

ΓΙΑΝΝΗΣ ΤΑΜΤΑΚΟΣ

Αναμνήσεις μιας ζωής
στο επαναστατικό κίνημα

ΚΥΚΛΟΙ ΑΝΤΙΕΞΟΥΣΙΑΣ

Θεσσαλονίκη
Δεκέμβριος 2004
Β' Έκδοση

Τίτλος βιβλίου:	Γιάννης Ταμτάκος, <i>Αναμνήσεις μιας ζωής στο επαναστατικό κίνημα</i>
Έκδοση:	Θεσσαλονίκη, Μάρτιος 2003
ISBN:	960-92191-0-1
Επιμέλεια έκδοσης, ολιδοποίηση:	κόκκινοι αντιξουσιολογιστές (Λία Γιώτα, Χάρης Λαδής, Β.Π., Λεωνίδας Χαλκιάδης)
Για επικοινωνία:	κόκκινοι αντιξουσιολογιστές, ka@disobey.net και Γιάννης Ταμτάκος, Μαρωνίας 40, Άνω Τούμπα, 54351 Θεσσαλονίκη, Τηλ: 2310 926361
Ψηφιοποίηση φωτογραφ. υλικού:	Άλκη, κολλεκτίβα γραμμικών τεχνών, Οικονόμου 32, 106 83 Αθήνα, Τηλ: 210 8259509
Φιλμογράφηση-Ηλεκτρον. Μοντάζ:	Κιρακιάς, γραφικές τέχνες, Μιχαλακοπούλου 45, 115 28 Αθήνα, Τηλ: 210 7292316-7
Εκτύπωση:	Δημήτρης Γαλαζούλας και Σία Ο.Ε., Συντ. Αβδέλα 3, 546 35 Θεσσαλονίκη, Τηλ: 2310 244946
Βιβλιοδεσία:	Γιώργος Δελιδημαγιού, Αγ. Δημητρίου 190, 546 38 Θεσσαλονίκη, Τηλ: 2310 216888
Κεντρική διάθεση:	Βιβλιοπωλική-Εκδοτική-Εκπαιδευτική, Ιωακείμ 61, 104 44 Αθήνα, Τηλ: 210 5128304

Anti-copyright: Η χρήση του υλικού αυτού του βιβλίου είναι ελεύθερη, αρκεί να αναφέρεται η πηγή. Το βιβλίο διανέμεται και και σε ανοιχτό ψηφιακό αρχείο, όπως και το ιστορικό φωτογραφικό υλικό από το αρχείο του Γιάννη Ταμτάκου

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Οι αυτοβιογραφικές διηγήσεις του Γιάννη Ταμτάκου ηχογραφήθηκαν κυρίως από τον Ιανουάριο μέχρι τον Μάρτιο του 2002 στη Θεσσαλονίκη, στο σπίτι του στην Άνω Τούμπα. Από την αρχή χωρίσαμε, μαζί με τον ίδιο, τα επιλεκτικά του απομνημονεύματα σε περιόδους και θέματα που, με κάποιες παραλλαγές και προσθήκες, αποτέλεσαν τα κεφάλαια του βιβλίου.

Δεν πρόκειται για τις πρόχειρες προφορικές μαρτυρίες κάποιου γέροντος αγωνιστή. Ο μπαρμπα-Γιάννης, συνδιαλιστής εργάτης με ευρυμάθεια και πολιτική παιδεία, καθώς και με οικειότητα με το γκαρτώ λόγο και τις συνέπειές του (πράγμα έκδηλο στα κείμενά του που παραθέτουμε στα *Παράρτηματα*), πολύ συνειδητά ετοίμαζε όσα έλεγε. Έτσι, πολύ συνειδητά αποσιώπησε και οτιδήποτε θεωρούσε ο ίδιος "προσωπικά πράγματα, που δεν θα ενδιέφεραν κανέναν" ή αντιπαράγωγικά κοινοτοπία.

Στις υποσημειώσεις –τις οποίες προσθήσαμε στο απομαγνητοφωνημένο κείμενο, όχι για να τεκμηριώσουμε τα λεγόμενά του, όσο για να διαβάζεται εύκολα και απ' όσους δεν θήτευσαν στην ορολογία και το περιβάλλον των κομμάτων και των συσσωματώσεων του μεσοπολέμου και της μεταπολεμικής Ελλάδας– γίνεται φανερό το πόσο σημάδεψε τον μπαρμπα-Γιάννη η μνήμη του Άγι Στίνα, συντρόφου του από το γόρσιμα της δεκαετίας του '40. Σε πολλές στιγμές, το βιβλίο

αυτό μπορεί να διαβαστεί παράλληλα με τις *Αναμνήσεις* του Στίνα, αφού μάλιστα κάποια περιστατικά σαν να φιλτράρονται από τις *Αναμνήσεις*.

Εντωμεταξύ, το καλοκαίρι του 2002, άνοιξαν, διασπείροντας ακόμη περισσότερη εκδραστητικότητα και ιστορική σύγχυση, οι "φάκελοι της 17 Νοέμβρη" και λέξεις όπως *αρχαιομαρξισμός* και *τροτσκισμός*, σε διάφορες δημοσιογραφική αδεία παραφθορές, εισέβαλαν για λίγο στο λεξιλόγιο των μμε. Για κάποια μερίδα του πληθυσμού, έχτισαν μία ακόμη συναισθηματολογία, ενώ για μια άλλη, επιβεβαίωσαν ότι "έκλεισε ο κύκλος της μεταπολίτευσης", ο κύκλος, δηλαδή, των εκκρεμών συγκρούσεων –και ότι ανατέλλει μια εποχή φόβου και συναίνεσης (για την υπόθεση, ωστόσο, της μνήμης, ο μέσος όρος της πολυφωνίας δεν έχει καμία πολιτική αξία). Ο μπαρμπά-Γιάννης δεν υπέκυψε ποτέ στην ευκολία του συμβιβασμού ή της μετάνοιας. Αντιξουσιαστής με ακμαίο ηθικό μέχρι τα βαθιά του γεράματα, παραμένει η ανήσυχη συνείδηση του αγώνα ενάντια στην εκμετάλλευση, για την αξιοπρέπεια και την ελευθερία. Στους καιρούς της γενικευμένης παραίτησης, άνθρωποι σαν τον μπαρμπά-Γιάννη δεν μας δίνουν καμία δικαιολογία να παρατηθούμε.

κύκλοι αντιξουσίας

Θεσσαλονίκη, Ιανουάριος 2003

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

<i>Εισαγωγή</i> , του Γιάννη Καρύτσα	11
Μικρό χρονολόγιο	23

ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΧΡΟΝΙΑ (1908-1930)

Η ζωή στις Φάκιες 1908-1914	33
Η ζωή στη Θεσσαλονίκη 1914-1919	37
Η Πρωτομαγιά του 1918	45
Επιστροφή στις Φάκιες 1919-1922	49
Ξανά στη Θεσσαλονίκη το 1922	55
Η πολιτικοποίηση στη Θεσσαλονίκη - Αρχαιομαρξιστές, Τροτσκιστές, Εργατικό Κέντρο	57

ΕΡΓΑΤΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΤΗ ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΤΟΥ '30 (1931-1937)

Συγκέντρωση αρχαιομαρξιστών στο Συνταξινόμι το 1931	73
Στρατιωτική θητεία	87
Τα γεγονότα του Μάη του '36	93

ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΜΙΑΣ ΖΩΗΣ ΣΤΟ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ

ΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΕΞΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΑΡΑΝΟΜΙΑΣ (1937-1950)

Γαύδος.....	111
Από τη Γαύδο στην Κρήτη.....	127
Στο Μεταγωγών Πειραιά.....	129
Στην παρανομία στην Αθήνα.....	137
Η δράση της ομάδας στην Κατοχή και στον Εμφύλιο στην Αθήνα.....	147

ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ

Η ζωή στην Αυστραλία (1951-1960).....	159
Η κατάσταση σήμερα.....	175

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

Χαρισμένο στο Γιάννη, Η μπαλάντα των "Gauchistes".....	183
Σαββατοκύριακο στη Μακεδονία, του Άλμπερτ Μέλτσερ.....	193
Προς τους φίλους του "Συναρισμού" (σαν το συνάπι που τρίβεται για το κρινοπάγημα).....	198
Όταν μιλούν οι ανήθικοι περί ηθικής.....	201
"Από 8 χρόνων απεχθάνομαι την αστυνομία...".....	210
Ο τροτσκισμός προθάλαμος του σταλινισμού.....	213
Ένα γράμμα προς το περιοδικό <i>Ρήξη</i>	216
Τα συνδικάτα στη σύγχρονη εποχή.....	219
Τα ειρηνόφιλα κινήματα.....	230

ΕΙΣΑΓΩΓΗ¹

Μικρό παιδί ο μπαρμπα-Γιάννης Ταμτάκος, προσφυγόπουλο από τη Μικρά Ασία, λουστράκι στο κέντρο της Θεσσαλονίκης, γοητεύτηκε από το ισχυρό τότε εργατικό κίνημα, και το 1924, δεκαέξι χρονών περίπου, εντάχθηκε στη, νεοεμφανιζόμενη τότε, κίνηση των αρχαιομαρξιστών. Ο αρχαιομαρξισμός ξεκινά ως ομάδα μελέτης με κεντρική μορφή ένα διανοούμενο ονόματι Τζουλάτι, που μαζί με άλλους διαβάζουν το *Κεφάλαιο* του Μαρξ. Ο Τζουλάτι ήταν ήδη γνωστός από τη Σοσιαλιστική Νεολαία της Αθήνας, και μάλιστα το 1918 είχε δικαστεί για την έκδοση του βιβλίου *Προς τους Νέους* του Πέτρου Κροπότιν. Το 1923 άρχισε να εκδίδει ένα περιοδικό, το *Αρχείο του Μαρξισμού*, απ' όπου πήραν και το όνομά τους. Ανεπάρτητα και παρά το συνωμοτικό χαρακτήρα της, η κίνηση αυτή των αρχαιομαρξιστών προσέλκυσε πολλούς εργάτες που δρούσαν μέσα στα σωματεία, κυρίως τους τσαγκαράδες, όπως ήταν ο Ταμτάκος, τους αρτεργάτες, τους ζαχαροπλάστες, τους καπνεργάτες, κλπ.

Είναι διαροηγγύεται από τα κάτω το στενό λενινιστικό πλαίσιο δημιουργίας στελεχών. Υπό την πίεση του εργατικού

¹ Κείμενο του Γιάννη Καρύτσα, που διαβάστηκε σε ειδήλωση που διοργάνωσαν το ελεύθερο στέκι Μπαρμπαίου "Πικροδάφνη" και πρωτοβουλία από τη λέσχη "Αρόδου" στον Πειραιά, με προσκεκλημένο το Γιάννη Ταμτάκο, στο πανεπιστήμιο Πειραιά στις 28 Απριλίου 2002.

στοιχείου, ο αρχαιομαρξισμός, γύρω στα 1926-27, μεταμορφώνεται σε ισχυρή δύναμη μέσα στο εργατικό κίνημα. Και αυτή είναι μια γνήσια και δημιουργική στιγμή, στην οποία μετέχει ο μπαρμπα-Γιάννης ο Ταμτάκος μέσα από τους τσαγκαράδες της Θεσσαλονίκης.

Αρχαιομαρξιστές εργάτες πρωτοστάτησαν στις μεγάλες απεργίες που ξέσπασαν από το '26 έως το '30. Θα αναφέρω μόνο δύο. Το 1929 ξέσπασε απεργία στο Εργοστάσιο Λιπανμάτων, το μεγαλύτερο τότε της περιοχής και ίσως το μεγαλύτερο της Ελλάδας. Ήταν έργο αρχαιομαρξιστών εργατών, που από το 1928 πήγαιναν μεθοδικά και έπιαναν δουλειά στο εργοστάσιο για να προετοιμάσουν το έδαφος για την απεργία. Άλλη απεργία, των καπνεργατών αυτή τη φορά, τον Ιούνιο του '27, νέκρωσε τον Πειραιά. Κι αυτή η απεργία, όπου είχαν ηγετικό ρόλο οι αρχαιομαρξιστές και που ήταν ένας από τους πιο πετυχημένους αγώνες, έληξε με νίκη των καπνεργατών και αύξηση μεροκάματου κατά 25%. Την εποχή αυτή ο αρχαιομαρξισμός έφτασε περίπου τα 2000 μέλη, με διπλάσιο, ίσως, αριθμό συμπαθούντων.

Μια δεύτερη σημαντική στιγμή του αρχαιομαρξισμού και του μπαρμπα-Γιάννη του Ταμτάκου αποτελεί το κίνημα των ανέργων. Γενά πρώτη φορά στην Ελλάδα το '29-30 υπό την απειλή της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης συγκροτούνται μαζικές επιτροπές ανέργων σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη, που επί ένα-δύο χρόνια συνεχώς δίνουν μάχη με την αστυνομία στους δρόμους. Σε μία από αυτές τις ηρωικές συγκρούσεις παραλίγο να χάσει τη ζωή του και ο ίδιος ο Ταμτάκος: πυροβολήθηκε εξ επαφής και του έκοψαν στη μέση τη γλώσσα.

Το 1934 διασπώνται οι αρχαιομαρξιστές. Άλλοι παραμένουν αρχαιομαρξιστές και άλλοι συνεχίζουν ως τροτσκιστές. Ο μπαρμπα-Γιάννης εντάσσεται στον τροτσκισμό και αρχι-

κώς στην ομάδα του Παντελή Πουλιόπουλου, όπου γίνεται μέλος της Κεντρικής Επιτροπής. Τον τράβηξε η θεωρία του Τρότσκι και του Πουλιόπουλου για το εκφυλισμένο εργατικό κράτος της ΕΣΣΔ. Εν συντομία, πρόκειται για τη θεωρία που υποστηρίζει ότι η οικονομική βάση –μιλώ με μαρξιστικούς όρους, αν και δεν τους δέχομαι– η υποδομή, δηλαδή, είναι σοσιαλιστική, αλλά το εποικοδόμημα, δηλαδή την πολιτική υπεροδομή την έχει σφετεριστεί, την έχει υφαρπάξει, μία γραφειοκρατία πολιτική, και συνεπώς το έργο των αγωνιστών του τροτσκισμού τότε δεν είναι η κοινωνική επανάσταση, αλλά η πολιτική επανάσταση που θα εκθρονίσει αυτή την αντιεπαναστατική γραφειοκρατία και θα ενθρονίσει στην πολιτική εξουσία μια σωστή προλεταριακή ηγεσία.

Όσο κι αν προσωπικά διαφωνώ με αυτή τη θεωρία, εκείνη την εποχή ήταν προσηπτική, ιδιαίτερος για τα ελληνικά πράγματα, όπου δεν υπήρχε συγκροτημένο αναρχικό κίνημα που να αρνείται συλλήβδην το ρωσικό καθεστώς ως εκμεταλλευτικό και καταπιεστικό. Ας μη μας διαφεύγει, ανεξαρτήτως του τι πραγματικά γινόταν τότε στη Ρωσία, με την κατάργηση των Σοβιέτ, των Συμβουλίων, της ελευθερίας του Τύπου, της ελευθερίας έκφρασης, ή με τη σφαγή της Κρονστάινδης κ.ο.κ., η τεράστια γοητεία που ασκούσε στους εργαζομένους η πρώτη "πατρίδα των Εργατών". Η ΕΣΣΔ ήταν κάτι σαν φετίχ, που μόνο να το φυλάς μπορούσες, και επ' ουδενί να το αγγίζεις κριτικά.

Μετά την εξέγερση του Μάη του '36 και τη δικτατορία του Μεταξά, ο Μπαρμπα-Γιάννης εξορίζεται στη Γαύδο από το 1937 έως το 1942, απ' όπου μεταφερόμενος στον Πειραιά θα αποδράσει από το Τμήμα Μεταγωγών με μια έξυπνη και ηρωική ενέργεια, γλιτώνοντας έτσι για άλλη μια φορά το θάνατο από τις κατοχικές τότε Αρχές.

Στη διάρκεια αυτής της περιόδου ο Ταμτάκος συναντά τον Άγι Στίνα. Έχει ακουστεί η εσφαλμένη άποψη ότι ο Στίνας ήταν αρχαιομαρξιστής. Κι όμως, ο Στίνας παρέμεινε στο ΚΚΕ μέχρι το '31. Ο Στίνας αποχώρησε με την επιβολή από την Κομμουνιστική Διεθνή του Ζαχαριάδη ως αρχηγού του ΚΚ. Έτσι περνάει στον τροτσκισμό. Η πολύχρονη δράση του Στίνα μέσα στο ΚΚΕ τον έκανε να καταλάβει από το '32 ότι η Κομμουνιστική Διεθνής δημιούργησε έναν τύπο κομμουνιστή που υποκούει απόλυτα στις άνωθεν εντολές, κάτι που δεν συνέβαινε στα πρώτα βήματα του εργατικού κινήματος. Ο Στίνας μάλιστα κάνει λόγο για δημιουργία κομμουνιστών-ρομπότ.

Έτσι, προς το τέλος του '32 ήταν τέτοια η δημιουργική πνοή αυτού του ανθρώπου, του Στίνα, που μίλησε για τον οριστικό θάνατο της Κομμουνιστικής Διεθνούς, της λεγόμενης Γ' Διεθνούς, ως επαναστατικού φορέα και για τη δημιουργία καινούριων επαναστατικών σχηματισμών, έξω και πέρα από την Κομμουνιστική Διεθνή. Ο Στίνας ίσως να ήταν ο πρώτος αγωνιστής που διατύπωσε μια τέτοια άποψη διεθνώς. Ο ίδιος ο Τρότσκι εξέφρασε τέτοια άποψη λίγο μετά, και συγκεκριμένα μετά την άνοδο του Χίτλερ στη κρατική εξουσία το 1933, που έδειξε, σύμφωνα με τον Τρότσκι, τη χρεωκοπία της Κομμουνιστικής Διεθνούς και την αδυναμία του ΚΚ να φράξουν το δρόμο του Χίτλερ προς την εξουσία.

Την περίοδο '37-42 η προσέγγιση του Στίνα από τον μπαρμπα-Γιάννη τον Ταμτάκο γίνεται με βάση τις συζητήσεις για το περίφημο τότε και δύσκολο ρωσικό ζήτημα. Οι συζητήσεις έγιναν στην Ακροναυγλία μεταξύ δύο βασικών τροτσκιστικών τάσεων: από τη μια μεριά οι λεγόμενοι υποστηρικτές, ο Πουλιόπουλος και οι πουλιοπουλικοί, και από την άλλη οι λεγόμενοι ντεφαιτιστές, ο Στίνας, ο Βουρσούκης, κ.ά. Σύμφωνα με τους πρώτους η σταλινική γραφειοκρατία θα ανα-

τροπέταν μέσα στην πολιτική κρίση, είτε από τα δεξιά, δηλαδή από την αντεπανασταση, είτε από τα αριστερά, δηλαδή από την πολιτική επανάσταση των εργατών. Όπως είδαμε όμως και κατά τον πόλεμο, η λήξη του πολέμου ενίσχυσε τη θέση της ΕΣΣΔ, ενίσχυσε τη θέση και το κύρος του Στάλιν, τόσο στο εσωτερικό, όσο και διεθνώς. Οι ντεφαιτιστές από τη μεριά τους δεν ήταν βέβαιοι ακόμα ικανοί να κάνουν μια ανάληψη που να συλλαμβάνει την ταξικότητα της σοβιετικής γραφειοκρατίας, αλλά η συμμετοχή της ΕΣΣΔ στο παιχνίδι των σχέσεων με τις καπιταλιστικές χώρες και τα λεγόμενα λαϊκά μέτωπα, η συνθήκη με τη Γαλλία το '36 και κυρίως το Σύμφωνο Ρίμπεντροπ-Μολότοφ τους οδήγησε να συλλάβουν τον αντεπαναστατικό ρόλο και την ταξική φύση του καθεστώτος.

Ο Βουρσούκης μάλιστα σε αυτές τις συζητήσεις μίλησε για ιμπεριαλιστική πολιτική της Σοβιετικής Ένωσης και για μετεξέλιξη του Κόκκινου Στρατού σε ιμπεριαλιστικό στρατό. Πρέπει να έχουμε στο μυαλό μας ότι σε αυτές τις δημιουργικές συλλήψεις δεν έπαιξε ρόλο ο Καστοριάδης -αφού ακόμη δεν είχε συνδεθεί με την ομάδα. Συνδέθηκε μαζί της προς το τέλος του '42, αρχές του '43. Ο βασικός υποστηρικτής των ιδεών αυτών ήταν ο Δημοσθένης Βουρσούκης, ένα βαθυστόχαστο μυαλό. Δεν έχουν δημοσιευθεί ακόμα αυτές οι συζητήσεις με τα εκατέρωθεν επιχειρήματα. Υπολογίζονται μόνο του Στίνα σε 500 χειρόγραφες σελίδες -κι άλλες τόσες του Βουρσούκη. Από τις λίγες όμως σελίδες που έχω διαβάσει φαίνεται ότι ο Βουρσούκης, αν ζούσε μετά τον πόλεμο -το σκότωσαν οι σταλινικοί το 1944- θα προχωρούσε σε αναλύσεις βάθους.

Το '42 τότε, Ταμτάκος, Στίνας, Βουρσούκης βρίσκονται στην ίδια ομάδα κι αρχίζουν τη δράση μέσα στην Κατοχή. Μέσα σ' ένα μικρό σπιτάκι, σε ένα καλύβι στο Αιγάλεω, ο

μαρμαρα-Γιάννης μαζί με το Στίνα δουλεύουν μαζί για να τυπώσουν την πρώτη προκήρυξη της ομάδας μέσα στην κατοχή. Μ' αυτήν την προκήρυξη αρχίζει μια ζωή και μια δράση που, όπως έγραψε ο Στίνας, ανήκουν στην ιστορία και θα μείνουν αθάνατες όσο και όσοι να αν προσπαθούν να τις σβήσουν και να τις λερώσουν. Όλη η κατοχική δράση –προκηρύξεις, αφίσες στους τοίχους, εκκλήσεις με χωνιά τις νύχτες– είχαν διεθνιστικό, επαναστατικό χαρακτήρα, συνεχίζοντας τη γραμμή του Λένιν, της Λούξεμπουργκ και των αναρχικών κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Δεν σκέπτονται ούτε κατ' ελάχιστο να ενταχθούν στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα και στο εθνικό αριστερό αντάρτικο, το οποίο θεωρούν ως εθνικιστικό και αντεπαναστατικό. Εθνικιστικό όχι απλώς με την έννοια τη σύγχρονη του εθνικισμού, δηλαδή ότι τασσόταν υπέρ της συγκρότησης έθνους-κράτους, αλλά με την έννοια την ακραία. Ο Στίνας μάλιστα μιλάει για σοβινιστικό κίνημα: όχι μόνο δεν αντιτίθεται, έλεγε, στο σοβινισμό η ηγετική ομάδα του κινήματος αυτού, αλλά και δεν διαβλέπει καμιά δυναμική οργάνωσης από τα κάτω.

Πρόκειται για ένα κρίσιμο σημείο. Δεν μπορούμε να λέμε καλοί και διεθνιστές ο Στίνας κι ο Ταμτάκος, αλλά έχουν λανθασμένη θέση ως προς το ΕΑΜ και τον ΕΛΑΣ.

Η στάση απέναντι στο ΕΑΜ-ΕΛΑΣ ήταν ο σκληρός πυρήνας, θα λέγαμε, του διεθνισμού του Στίνα. Χωρίς αυτήν τη στάση, ο Στίνας δεν θα όριζε το εαυτό του ως διεθνιστή. Σαράντα χρόνια μετά, ο Στίνας έμεινε αταλάντευτος στη θέση του.

Στις Αναμνήσεις του, το 1987, επιμένει: "Σήμερα ξέρουμε ότι δεν υπήρξε σε όλο τον κόσμο άλλη ομάδα που με τόση σαφήνεια να υποστήριξε τις διεθνιστικές θέσεις" και παρακάτω:

"Αναμφισβήτητα δεν υπήρξε άλλη ομάδα που να ανέπτυξε μια δραστηριότητα όμοια ή ανάλογη με τη δική μας, μέσα σε συνθήκες που ο θάνατος ενέδρευε σε κάθε μας βήμα". Και τελειώνει: "Ναι, είμαστε η μόνη σε όλο τον κόσμο πολιτική ομάδα που μέσα σε συνθήκες απείρως πιο δύσκολες απ' αυτές του '14-18 συνεχίζουμε την ηρωική παράδοση της Λούξεμπουργκ και του Λίμπκνεχτ".

Τον Οκτώβρη του '44 συμβαίνει κάτι που εκ πρώτης όψεως φαίνεται ασήμαντο: Σε έκτακτη συνδιάσκεψη, Στίνας, Ταμτάκος, Βουρσούκης, Καστοριάδης πια, Αρχύτας, αποφασίζουν την αλλαγή του ονόματος της ομάδας τους. Μέχρι τότε η ομάδα ονομαζόταν ΔΚΚΕ, δηλαδή Διεθνιστικό Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας. Υπήρχε μια μεγάλη συναίσθηματική ταύτιση όλων με τον κομμουνισμό και ως λέξη και ως περιεχόμενο. Παρόλη όμως αυτή την ταύτιση, τη δημιουργημένη μέσ' από πολύχρονους αγώνες, αποφασίζουν το Κ να γίνει Ε και το Διεθνιστικό Κομμουνιστικό να γίνει Διεθνιστικό Επαναστατικό, γιατί, όπως έλεγε η απόφαση, οι μάζες ως κομμουνιστές ξέρουν τους σταλινικούς, και οι κομμουνιστές είναι οι πιο λυσσαλέοι σοβινιστές. Πρόκειται για μια δημιουργική στιγμή, δεν πρόκειται για απλή σημειολογία. Δείχνει ότι υπήρχε η διάθεση να δουν τις νέες καταστάσεις και να μεταλλαχθούν ριζικά. Και πράγματι, τα Δεκεμβριανά του '44 ήταν το γεγονός όπου παίχτηκαν όλα για όλα. Ή θα παρέμεναν κολλημένοι στα παραδοσιακά σχήματα, ή θα προχωρούσαν παραπέρα.

Με βάση τα θεωρητικά σχήματα που είχαν στο μυαλό τους, τα Δεκεμβριανά ήταν ακατανόητα. Οι μάζες πράγματι κατεβαίνουν στους δρόμους, αλλά η θεωρία έλεγε ότι αυτό από μόνο του είναι επαναστατικό ή δυνάμει επαναστατικό. Οι μάζες όμως κατεβαίνουν, αλλά κατεβαίνουν απόλυτα πειθήνως

στον ολοκληρωτικό μηχανισμό του ΚΚΕ που κυριαρχεί στους δρόμους. Καμιά μα καμιά δυναμική διαφυγής δεν παρατηρείται μέσα στις μάζες. Οι τροτσκιστές σφάζονται αλύπητα στο πρώτο νεύμα των καθοδηγητών του ΚΚ. Ο Καστοριάδης συλλαμβάνεται και αφήνεται κατά λάθος ελεύθερος. Τον Ταμτάκο, αν ήταν στη Θεσσαλονίκη, θα τον είχαν σίγουρα φάει. Συλλαμβάνεται πολλές φορές, αλλά ξεφεύγει, εφοδιασμένος με διαφορετικές ταυτότητες. Ο Βουρσούκης συλλαμβάνεται και δολοφονείται στα Καμίνια του Πειραιά. Το βάθος του ολοκληρωτικού μηχανισμού του ΚΚΕ, που πραγματώθηκε στα Δεκεμβριανά, φαίνεται στο ότι δεν έσφαζαν μόνο ντεφαιτιστές, σαν το Στίνα κι άλλους που ήταν εναντίον της Αντίστασης, αλλά και τροτσκιστές που είχαν συμμετάσχει στο ΕΑΜ. Ακόμα γνωρίζουμε και περιπτώσεις όπου συνέλαβαν κατά τα Δεκεμβριανά τροτσκιστές που μοίραζαν προκηρύξεις εναντίον της αγγλοκρατίας και εναντίον των τσολιάρων. Το ΚΚ ήθελε να επιβάλλει την ολοκληρωτική του εξουσία.

Με αφορμή τα Δεκεμβριανά προέκυψε διαφωνία μέσα στην ομάδα. Ο Στίνας υποστήριξε ότι επρόκειτο για ένα στρατιωτικό κίνημα της στρατιωτικής πτέρυγας της γραφειοκρατίας, εγώ ο Καστοριάδης ότι ήταν ένα ολοκληρωτικό κίνημα της γραφειοκρατίας του ΚΚ εν συνόλω. Η άποψη του Στίνα ήταν φυλακισμένη μέσα στο παλιό θεωρητικό σχήμα περί ρεφορμισμού. Έκρινε ότι τα ΚΚ αστικοποιήθηκαν, ενώ ξεκίνησαν επαναστατικά, όπως δηλαδή η σοσιαλδημοκρατία μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Ο Καστοριάδης, αντίθετα, έβλεπε την εγγενή ανεπάρκεια αυτών των σχημάτων, τονίζοντας ότι το ΚΚ είναι ολοκληρωτικό κόμμα που θέλει όλη την εξουσία. Κάνει βέβαια συμμαχίες με τους αστούς και τους μικροαστούς, αλλά συμμαχίες τακτικής, και όταν θα ανέλθει στην εξουσία θα τους ξεκάνει. Η ανάλυσή του που επιβεβαιώ-

θηκε σ' όλες σχεδόν τις χώρες, όπου τα ΚΚ πήραν την εξουσία με ή χωρίς τη βοήθεια του Κόκκινου Στρατού. Ο Στίνας αρχειάει χωρίς από το '45-46 αποδέχτηκε πλήρως την ανάλυση του Καστοριάδη, πράγμα που έχει δηλώσει ξεκάθαρα στα γραπτά του.

Από το Δεκέμβρη του '44 μετά –οπότε αρχίζει και αναδεικνύεται το μυαλό του μικρού μαθητή του Στίνα, το μυαλό του Καστοριάδη– τα πράγματα εξελίσσονται τελείως αντίθετα απ' ό,τι περίμενε η ομάδα: τυχαία, από ένα έντυπο γάλλων τροτσκιστών που είχε μαζί του ένας άγγλος στρατιώτης στα Λοσαμβριανά του '44, πρωτόμαθαν ότι η ομάδα τους ήταν η μοναδική διεθνώς μέσα στον τροτσκισμό που δεν είχε σοσιαλπατριωτικές θέσεις. Μέχρι τότε πίστευαν, γιατί δεν είχαν πληροφορόρηση, ότι η θέση τους ήταν η κυρίαρχη στον τροτσκισμό. Δεν θέλησαν με τίποτα να το πιστέψουν και μέχρι το '47 είχαν την ψευδαίσθηση, όπως αναφέρει ο Στίνας, ότι μέσα στις ανώμαλες συνθήκες του πολέμου κάποια ομορτουνιστικά στοιχεία σφετερίστηκαν τη διοίκηση του διεθνούς τροτσκισμού και παρουσίαζαν τέτοιες θέσεις. Επιπλέον, η ομάδα είχε τοποθετημένο πολιτικό προσανατολισμό –πάντα μέχρι το '47– γιατί περίμενε την άμεση έκρηξη της επανάστασης. Ενώ οι πολιτικές τους θέσεις κατά την κατοχή ορθά συνέλαβαν τον εθνικισμό των μαζών, παρόλ' αυτά τα θεωρητικά τους σχήματα τους έκαναν να πιστεύουν ότι οι μάζες δεν μπορεί παρά να ιμνησινοτούν. “Πιστεύαμε”, έγραφε ο Στίνας το '77, “ότι μέσα στο χάος, τα ερείπια και την πείνα, θα έκανε κάποιον την εμφάνισή της η σωτήρια επανάσταση και θα ακινογόταν πάλι η φοβερή φωνή της. Ο μόνος που δεν είχε ανταπάτες ήταν ο Καστοριάδης”.

Από τις αρχές του '45 ο Καστοριάδης έθεσε στην ομάδα το ζήτημα της ασυμφωνίας μεταξύ της επαναστατικής πολιτικής

δράσης της ομάδας από τη μια και της τροτσκιστικής θεωρίας του εκφυλισμένου εργατικού κράτους από την άλλη και πρότεινε την απόρριψη της τροτσκιστικής θεωρίας. Η κριτική του υπήρξε καταλυτική. Και αφού η ομάδα δεν ήταν σέχτα, αφού δεν την αποτελούσαν ιεχωβάδες που να μην κοιτούν κατάματα την πραγματικότητα και να περιμένουν, παρά τις απανωτές διαφεύσεις, τη Δευτέρα Παρουσία, έτσι λοιπόν, την άνοιξη του '47, αποχώρησε από τον τροτσκισμό. Κι όπως γράφει ο Στίνας, *"το αίσθημα που δοκίμασαμε ήταν αγανάχτηση και οργή εναντίον του εαυτού μας για την τυφλή μας εμπιστοσύνη στον Τρότσκι"*.

Τον τροτσκισμό τον απόρριψε εν συνόλω η ομάδα το Σεπτέμβριο του 1947. Από δω και πέρα τα πράγματα ήταν ευκολότερα. Αφού δεν υπήρχε εργατικό κράτος, υπήρχε ταξικό σύστημα. Έτσι ολόκληρη η δουλειά που γίνεται από τον Καστοριάδη και το περιοδικό *Σοσιαλισμός ή Βαρβαρότητα* υιοθετείται από το Στίνα και τον Ταμτάκο (ο Ταμτάκος το έχει πει αυτό επανειλημμένα, ο δε Στίνας, ευτυχώς, το έχει γράψει πολλές φορές). Σε γενικές γραμμές, δέχονταν ότι δεν υπάρχει απλά μια γραφειοκρατία μέσα στην κοινωνία, αλλά μια γραφειοκρατική κοινωνία, μια γραφειοκρατία που συγκεντρώθηκε σε τάξη, αρχίζοντας από την πολιτική κυριαρχία και δομώντας την οικονομική κυριαρχία με βάση την πολιτική της κυριαρχία. Και έτσι ιδιοποιείται συλλογικά την υπεραξία των εργαζομένων.

Η θέση αυτή οδηγεί την ομάδα σε ρήξη με τον μαρξισμό εν γένει και σε πορεία σύμπλευσης με την αναρχική θεώρηση περί κυρίαρχων και κυριαρχούμενων σ' όλο το φάσμα της κοινωνικής ζωής. Απορρίπτει το παραγωγιστικό οικονομιστικό μοντέλο που αναθέτει εξ ορισμού στην εργατική τάξη να γίνει ο νεκροθάφτης του καπιταλισμού. Δεν κλείνει τα μά-

τια μπροστά στην αφομοίωση των εργαζομένων μέσα στον καπιταλισμό και αργότερα μέσα στην καταναλωτική και θεαματική κοινωνία. Κάθε φορά ο αγώνας πρέπει να κρίνεται για το αν περιέχει ουσιαστικά δημιουργικές αυτόνομες προοπτικές. Επίσης, υιοθετεί την καστοριαδική άποψη ότι το θεμελιώδες χαρακτηριστικό των σύγχρονων γραφειοκρατικών κοινωνιών της Δύσης δεν είναι κάποια αντίφαση μεταξύ παραγωγικών δυνάμεων και παραγωγικών σχέσεων ή κάποια ανικανότητα του καπιταλισμού να αναπτύξει τις παραγωγικές δυνάμεις, αλλά η αντίθεση διεύθυνσης και εκτέλεσης και ο υποβιβασμός της πλειοψηφίας των ανθρώπων σε ρόλο εκτελεστικό των αποφάσεων των κυρίαρχων στους διάφορους τομείς της κοινωνικής και πολιτικής ζωής. Σ' αυτά πρέπει να προστεθεί και η διάλυση του κράτους, η απόρριψη δηλαδή της τροτσκιστικής μαρξιστικής λενινιστικής θέσης περί αναγκαιότητας ενός τύπου μεταβατικού κράτους.

Οστόσο, ο Καστοριάδης, μετά τη διάλυση της ομάδας Σοσιαλισμός ή Βαρβαρότητα τη δεκαετία του '60, ασχολείται με την εμφάνιση του θεωρητικού και φιλοσοφικού του έργου και αποτραβήχθηκε από την άμεση πολιτική πράξη. Αυτό δεν πήγαινε στον μπαρμπά-Γιάννη και στο Στίνα. Κι οι δυο ήταν πλαισιωμένοι από τη στόφα του διαρκώς αγωνιζόμενου ανθρώπου, γι' αυτό και μετά τη μεταπολίτευση προσπάθησαν να έρθουν σε επαφή με υπαρκτές αντισυστημικές δυνάμεις. Επιδίωξαν να συνδεθούν με άτομα και ομάδες της άκρας αριστεράς, αλλά, κατά τρόπο φυσικό, συνδέθηκαν στενά με τον αναρχισμό. Η αγωνιστικότητα, ο αντικαπιταλισμός, ο αντικριτισμός, η εναντίωση στη γραφειοκρατία ήταν κοινά στοιχεία της πορείας της ομάδας και του αναρχισμού.

Η σχέση με τον αναρχισμό δεν ήταν λοιπόν μια μοναχική επιλογή του Ταμτάκου. Στις αρχές της δεκαετίας του '80,

όταν θεσμοποιείται η αναγνώριση της Εθνικής Αντίστασης και μέσα σε κλίμα πάνδημης ευφορίας, ο Στίνας εκδίδει, σε συνεργασία με τον αναρχικό εκδοτικό οίκο της Διεθνούς Βιβλιοθήκης το βιβλίο του *ΕΑΜ-ΕΛΛΑΣ-ΟΠΛΑ* και στέλνει κείμενα στον αναρχικό Τύπο. Μετά από συζήτηση με τον μπαρμπα-Γιάννη, αποφάσισαν να παρευρίσκεται ο μπαρμπα-Γιάννης σε συσκέψεις αναρχικών, επειδή ο Στίνας είχε προβλήματα υγείας.

Θεμελιώδη χαρακτηριστικά της πολυτάραχης ζωής του μπαρμπα-Γιάννη και της ομάδας του, που αξίζει να το ερωμ-στούμε και να τα κάνουμε δικά μας, που αποτελούν το καλύτερο δώρο προς εμάς και τις μέλλουσες γενιές, είναι ο διαρκής αγώνας και ο αναστοχασμός. Ο μπαρμπα-Γιάννης και οι σύντροφοί του πάντα είχαν κάποια συγκεκριμένη προσέγγιση. Ρίχνονταν, όμως, στη φωτιά της πράξης κι έτσι φώτιζαν τη σκέψη τους, άλλαζαν την παλιά θεώρηση και προχωρούσαν παρά πέρα, μέσα στο πλαίσιο του προτάγματος της ισότητας και της ελευθερίας.

ΜΙΚΡΟ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ

- 1896 Απεργία του Λαυρίου
- 1900 Γέννηση Σπύρου Πρίφτη (Άγι Στίνα) στο Σπαρτίλλα, Κέρκυρα
- 1904 Γέννηση Γιάννη Ταμτάκου στις Φόκαιες της Μικράς Ασίας
- 1912-22 Η Ελλάδα βρίσκεται διαρκώς σε πολέμους: ελληνοτουρκικός, ελληνοβουλγαρικός, αυτόνομος αγώνας Ηπείρου, Α' Παγκόσμιος Πόλεμος, εκστρατεία στην Ουκρανία ενάντια στον επαναστατημένο ρωσικό λαό, Μικρασιατικός Πόλεμος
- 1914 Σερβο-αυστριακός πόλεμος
Συνεδρίαση του Γραφείου της Σοσιαλιστικής Διεθνούς στις Βρυξέλλες
Α' Παγκόσμιος Πόλεμος
Ο Γιάννης Ταμτάκος πρόσφυγας στη Θεσσαλονίκη
- 1915 Διεθνής συνδιάσκεψη διεθνιστών στο Τσίμερβαλντ
- 1916 Διεθνής συνδιάσκεψη διεθνιστών στο Κιένταλ
Προτομαγιά: Μαζική αντιπολεμική διαδήλωση στο Βερολίνο με πρόσκληση του Σπάρτακου
Απεργία της Σερίφου

ΑΝΑΜΝΗΣΙΣ ΜΙΑΣ ΖΩΗΣ ΣΤΟ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ

- 1917** Ρωσική Επανάσταση
- 1918** Εορτασιός της Προτομαγιάς (με το νέο ημερολόγιο) στη Θεσσαλονίκη
 Ιδρυτικό Συνέδριο ΓΣΕΕ
 Ιδρυτικό Συνέδριο ΣΕΚΕ (ΚΚΕ)
- 1919** Ιδρυτικό συνέδριο της Κομμουνιστικής Διεθνούς στη Μόσχα
 Ο ελληνικός στρατός αποβιβάζεται στη Σμύρνη
- 1920** 2ο Συνέδριο ΚΚΕ: Απόφαση προσχώρησης στην Κομμουνιστική Διεθνή
 2ο Συνέδριο ΓΣΕΕ
 Έκτακτο εκλογικό συνέδριο ΚΚΕ
 Ήττα του Βενιζέλου στις εκλογές
 Επαναφορά του β. Κωνσταντίνου μετά από δημοψήφισμα
 Ο Γιάννης Ταμτάκος επιστρέφει στις Φώκαιες της Μικράς Ασίας
- 1921** Απεργία ναυτεργατών
 Γενική απεργία στο Βόλο
 Απεργία σιδηροδρομικών όλης της χώρας
 Εξέγερση των ναυτών της Κροστάνδης
 Απεργία εργατών ηλεκτρικού σιδηροδρόμου Αθηνών-Πειραιά
 Συλλαλητήριο ελαιοπαραγωγών στην Κέρκυρα μετατρέπεται σε αντιπολεμική διαδήλωση
 Κυβέρνηση Μουσολίνι στην Ιταλία

ΜΙΚΡΟ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ

- Έκτακτη Συνδιάσκεψη της Κ.Ε. του ΚΚΕ: απόφαση περιορισμού της δραστηριότητας του
 Γενική επίθεση του Κεμάλ. Μικρασιατική καταστροφή
 Ο Γιάννης Ταμτάκος δεύτερη φορά πρόσφυγας στη Θεσσαλονίκη
 Γενική απεργία. Συγκρούσεις με την αστυνομία
 Άγριες μάχες στον Πειραιά με έντεκα νεκρούς και εκατοντάδες τραυματίες
 Κατάληψη της Κέρκυρας από τους Ιταλούς
 Μοναρχικό πραξικόπημα υποκινούμενο από το Μεταξά
 Γερμανική επανάσταση και ήττα της
 Εκλογές για συντακτική. Νίκη των Φιλελευθέρων
 Ο βασιλιάς φεύγει στο εξωτερικό
- 1924** Θάνατος του Λένιν
 Εθνικό Συμβούλιο ΚΚΕ
 Κατάργηση της βασιλείας μετά από δημοψήφισμα
 Έκτακτο Συνέδριο ΚΚΕ (Ιδρυτικό συνέδριο)
 Κυβέρνηση Πάγκαλου με τη συγκατάθεση της εθνοσυνέλευσης
 Δικτατορία Πάγκαλου
- 1925-26** Προεδρικές εκλογές
 Δίκας των "αυτονομιστών"
 Συνέδριο της ΓΣΕΕ
 Δημοτικές εκλογές
 Προτομαγιά 1926 στον Άη Γιάννη το Ρέντη

- Κατάληψη της Σάμου από τους Γκιργάδες
Πραξικοπήματα Κονδύλη
Ανταρσία "δημοκρατικών ταγμάτων"
Εκλογές
- 1926 3ο Τακτικό Συνέδριο ΚΚΕ
"Ανοιχτή επιστολή στα μέλη του ΚΚΕ" των Πουλιό-
πουλου-Γιατσόπουλου
15ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ. Καταδίκη και διαγραφή
των αντιπολιτευόμενων Τρότσκι, Ζηνόβιεφ
- 1927-28 Πανελλαδική απεργία καπνεργατών με άγριες αιμα-
τηρές συγκρούσεις
Μαζικές κινητοποιήσεις δημοσίων υπαλλήλων
Μαζικές διαδηλώσεις για την υπεράσπιση των κομ-
μουνιστών βουλευτών
- 1928 4ο Συνέδριο ΚΚΕ
Ο Τρότσκι εξορίζεται στην Άλμα Ατα
Συγκροτείται η ομάδα "Σπάρτακος", αριστερή αντι-
πολίτευση του ΚΚΕ
- 1929 1ο Ιδρυτικό συνέδριο της Ενωτικής Γενικής Συνομο-
σπονδίας
Άγριες συμπλοκές κομμουνιστών-αρχαιομαρξιστών
Αντιπολεμική ημέρα τον Αύγουστο
Δημοτικές εκλογές
Συγκέντρωση για το "δικαίωμα ψήφου της γυναί-
κας" στο θέατρο του Λευκού Πύργου
Κινητοποιήσεις ενάντια στην απόφαση του στρατο-

- δικείου Ιωαννίνων καταδίκης σε θάνατο η ισοβία
κομμουνιστών στρατιωτών
Δύο ολομέλειες της Κ.Ε.
Ψηφίζεται από τη βενιζελική Βουλή το "ιδιώνυμο"
- 1930 3η ολομέλεια της Κ.Ε.
Συλλαλητήριο των αγροτών οργανωμένο από τους
συνεταιρισμούς
- 1931 Με απόφαση της Εκτελεστικής Επιτροπής της Κομ-
μουνιστικής Διεθνούς καθαιρείται η εκλεγμένη Κ.Ε.
και διορίζεται νέα με επικεφαλής το Ζαχαριάδη. Η
νέα Κ.Ε. ανακηρύσσει το Ζαχαριάδη αρχηγό του
κόμματος (ο τίτλος αυτός ήταν άγνωστος ως τότε).
Ο Γ. Ταμτάκος πηγαίνει στο Βόλο όπου και θα μεί-
νει 2 χρόνια
- 1932 Εκλέγονται 10 κομμουνιστές βουλευτές στις εκλογές
- 1933 Νίκη του Λαϊκού Κόμματος στις εκλογές, ενώ το
ΚΚΕ παίρνει 4,64%
Άνοδος του Χίτλερ στην εξουσία
- 1934 5ο Συνέδριο του ΚΚΕ
- 1935 Κίνημα βενιζελικών, που συντρίβεται από την κυ-
βέρνηση Τσαλδάρη-Κονδύλη
Απεργίες καταλήγουν σε συγκρούσεις με την αστυ-
νομία
Στο Ηράκλειο μάχες στο δρόμο με νεκρούς και
τραυματίες. Γενική απεργία διαμαρτυρίας για τις
σφαγές

- Εξέγερση σταφιδοπαραγωγών στην Πελοπόννησο
 Ενοπλα σπλλαλητήρια και κάθοδοι των αγροτών στις πόλεις
 Δικτατορία Κονδύλη-Πατάγου-Ρέπα
 "Δημοψήφισμα" υπέρ της επαναφοράς της βασιλείας: 97,8% υπέρ
- 1936** Εκλογές. Φιλελεύθεροι: 142 έδρες. Λαϊκοί (μοναρχικοί): 143. Παλλαϊκό Μέτωπο (κομμουνιστές): 15
 Συμφωνία Σοφούλη-Σκλάβαινα
 Συμφωνητικό Λαϊκού Μετώπου ΚΚΕ-ΑΚΕ (Αγροτικού Κόμματος Ελλάδος) -ΕΓΣΕΕ-ΓΣΕΕ και Αντιφασιστικού Δημοκρατικού Συνασπισμού
 Κυβέρνηση Λαϊκού Μετώπου στη Γαλλία και στην Ισπανία
 Μάιος: Απεργία της Θεσσαλονίκης. Άγρια σύγκρουση με την αστυνομία: δώδεκα νεκροί κι εκατοντάδες τραυματίες
 Ξεσπά η Ισπανική Επανάσταση
 Δράξικότητα του Φράνκο στην Ισπανία
 Δικτατορία Μεταξά
- 1937** 3η Ολομέλεια ΚΕ του ΚΚΕ
 Επίσκεψη του Ζαν Ζε, Γάλλου σοσιαλιστή υπουργού, στην Αθήνα
 Σύλληψη του Γιάννη Ταμτάκου στην Αθήνα και εξορία του στη Γαύδο ως το 1942
- 1938** Τέλος της αντίστασης στη Βαρκελώνη
 Ο Κόκκινος Στρατός εισβάλλει στη Φιλανδία

- 1939** Σύμφωνο Χίτλερ-Στάλιν (Ρίμπεντροπ-Μολότοφ)
 Διαμελισμός της Πολωνίας
 Κατάληψη από τους Ρώσους της Λεττονίας, της Λιθουανίας και της Εσθονίας
 Κατάληψη από τη Γερμανία του Βελγίου, της Ολλανδίας, της Δανίας, της Νορβηγίας και της Γαλλίας
 Σύλλαμβάνονται οι Παρτσολίδης, Νεφελούδης, Σκλάβαινας και 150 στελέχη του ΚΚΕ
- 1940** Δολοφονία του Τρότσκι στο Μεξικό
 Ελληνο-ιταλικός πόλεμος
- 1941** Εισβολή των Γερμανών στην Ελλάδα
 Ξαφνική επίθεση της Γερμανίας εναντίον της ΕΣΣΔ
 Δραπέτευση κομμουνιστών από τα νησιά
- 1942** 25η Μαρτίου: Ο Γιάννης Ταμτάκος αποδρά από το Μεταγωγών Πειραιώς
 Απόδραση Αγ. Στίνα από τη Χαλκίδα και συνάντηση με το Γιάννη Ταμτάκο στην Αθήνα
- 1944** Αποχώρηση των γερμανικών στρατευμάτων
 Εθνική Κυβέρνηση Γ. Παπανδρέου
 Η Πολιτοφυλακή αρνείται να παραδώσει τα όπλα. Δεκεμβριανά
- 1946** Ενοποιητικό συνέδριο ΕΟΚΔΕ-ΚΔΕΕ
- 1947** Αποχώρηση ομάδας Αγ. Στίνα από την ΚΔΚΕ
- 1949** Τέλος του εμφυλίου στην Ελλάδα

ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΜΙΑΣ ΖΩΗΣ ΣΤΟ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ

- 1951 Ο Γιάννης Ταμτάκος μεταναστεύει στην Αυστραλία
- 1966 Επιστροφή του Γιάννη Ταμτάκου στην Ελλάδα
- 1974 Νομιμοποίηση του ΚΚΕ
- 1987 Πεθαίνει ο Άγις Στίνας

ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΧΡΟΝΙΑ
(1908-1930)

Η ΖΩΗ ΣΤΙΣ ΦΩΚΙΕΣ 1908-1914

Γεννήθηκα στις παλαιές Φώκιες της Μικράς Ασίας, έξω από τη Σμύρνη, το 1908. Ο πατέρας μου Αριστοείδης ήταν εργατής σε μια τεράστια αλκή έξω από τη Σμύρνη, αντίκρου απ' τον Τσεομέ. Στην αρχή οι αλκές αυτές ήταν ιδιωτικές, τις κατείχαν οι ίδιοι οι Φωκίανοί. Μετά τις πήρε μια ιταλοτουρκική εταιρεία, τις επέκτεινε κι εκεί στη συγκομιδή δούλευαν περίπου δυο χιλιάδες εργάτες.

Καθώς περνάει το πλοίο από τον κόλπο της Σμύρνης, απ' τη μια πλευρά βλέπεις τον Τσεομέ και τα βουνά κι απ' την άλλη άσπρες πυραμίδες από αλάτι. Το αλάτι αυτό το μετέφερον με μαούνες από τον τόπο παραγωγής στις αποθήκες των παλαιών Φωκιάων, το αποθήκευαν και τα πλοία εκεί ερχόντουσαν και φόρτωναν, διότι τα νερά, από τα οποία έβγαινε το αλάτι, ήταν αβαθή εκεί στις εκβολές του ποταμού Έρμου (Κιγνίτζ στα τουρκικά) της Μικράς Ασίας.

Η φόρτωση γινόταν τότε με τα χέρια και τον ώμο, μέσα σε τσουβάλια. Εργάζονταν πάνω από χίλιοι εργάτες; ανέβαιναν κουρασμένοι, κατέβαιναν άδειοι.

Προτού κλείσω τα έξι μου χρόνια, το 1914, έγινε ο διωγμός της Μικράς Ασίας.¹ Το ζήτημα του πετρελαίου είχε τότες,

¹ Στις αρχές του 1914 πολλοί μουσουλμάνοι από τις βάλκανινές χώρες μετακόμισαν στη Μικρά Ασία. Η τουρκική κυβέρνηση το θεώρησε σφοδρή για να προχωρήσει σε διωγμούς των Ελλήνων πρώτα στην ανα-

όπως και σήμερα, μεγάλη σημασία. Εκείνη την εποχή ο Βενιζέλος ήταν σύμμαχος της Αντάντ.² Του είπαν “έλα κι εσύ στη συμμαχία μας, για να απελευθερώσουμε αυτά τα μέρη”, όπου κατοικούσε ως επί το πλείστον ελληνικός πληθυσμός. Από τη μεριά τους οι Αγγλογάλλοι ήθελαν να πάρουν τα πετρέλαια της Μουσούλης, του Αζερμπαϊτζάν και του Καυκάσου. Και βέβαια ο διωγμός έγινε εξαιτίας ακριβώς αυτών των πετρελαίων. Το ζήτημα ήταν ποιος θα αποκτούσε τον έλεγχο των πρώτων υλών.

Η οικογένεια μου ήταν μικρονοικοκυραίοι. Η μητέρα μου ήταν αγροτικής προέλευσης κι ο πατέρας μου, όπως ανέφερα, σκέτος προλετάριος, δηλαδή εργάτης στις αλωνιές, μόνιμος τεχνίτης, χειμώνα-καλοκαίρι. Όταν επιστρέψαμε στις Φώκιες, πριν από το δεύτερο διωγμό (γιατί διωχτήκαμε δύο φορές: μία το '14 και μία το '22), πήγαινα και εγώ με άλλους συμμαθητές μου, το καλοκαίρι που γινόταν η συγκομιδή του αλατι-

τολική Θράκη και κατοίαν στη δυτική Μικρά Ασία. Ο διωγμός κλιμακώθηκε από το Μάιο μέχρι το Σεπτέμβριο του 1914.

2. Η *Επιεση*, η Τριπλή Συνεννόηση (1907) αποτελούνταν από την Αγγλία, τη Γαλλία και τη Ρωσία. Σχηματίστηκε ενάντια στην Τριπλή Συμμαχία (1882) της Γερμανίας, Αυστρίας και Ιταλίας, η οποία στην πραγματικότητα ήταν μια γερμανοαυστριακή συμμαχία, αφού η Ιταλία δεν άφησε να αποχωρήσει και αργότερα, το 1915, προσχώρησε στη αντιγερμανικό στρατόπεδο. Το 1915, ο Βενζέλος έρχεται σε διάσταση με το βασιλιά Κωνσταντίνο, θεωρώντας επιβεβλημένη για τα συμφέροντά της Ελλάδας τη συμμετοχή στην Αντάντ και οδηγείται σε παραίτηση από το αξίωμα του πρωθυπουργού. Το Σεπτέμβριο του 1916 σχημάτισε κυβέρνηση στη Θεσσαλονίκη, το Μάιο του 1917, μετά την απομάκρυνση του Κωνσταντίνου από το θρόνο, ο Βενζέλος εγκαταστάθηκε στην Αθήνα και ανέλαβε τη διακυβέρνηση της χώρας. Ακολούθησε αμέσως η είσοδος της Ελλάδας στον πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ. Βλ. Κ. Καλλιγιάς, *Παλιόρραση και δικτατορία, Γεώργιος Β' και 4η Αυγούστου*, εκδόσεις Φιτράκη, Αθήνα 1976, σελ. 11-12.

ού, κάναμε μικροδουλειές και μας έδιναν μια τούρκικη λίρα τη μέρα. Την ώρα που το εσκαλέτο δημιουργεί την πυραμίδα, πέφτουνε λάσπες μέσα στην πυραμίδα, οπότε εμείς με κιάτι φτυαράκια τις πετούσαμε έξω από το σωρό. Κι έτσι οι πυραμίδες παρέμεναν καθαρές. Οι πυραμίδες ήταν όλες στην οπιαθήρα, γιατί το αλάτι, όταν φράει μια-δυο βροχές, δημιουργεί μια πέτσα από πάνω, ενώ από μέσα διατηρείται στεγνό. Όταν επρόκειτο να το αφαιρέσουν, σήκωναν την πέτσα κι από μέσα το αλάτι ήτανε ατόφιο, καθαρό και στεγνό.

Το 1914 έγινε ο διωγμός και σκοτώσανε ορισμένους ανθρώπους, δεν θυμάμαι πια ποιους ακριβώς. Πέσαμε στη θάλασσα. Η μάνα μου είχε επτά παιδιά. Ένας θείος μου, ο Αναστάσης Πτωχός, αδελφός της μητέρας μου, μας άρπαξε ένα-ένα και μας πέταγε μέσα στη βάρκα. Είχε έρθει ένα πλοίο από τη Σμύρνη που το είχε στείλει ο μητροπολίτης Χρυσόστομος, απτός που στη συνέχεια σκοτώθηκε από τους Τούρκους. Με τη βάρκα μας μετέφεραν ως το πλοίο, μας ανέβαζαν πάνω και μας ρίχνανε μέσα στο αμπάρι. Το πλοίο πριν ήταν φορτωμένο με καρβουνα, οπότε ήταν τρομερά βρώμικο. Η μητέρα μου, θυμάμαι, έβγαλε το βρογμένο μισοφόρι της και το άπλωσε πάνω στην καρβουνόσκηνη και εκεί ακούμπησε και τα επτά της παιδιά. Έτσι λερωμένοι και μουτζουρωμένοι σαν αραπάκι από την καρβουνόσκηνη βγήκαμε στη Θεσσαλονίκη, χωρίς να έχουμε ούτε ένα μαντίλι, ούτε μια πετσέτα να σκουπιστούμε, χωρίς λίγο νερό να ξεδιψάσουμε. Το πλοίο που μας μετέφερε στη Θεσσαλονίκη, πλοίο εμπορικό, λεγόταν “καρναβόλι”. Αποβιβαστήκαμε στο Μπεχ Τσινάρι.

Η ΖΩΗ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1914-1919

Θυμάμαι ότι ο πληθυσμός της Θεσσαλονίκης ήταν τότε γύρω στα 200.000 άτομα.³ Η οδός Βενιζέλου ήταν σκεπασμένη με τζάμια, από κάτω περνούσε τραμ, αλλά με την πυρκαγιά το 1917 όλα αυτά καταστράφηκαν.⁴

Όταν ήρθαμε σαν πρόσφυγες και αποβιβαστήκαμε στη Θεσσαλονίκη, στην αρχή μείναμε κάτω στο Μπεχ Ταινάρι, μέσα στα τσαντίρια, στις σαηνές. Το Μπεχ Ταινάρι λεγόταν τότε "Κήπος των Πριγκίπων", είχε δέντρα, κήπους, ήταν παρθενικό κέντρο, δεν ήταν αυτή η ακαταστασία που υπάρχει σήμερα. Εκεί ήτανε συνολικά καμιά τριακοσαριά οικογένειες. Περίπου πενήντα-εξήντα οικογένειες σπρωθήκαμε να βρούμε κατάλυμα –οι γονείς μας δηλαδή, αφού εμείς σερνόμασταν ακόμα, μικρά παιδιά.

Πήγαμε λοιπόν στην Αχειροποίητο την εκκλησία, αυτή που είναι στην οδό Αγίας Σοφίας, και γυμνοί όπως ήμασταν από το πλοίο μείναμε δυο-τρεις ημέρες πάνω στα γυμνά μάρμαρα. Η εκκλησία ήταν ερημωμένη και μάλιστα σε μία κολώνα –και

3. Το 1920 η Αθήνα είχε πληθυσμό 453.000 έναντι 175.000 της καμμένης Θεσσαλονίκης.

4. Ο Ε. Χαϊμόγλου (*Ανθρώποι και Χώρος*, Ε-Ιστορικά 35, 15 Ιουνίου 2000, *Θεσσαλονίκη 1917-1924*, σελ. 9) αναφέρει ότι, βάσει των περιποτικών πηρών, "η πυρκαγιά κατέστρεψε το 80% των 4.900 καταστημάτων, που απλώνονταν μεταξύ των οδών Εθνικής Αμύνης-Νίκης-Λεόντιος Σοφού-Εργατίας και άφησε άστεγες 14.200 οικογένειες".

τόρα ακόμα— γράφι με αραβικά γράμματα τότε ήρθαν οι Τούρκοι και κατέλαβαν τη Θεσσαλονίκη. Ο κόσμος έκανε εράνους και μας έφερε μία ψάθα χόρτινη, αυτό ήταν το σκέπασμά μας, το πάπλωμά μας, όλα μαζί.

Μετά από 'κει πήγαμε σ' ένα βουλγάρικο σχολείο, που βρισκότανε στο Ιπποδρόμιο, πίσω απ' την Υλαπαντή. Το οικοπέδο υπάρχει και σήμερα. Εκεί μέναμε τότε καμιά εξηνηταριά οικογένειες. Χωρίσανε τις σάλες του σχολείου (ένα παλιό οίκημα ήταν) με τσοφάλια, έφτιαξε κατά κάποιον τρόπο ο καθένας το κονάκι του κι εκεί, σ' αυτές τις συνθήκες, ζήσαμε γύρω στα πέντε χρόνια.

Το σχολείο αυτό μας παραχωρήθηκε από την Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων. Εγώ δεν είχα κλείσει καλά-καλά τα έξι κι έπαιζα γύρω από το σχολείο. Στην Εγνατία, στην Παναγία Λέξια αντίκρυ, βρισκόταν ένα μικρό φαρμακείο. Το είχε ένας φαρμακοποιός ονόματι Πέτρου. Πάνω από το φαρμακείο, στον τρίτο όροφο, καθότανε η οικογένειά του, η γυναίκα του δηλαδή. Η μητέρα μου μπαινει λοιπόν μια μέρα στο φαρμακείο και του λέει *"Πάρτε το, σας παρακαλώ, αυτό το παιδάκι στη δουλειά, να σκουπίσει, να καθαρίζει, κάτι να κάνει"*. Ο Πέτρου τότε της απαντάει *"Τι να το κάνω; Αυτό πρέπει να το βάζουμε να κατοικράει κιόλας!"*... *"Πάρτε τον"*, λέει ξανά η μητέρα μου, *"είναι έξυπνος, διάλογος είναι!"*... Ο φαρμακοποιός, λοιπόν, επιτήδειος καθώς ήταν, όντως με πήρε και με χρησιμοποιούσε για ασανσέρ. Κάθε φορά που φώναζε η γυναίκα του να της πάει αλάτι, αλεύρι και τέτοια, αυτός τα έπαιρνε, μου τα 'δινε εμένα κι εγώ σκαρφάωνα στον τρίτο όροφο και τα πήγαινα!

Μια μέρα μου 'δωσε μια σκούπα κι εγώ άρχισα να σκουπίζω το ιδιαίτερο δωμάτιο του φαρμακείου μ' ένα φτερό και να ξεσκονίζω τα μπουκάλια. Αφού έκανα όλες τις δουλειές, πε-

ρίθμενα στην είσοδο του ιδιαιτέρου να μου πει και καμιά άλλη δουλειά να την αρπάξω στο φτερό. Όσο μιλούσε παραδίπλα με τους γιατρούς, εγώ στεκόμουν αόρθιος, αλλά αυτός δεν ήθελε να με βλέπει να στέκομαι έτσι. Για να με απασχολήσει λοιπόν κάπου, είπε: *"Έλα δω, Γιάννη! Σκουπίσεις;"*.

"Σκουπίσα!", είπα εγώ.

"Καθάρισε;"

"Καθάρισα!"

"Πήγαινε τότε πάνω στην κυρία και πες της μ' έστειλε ο κύριος να σας πω, είμαι ο Γιάννης ο Φωστήρας!"

Δεν ήξερα τι θα πει "ο Γιάννης ο Φωστήρας", σκαρφάλωσα εγώ, πήγα πάνω κι είπα στην κυρία: *"Μ' έστειλε ο κύριος να σας πω, είμαι ο Γιάννης ο Φωστήρας!"*. Γέλασε τότε αυτή, με χάρωσε και μου 'δωσε ένα κουλουράκι.

Εντομεταξύ σκεφτόμουν αν θα με πλήρωνε. Ένα Σάββατο πραγματι με πλήρωσε έξι δεκάρες, τις τρίτιες δεκάρες από νικελ, με την κουκουβάγια επάνω. Τις πέρασα σε μια κλειστή και τις πήγα τρέχοντας στη μητέρα μου. Της λέω, να το βδομηδιάτικο μου. Ήταν το πρώτο μεροκάματο που έκανα, χωρίς να έχω συμπληρώσει ακόμα τα έξι χρόνια. *"Θα μου δώσεις καμιά να πάγω παγωτό;"*. Τότες το παγωτό είχε πέντε λεπτά το κονάκι, μισή δεκάρα δηλαδή.

Έτσι κυλούσε η ζωή μας. Στο σχολείο υπήρχε και μια αρωματσία τότες, του δάγκριου,⁵ και πηγαίναμε μισή μέρα μόνο. Εγώ ήθγαλα μέχρι και την τρίτη τάξη του δημοτικού. Ο πατέρας μου είχε μεγάλη οικογένεια και δεν μπορούσε να μας ζήσει, κάθε μέρα θέλαμε έξι καρβέλια να χορτάσουμε. Έκλαιγε συνέχεια και ήθελε να μας δώσει ψυχοπαίδια, να μας μοιρά-

⁵ Στην Ελλάδα έπρεπε επιδημία του δάγκριου πυρετού, λοιμώδους αρρώστιας των τροπικών κυρίως χωρών, το 1928.

σει εμένα και μια αδερφή μου. Δεν μπορούσε να μας συντηρήσει όλους. Την παλιά εποχή, βλέπεις, οι άνθρωποι κάνανε πολλά παιδιά. Δεν είχανε ψυχαγωγία, τηλεοράσεις και θέατρα, μόνη τους ψυχαγωγία ήταν το σεξ.

Εκείνο τον καιρό ο πατέρας μου δούλευε σ' ένα πρακτορείο με τη βάρκα. Όταν ερχόταν ένα πλοίο, πρώτα πήγαινε πάνω ο γιατρός, αμέσως μετά ο πρακτορέας. Ο πατέρας μου ήταν αυτός που τους μετέφερε με τη βάρκα στο πλοίο.

Καθώς δεν μπορούσε να μας ζήσει μόνο με τα χρήματα που έπαιρνε, πήγαινε το βράδυ και ψάρευε κριφά. Σε καναδιό πελάτες πήγαινα εγώ τα ψάρια. Ένας αξιωματικός, στον οποίο πήγαινα τακτικά ψάρια που έβγαζε ο πατέρας μου τη νύχτα, έλεγε *“Μπαρμπα-Αριστειδη, δώσε μου το αυτό το παινύχτα, τόσα έχεις εσύ!”*. *“Να σ' το δώσω!”*, έλεγε ο πατέρας μου, αλλά η μάνα μου επ' ουδενί, ούτε να το ακούει δεν ήθελε. *“Τα παιδιά μου δεν τα έχω για δόσιμο!”*, έλεγε και ξανάλεγε. *“Καλύτερα να πάω να ξενοδοιλέψω!”*. Της είχαν συστήσει δυο-τρεις οικογένειες και πήγαινε και ξενοδούλενε η φουκαριάρα για να μας ζήσει.

Θα αναφέρω εδώ και το εξής περιστατικό: Η μάνα μου πήγαινε και ξεγόπλενε για μία οικογένεια. Ο άντρας της οικογένειας ήταν κτηνός, είχε μάλιστα και 2-3 κτηνοεργατικά σκυλιά και κάποτε ένα από αυτά, η Έλσα, του αρρώστησε. Είχαν τη σκύλα λοιπόν τυλιγμένη στο κρεβάτι με μία κουβέρτα μέχρι που κάποια στιγμή ψόφησε. Η μάνα μου ρώτησε λοιπόν την υπηρέτρια του σπιτιού:

“Τι έγινε η κουβέρτα;”

“Τη θάψανε μαζί με τη σκύλα”, είπε η υπηρέτρια.

Η μάνα μου έγινε έξω φρενών.

“Εγώ δεν έχω να σκεπάσω τα παιδιά μου και αυτοί θάβουν το σκυλί με την κουβέρτα!”

Ήταν τόσο μεγάλη η φτώχεια μας που η μητέρα μου ήταν έτοιμη να πάει να ξεθάψει την Έλσα για να πάρει πίσω την κουβέρτα.

Καθώς πηγαίναμε σχολείο μόνο τη μισή μέρα, μού 'φεραν οι δικοί μου ένα λουστράκι, ένα κασελάκι δηλαδή, για να κάνω το λούστρο στο Σιντριβάνι την άλλη μισή μέρα, μαζί με δυο-τρία άλλα προσφυγάκια που ήξερα.

Τότε η Θεσσαλονίκη ήτανε βαλκανικό συμμαχικό κέντρο. Αγγλογάλλοι, κινέζοι, ρώσοι, όλο το μέτωπο εδώ ήταν. Εμείς κληρονομάσαμε από πίσω κυρίως τους αξιωματικούς, που όταν τους γυαλίσαμε τα υποδήματα μας δίνανε μια δραχμή, ποσό που για μας ήταν τότε σχεδόν ένα μεροκάματο. Καμιά φορά λέγαμε: *“Κύριε, να σας γυαλίσουμε τα παπούτσια;”* κι αυτοί απαντούσαν: *“Γυάλισε βρε τα μούτρα σου!”*. Ημιοννα, βλέπεις, πολύ μικρός και δεν μου είχανε εμπιστοσύνη ούτε να τους γυάλισω τα παπούτσια.

Μια άλλη φορά θυμάμαι ήρθε ένας ναύτης γάλλος, αλητεία φησίνεται θα ήταν, του γυαλίζω τα παπούτσια και στο τέλος του λέω *“Μουσιού, μονέ;”*. *“Μονέ;”*, μου λέει αυτός, μου δείχνει τα νταλαβέρια του και σηκώνεται και φεύγει. Είχε και τέτοιους αλήτες.

Κι ένα περιστατικό μ' έναν άγγλο. Έρχεται λοιπόν και μου λέει *“Πίκα νίνι, πίκα νίνι!”*. Εγώ νόμιζα πως *“πίκα νίνι”* θα πει *“μικρό, παιδί”*, αλλά *“πίκα νίνι”* στα αγγλικά θα πει *“απατόπουλο”* (οι αγγέλοι άμα θέλανε να σε βρίσουν, λέγανε *“γιου αφ μόλτι”*, είσαι μαλτέζος, δηλαδή μελαχρινός). Έτσι όπως ήμιοννα χωρίς καπέλο και μελαχρινός μου φωνάζει *“Πίκα νίνι, καμ ον. Σπικ ίνγκλις;”*. *“Τες!”*, απαντώ εγώ. Εγώ νόμιμα μου είπε *“σπίτ' ίνγκλις”*, αν ξέρω κανένα σπίτι αγγλέ-

ζωιο. Τον παίρνω λοιπόν αυτόν τον εγγλέζο και τον πηγαίνω εκεί που είναι το άγαλμα του Βότση στον Πύργο. Στο σημείο αυτό βρισκόταν τότε μια λέσχη των αξιωματικών και του λέω: "Να Τζόνι, να σου ήρθει!" και του δείχνω τη λέσχη. Αυτός μπήκε μέσα. Μπορούσα εγώ οχτώ χρονών παιδί να ξέρω εγγλέζικα; Είχα θυμηθεί τον Παπατρέχα της Βολισού⁶ που σε μια ιστορία είναι μαζί με τον Κοραή κι από μπροστά τους περνάει μια οικογένεια Εγγλέζων, που ζούσε στη Χίο, και τα παιδιά τους μιλάνε εγγλέζικα κι ο Παπατρέχας έλεγε: "Κοίτα τα παιδάκια από τόσο δε μικρά που μιλάνε εγγλέζικα!". "Τι ήθελες να μιλάνε;" ρωτάει ο Κοραής, "αφού είναι εγγλεζάκια!". Κι αυτός ο Παπατρέχας, τόσο μεγάλος και δεν ήξερε εγγλέζικα.⁷

Θέλω στο σημείο αυτό να αναφέρω και κάτι τραγικό που συνέβαινε τότες. Στου Μήτα το καφενείο στο Σιντριβάνι κάναμε τότε λούστρο με τα κασελάκια μας. Έρχονταν λοιπόν οι χωροφύλακες και μας παίρνανε. "Γιατί καθίσατε εδώ"; μας ρωτούσαν. Δίβην καθόμασταν παράνομα εκεί και μας πήγαιναν στο Γ' Αστυνομικό Τμήμα, που βρισκόταν εκείνο τον καιρό στην Εθνικής Αμύνης, έτσι ξυπόλητα και τρεμάμενα όπως ήμασταν και μας βάζανε και καθαρίζανε τα αποχωρητήρια. Όχι φυσικά γιατί είχαμε παραβιάσει κανένα νόμο και καθόμασταν παράνομα, αλλά γιατί είχανε ανάγκη να τους καθαρίσουνε τα αποχωρητήρια. Στο τέλος μας δίνανε και δυο καρπαζιές για αμοιβή και μας ξαποστέλνανε.

Το σιντριβάνι αυτό τότες υπήρχε για να ποτίζουν τα άλογα οι χωρικοί που ερχόντουσαν απ' τα ενδότερα, μας και αυ-

6. Χωριά της Χίου.

7. Οι ιστορίες του Παπατρέχα περιλαμβάνονταν στο βιβλίο του δημοτικού σχολείου.

τοκίνητα ακόμα δεν υπήρχαν. Μπαίναμε λοιπόν κι εμείς μέσα και πλέναμε τα πόδια μας. Εγώ θα το 'χω καθαλίσει δυο χιλιάδες φορές αυτό το σιντριβάνι.

Εν τω μεταξύ, στο σχολείο εγώ δεν είχα ποιον να με διαβάσει, οι γονείς μου ήταν κι οι δύο αγράμματοι. Μ' έβλεπε ο δάσκαλος, ήτανε ο κ. Βαλσάμης μ' ένα καβουράκι που φορούσε πάντα και μου 'λεγε:

"Ταμτάκο, σε βλέπω ότι έρχεσαι αμελέτητος. Σε βλέπω ότι πάντως λούστρο. Η γράμματα θα μάθεις ή λούστρο θα κάνεις!"

Του απαντούσα τότε κι εγώ: "Κόρη, η οικογένεια μας είναι φτωχιά και ο πατέρας μου με στέλνει..."

"Δεν ξέρω τι μου λες..."

"Μα..."

"Εγώ αυτό σου λέω μόνο. Η γράμματα θα μάθεις ή λούστρο θα κάνεις!"

Ποιος να με διαβάσει; Κανένας δεν ήξερε γράμματα από την οικογένειά μου. Ο μεγαλύτερος αδελφός μου, που είχε βγάλει την πέμπτη τάξη, ήταν κι αυτός απασχολημένος με τη δουλειά του. Δεν μας περίσσευε καιρός να σκεφτούμε τα γράμματα. Όλο μας το χρόνο τον χειραζόμασταν για να αντιμετωπίσουμε το πρόβλημα της ζωής.

Στη Θεσσαλονίκη έκανα και διάφορες άλλες μικροδουλειές: πήγαινα στο γήπεδο και πουλούσα παστελάκι, πουλούσα παραμέλες, πήγαινα και στο κόκκινο σπιτάκι, που ήτανε πεδίο ασκήσεως των στρατιωτών. Βέβαια πολλοί στρατιώτες μ' έβλεπαν με συμπάθεια, πολλοί όμως μου κάλυπταν τα μάτια με τα χέρια τους και μου άρπαζαν τις παραμέλες.

Η ΠΡΩΤΟΜΑΓΙΑ ΤΟΥ 1918

Πρώτη φορά πήγα στην Πρωτομαγιά το 1918. Η Πρωτομαγιά έγινε εδώ στη Βαγγελίστρα, πλάι στο νεκροταφείο, σ' ένα μεγάλο εξοχικό κέντρο θερινό. Εγώ δεν πήγα στην Πρωτομαγιά επειδή είχα συνείδηση του τι γινότανε –μα πήγα με το σιαμινί και το κοντί να πουλήσω *λοικούμι και νερό, μια δεκάρα και τα δυο!* Τότε το εργατικό κέντρο είχε και δική του μπάντα που έπαιζε μουσική και διάφορους ύμνους, την *Πρωτομαγιά*, τη *Διεθνή*, το *Εμπρός της γης οι κολασμένοι* –αυτό μου είχε τραβήξει την προσοχή.

Ήταν τότες ένα μόνο χρόνο από τη ρωσική επανάσταση και η Πρωτομαγιά είχε άλλο χαρακτήρα. Η Θεσσαλονίκη ήταν κέντρο επεξεργασίας καπνού και είχε πολλούς τσιγαράδες και καπνεργάτες. Τα τσιγάρα εκείνη την εποχή τα παρασκεύαζανε ως εξής: είχαν το μασούρι με τσιγαρόχαρτο και το γμιζαν με καπνό, μετά το έκοβαν με το ψαλίδι. Εκείνο τον καιρό άρχισαν να μπαίνουν και οι πρώτες μηχανές.

Θυμάμαι και τότε που έγινα τσιγαρόπουλο και πήγα να μάθο την τέχνη. Οι κομμουνιστές τσιγαράδες καθόντουσαν εκείνο τον καιρό στο μασκαρέτο μπροστά και κεντούσαν με κόκκινο μπιρσίμι, με κόκκινο μετάξι δηλαδή, στο ψίδι του σπιτουτσιού το σφυροδρέπανο. Οι καπνεργάτες φορούσαν λακόν την Πρωτομαγιά λουστρίνια παπούτσια, από πολυτελές δέρμα, μιας και παίρνανε καλά μεροκάματα –τά 'χαν κερδίσει από τις απεργίες που κάνανε, όχι γιατί τους συμπαθού-

σαν. Ενώ το μεροκάματο ήταν τρεις-τέσσερις δραχμές, αυτοί παίρνανε πολύ περισσότερα, ήταν κάτι σαν αριστοκράτες ανάμεσα στους εργάτες και όλα αυτά χάρη στις απεργίες. Πάνω λοιπόν στα λουστρίνια τους είχανε το σφυροδρέπανο ζωγραφισμένο.⁸ Βλέπεις τότε κρατούσε γερά ακόμη η αύγλη της ρωσικής επανάστασης...

Εκείνη την Πρωτομαγιά είχανε μαζευτεί καμιά πεντακοσάρια-εξακοσάρια εργάτες. Εδώ στη Θεσσαλονίκη υπήρχε τότες η Φεντερασιόν με τον Μπεναρόγια.⁹ Ήτανε αρμένιοι, τούρκοι, εβραίοι. Όταν ήρθα εγώ στη Θεσσαλονίκη το 1914 ο δήμαρχος ήταν τούρκος. Βλέπεις η Θεσσαλονίκη καταλήφθηκε το 1912 και δεν είχαν γίνει ακόμα δημοκρατικές εκλογές. Μάλιστα ένας με ρωτούσε σε τι γλώσσα μιλούσαμε και εγώ του λέω ο καθένας τη δική του. Άσε που πολλοί εβραίοι ήξεραν ελληνικά και πολλοί έλληνες εβραϊκά.

Και έπαιζε η Διεθνής κι ήταν όλοι συναδελφομένοι: οι λεγόμενοι ντολμέδες (εβραίοι που είχαν τουρκέψει), οι αρμένιοι και άλλοι. Ερχόντουσαν και πολλοί σλαβομακεδόνες από τη γύρω περιοχή. Δεν υπήρχε απτός ο διαχωρισμός ακόμα. Αυτά το '18.

Από τη δουλειά μου στο τσαγκαράδικο είχα αρχίσει μάλιστα να καταλαβαίνω και τα ποντιακά, επειδή άκουγα ώρες

πολλές τους μάστορες να τα μιλούν μεταξύ τους. Εκεί έμαθα και τις πρώτες στροφές της Διεθνούς στα ποντιακά:

*Γνωρίστεν σεις όπως τα τώρα / ημέραν η είδατεν καλόν
σε ντέρτια πάντα και σε πείναν / γνωρίστεν, έρθεν ο καιρόν!
Στον παλαιόν τον κόσμον βάλετε φωτίαν, / βάλτε κι ασ γίνε
νται σαχτάρ,
κι ασ χτίζομεν όλοι με καρδίαν / εργάτς σιωθέστεν στο πο-
δάρ!
Μόνον εμείς η εργατίαν, / οι δουλειτάνς κι οι προκομένς,
θη κοιμαντάρομεν τον κόσμον / αγάς κανείς κείθ' απομέν'!*

Ο Στίνας είχε μάθει ολόκληρη τη Διεθνή στα ποντιακά στην Αγκωναυλία, από ποντίους συγγρατούμενους του.

8. Ο Άγις Στίνας (Αναμνήσεις - Εβδομήντα χρόνια κάτω από τη σημαία της σοσιαλιστικής επανάστασης, β' έκδοση, εκδόσεις Ήφιλον, Αθήνα 1985, σελ. 57) αναφέρει, ότι το 1921 φορούσε μια καρφίτου με σφυροδρέπανο στη γραβάτα του, την οποία ο δήμαρχος Κερκιραίων επιχείρησε να του αρπάξει.

9. Ο Αβραάμ Μπεναρόγια (1887-1979), ισπανοεβραϊκής καταγωγής, ήταν ηγετική μορφή της ισραηλιτικής κοινότητας Θεσσαλονίκης και του ελληνικού εργατικού και σοσιαλιστικού κινήματος. Το 1915 εξελέγη μέλος του ελληνικού κοινοβουλίου, ενώ πρωτογωνίστηκε και στην ίδρυση του ΣΕΚΕ -μετέπειτα ΚΚΕ. Διαγράφηκε από το ΚΚΕ το 1924. Έγραψε το έργο *Η πρώτη σταδιοδρομία του ελληνικού προλεταριάτου*, 1976.

ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΣΤΙΣ ΦΩΚΙΕΣ 1919-1922

Αφού καθίσαμε πέντε περίπου χρόνια στη Θεσσαλονίκη, από το 1914 μέχρι το 1919, η Κυβέρνηση μας είπε: "τόρα τα μέρη σας ελευθερώθηκαν, να πάτε πίσω στην πατρίδα, στα σπίτια σας!"

Είπατε να λέμε τον Ύμνο στο Βενιζέλο:

*Σε χαιρετούμε Αντρωτά / από καρδιάς οι σκλάβοι /
επὶ ὅπου μας ἔσωσες / απ' τη σκλαβιά τη μάνη!*

Μας ἔδωσαν κι ἀπὸ μια κονσέρβα, μας ἔβαλαν στα πλοία και πήραμε το δρόμο του γυρισμοῦ για τη Μικρά Ἀσία.

Το 1919 ἦταν που πήγε ο στρατός στη Μικρά Ἀσία. Ο Βενιζέλος ἦταν ἀκόμα κολλητός με την Ἀντάντ. Του εἶπαν, ἔλατε να ελευθερώσουμε τα μέρη. Εἶχαν σκοπὸ να πάρουν τα πετρέλαια του Ἀζερμπαϊτζάν, τα πετρέλαια της Μουσοῦλης, με το Λωρενς της Ἀραβίας. Ἀυτά ἦτανε στην ἐπιρροή της τουρκικῆς αυτοκρατορίας. Εἶχαν σκοπὸ να διαλύσουν την τουρκικὴ αυτοκρατορία και να πάρουν τις πλουτοπαραγωγικὲς πηγές της και πήραν και το Βενιζέλο μαζί σαν σῆμαχο στη μεῖδη των κρατῶν αυτῶν.

Στο σχολεῖο μ' ἔβαλαν μια φορά να πω ἕνα ποίημα για το Βενιζέλο "ελευθερωτὴ" μας, δηλαδή το ὄργανο της Ἀντάντ, που μας σκλάβωσε.

*Εἶσαι μερὸς ἀπόστολος, / θεοῦ ἀπεσταλμένος,
εἰς ἕλληνα με θερμὴ καρδιά / και αφοσιωμένος.*

*Θα σ' έχοιμε βαθιά στο νου / εμείς ενόσω ζούμε,
εσένα θα λατρεύοιμε / κι εσένα θα ποθούμε!*

Τύφλα να' χει!

Ήμουν τότε έντεκα μόλις χρονών.

Μετά άλλαξε η πολιτική,¹⁰ έπεσε ο Βενιζέλος και ήρθε ο Κωνσταντίνος και αρχίσαμε να λέμε ύμνους για τον Κωνσταντίνου το βασιλέα...

*Ελα και καβαλίκεψε / γιατί έφτασε η ώρα /
γιατί εσένα καρτερεί / όλος ο κόσμος τώρα.
Δωδέκατε ατρόμητε / και στρατηλάτα ζήθη /
και πρόβαλε εις τον εχθρό / τα ασπιδομένα στήθη.
Να γραμμιστεί ο μναγές / να πέσουν τα τεμένη /
και ο Τούρκος πια στον Έλληνα / υπόδουλος να μένει!
Εμπρός με όλους αρχηγέ / μαζί σου είμαστε όλοι /
να πέσοιμε εμείς για σε / και συ να μπεις στην Πόλη!*

Και ξαναβρεθήκαμε στη Μικρά Ασία. Τη δεύτερη φορά που γιρσίσαμε, μας είπανε "τα σπίτια σας τώρα ελευθερώθηκαν!" Στο χωριό μου το ογδόντα τοις εκατό ήτανε έλληνες, το υπόλοιπο είκοσι ήτανε τούρκοι, μία μειοψηφία δηλαδή. Στο χωριό⁸ μου βγάζανε ωραία σταφίδα σουλτανιά, ελιές, εκτός από το αλάτι που αποτελούσε την κυρίως παραγωγή. Πολλοί

10. Ο Στίνας (Αναμνήσεις, σελ. 34-35) περιγράφει τα γεγονότα ως εξής: "Όταν γύρισε στην Αθήνα ο Βενιζέλος με τη συνθήκη των Σεβρών στην τάπη και με το φωτοστέφανο του μάρτυρα ύστερα από τη δολοφονική εναντίον του απόπειρα στη Λαύρα, του έγινε αποθεωτική υποδοχή. [...] Γι' αυτό και παρά τις συμβουλές ορισμένων φίλων του προσηύχθη εκλογές για την 1η Νοεμβρίου 1920. Τα αποτελέσματα όμως των εκλογών ήταν αντίθετα από εκείνα που περίμενε ο Βενιζέλος. [...] Το Δεκέμβριο του ίδιου χρόνου επαναγράφεται με δημοφιλέστατο του Κωνσταντίνου."

είχαν ασχοληθεί με το αλάτι, δηλαδή τη μεταφορά του από τις αλιπέδες στις αποθήκες του χωριού μας. Μάλιστα είχε κυκλοφορήσει και μία παροιμία: *Οι Φωκιανοί δεν θέλουνε αμπέλια και χωράφια, μόν' θέλουνε σαν τα παστά να χώνονται στ' αλάτια!* Πρόγερματι ήταν πολλοί αυτοί που ασχολούνταν με τα αλάτια.

Τα σπίτια μας τα βρήκαμε ερειπωμένα, τα αμπέλια τα είχαν ξεριζώσει και σπέρνανε καλαμπόκι. Αρχίσαμε να διορθώνουμε τα σπίτια από την αρχή και να φτιάχνουμε τα αμπέλια. Ωπου να γίνουν όλα αυτά, το 1922 γίνεται η μικρασιατική καταστροφή. Εγώ στη Μικρά Ασία στο διάστημα των τριών περίπου χρόνων πήγαίνα στο σχολείο. Ήμουνα καλός μαθητής. Τότε αποστηθίζαμε τα μαθήματα και έπαιρνα και καλούς βαθμούς.

Εδώ να θυμίσω και κάποια από τα ποιήματα που μας έβαζαν και αποστηθίζαμε στο σχολείο το 1919-1920 που πήγαν οι Έλληνες στη Μικρά Ασία, για να σπέρνουν στις ψυχές των παιδιών τον εθνικισμό:

*Η Σμύρνη μας που έσβηνε / με τον καιρού το διάβα,
κιντήλι που τρεμόφοιτο / για λάδι λαχταρά,
ισταφραδής κοιμήθηκε / δυστυχημένη σιλάβα
και την ανγούλα ξύπνησε / αρχόντισσα κυρά!
Τι να 'βλεπε στον ύπνο της / τι να 'ταν τ' όνειρό της;
Τον Αϊ-Δημήτρη έβλεπε / στο άτι το γοργό.*

Ο μητροπολίτης Σμύρνης, ο Χρυσόστομος, ερχόταν στο χωριό μου και παραθέριζε, γιατί το χωριό μου ήταν θέρετρο. Ερχόντουσαν και όλοι οι διπλωματικοί υπάλληλοι της Σμύρνης στις Φάκιες και παραθέριζαν το καλοκαίρι. Μαζί τους κι ο επισκόπος. Εγώ έτρεχα και κουβαλούσα τα πράγματα για την τροφοδοσία του. Μια θεία, αδερφή της μάνας μου, περι-

ποιόταν το δεσπότη κι αυτός έλεγε "Κυρά Βαγγελιώ, έχω υποχρέωση σε σένα. Πώς θα ξεφύγω;". Η θεία μου απαντούσε "Να μου σπουδάσεις τον ανιψιό!". Εμένα εννοούσε. Τον Αύγουστο του 1922 καθότανε στην παραλία με τους δημογέροντες ο δεσπότης και πάω σε κάποια στιγμή κι εγώ, κάνω μια μετάνοια, του φιλάω το χέρι, αυτός με χαϊδεύει και λέει "Αυτό το παιδί και κάτι άλλα παιδιά να σπουδάσουνε με έξοδα της κοινότητας, της δημογεροντίας δηλαδή, να τα πάρουμε στην Ευαγγελική Σχολή της Σμύρνης".

Η Ευαγγελική Σχολή της Σμύρνης ήταν όπως η Μεγάλη του Γένους Σχολή στην Κωνσταντινούπολη. Σπούδαζες εκεί διάφορες επιστήμες. Αλλά έγινε ο διωγμός κι εγώ πού να

Η οικογένειά μου όλη από το προσφυγικό βιβλιάριο του 1919 που πολιωνοστήσαμε στη Μικρά Ασία. Είμαι στο μέσο της φωτογραφίας. Στην κοιλιά της μάνας ένα παιδί που πέθανε.

Η τελευταία σχολική χρονιά: το ενδεικτικό της Δ' Δημοτικού το 1921.

σπουδάσω... Πήγαυα τότε στην πέμπτη τάξη, την έκτη δεν πρόλαβα να την βγάλω. Έγινε ο διωγμός κι εγώ αντί να σπουδάσω στην Ευαγγελική Σχολή της Σμύρνης βρέθηκα στην Καμάρα στη Θεσσαλονίκη να πουλάω κουλούρια, μανταρίνια και λεμόνια. Εγώ τις σπουδές μου τις έκανα στο πεζοδρόμιο.

ΞΑΝΑ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΤΟ 1922

Τη δεύτερη φορά που φύγαμε από τη Μικρά Ασία, καθώς είχαμε την πίκρα της προηγούμενης φορές, δύο-τρεις οικογένειες ναυλώσαμε μία βενζινάκατο και μας πέταξε στο Πλωμάρι. Εκεί ο λιμενάρχης δεν ήθελε να μας βγάλει έξω, γιατί δεν είχαμε άδεια. Εμείς επιμένουμε και του λέμε: "Ο κόσμος σαι αντίκρυ σκοτώνεται κι εσείς δεν επιτρέπετε να σωθούν!" Θυμάμαι και μια κουφέντα που άκουσα εκεί από δυο Πλωμαρίτισσες και μου έκανε εντύπωση: "Ωχ, ήρθαν πάλι οι φειριάσδες οι πρόσφυγες!" Τέλος πάντων, τι να πεις, αντιλήψεις είναι αυτές...

Σαν πρόσφυγες, ήμασταν καταφρονημένοι, καμιά φορά μας αποκαλούσαν όχι πρόσφυγες, αλλά πρόσφυγκες. Κι αν καμιά φορά έκλαιγε κανένα μικρό, του λέγανε για να το φοβίσουν: *Σιωπή, θα σε φάει ο πρόσφυγας!*

Εν πάση περιπτώσει, δεν ήταν έτοι ο κόσμος. Γιατί όταν ήρθαμε εμείς, πολλοί μας περιποιήθηκαν και οργανώσανε κάτι συσσίτια. Στη Μυτιλήνη μείναμε κανένα μήνα και μετά είπαμε να πάμε πάλι στη Θεσσαλονίκη, που την ξέραμε από τον πρώτο διωγμό.

Στη Θεσσαλονίκη αγχίσαμε πάλι τη βιοπάλη. Νοικιάσαμε ένα υπόγειο στην Κωνσταντίνου Μελενίκου και μείναμε εκεί δύο οικογένειες. Σγά-σιγά κατορθώσαμε με τη δέξιν αποζημίωση που πήραμε από τις περιουσίες μας να αγοράσουμε κι ένα τούρκικο σπίτι. Το αγοράσαμε από την Εθνική Τράπεζα

και το ξοφλήσαμε σιγά-σιγά. Οι επάνω συνοικίες, το Κουλέ Καφέ, το Εσκιντέλικ, επάνω στα Κάστρα, όλες αυτές οι περιοχές ήτανε τουρκοκατοικημένες. Με την ανταλλαγή των πληθυσμών, όλ' αυτά τα μέρη τα κατέλαβαν οι πρόσφυγες. Ήτανε τα πιο φτωχά μέρη, τα πιο εγκαταλελειμμένα.

Το σπίτι που αγοράσαμε ήταν στο Κουλέ Καφέ, στο τέμα Ηροδότου, εκεί που είναι ο Άγιος Νικόλαος ο Ορφανός, κοντά στην πλατεία Τερψιθέας. Εκεί καθίσαμε και συν το χρόνω αυξηθήκαμε και πληθύναμε, σκορπίσαμε δεξιά-αριστερά, παντρεύτηκαν τ' αδέρφια μου κι οι αδερφές μου, η οικογένεια μεγάλωσε. Εγώ έγινα τσαγκάρης, έμαθα μια τέχνη. Τότε λέγανε *μάθε τέχνη κι άστηνε κι αν πεινάσεις πιάστηνε*. Ο τεχνίτης όμως είναι πάντα πεινασμένος. Οπότε εμείς το είχαμε μετατρέψει και λέγαμε *μάθε τέχνη για να ζήσεις και εμπόριο να πλουτίσεις!*

20 χρονών τσαγκάρης, μπροστά στο Λευκό Πύργο.

Η ΠΟΛΙΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ - ΑΡΧΕΙΟΜΑΡΞΙΣΤΕΣ, ΤΡΟΤΣΚΙΣΤΕΣ, ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ

Μπάρκα στην πολιτική το 1924. Δεν έκανα ποτέ στο Κόμμα, πρώτοι με πλησίασαν οι λεγόμενοι αρχαιομαρξιστές, μία οργάνωση κοντά στο ΚΚ που έβγαζε ένα περιοδικό, το *Αρχαίον του Μαρξισμού*. Εγώ προπαγανδίστηκα από την οργάνωση αυτή με την μπροσούρα του Κροπότκιν *Προς τους νέους*.¹¹

Οι αρχαιομαρξιστές είχαν την αντίληψη ότι δεν ήταν σωστό το Κόμμα να πουλάει τα έντυπα του στα στραγαλάδικα στο Μοναστηράκι για περιτύλιγμα και έτσι βγάλανε το *Αρχαίον του Μαρξισμού*, που ήθελε να διαδώσει τα κλασικά έργα του μαρξισμού, τον *Εμφύλιο Πόλεμο στη Γαλλία* και

11. "Στα 1917 έχουμε μία ακόμη έκδοση του *Προς τους νέους*, σε μετάφραση αυτή τη φορά των Γ. Δοιμά και Σπ. Κομιάτη, σε δημοτική γλώσσα. Η έκδοση πραγματοποιήθηκε από τη Σοσιαλιστική Νεολαία, οργάνωση που, με ηγέτες τους Δημοσθένη Λεγδόπουλο και Φραγκίσκο Τζουλάτη, πήρε μέρος στο ιδρυτικό συνέδριο του ΣΕΚΕ, απαρτίζοντας την αριστερή του πτέρυγα. [...] Η έκδοση αυτή του *Προς τους νέους* αποτέλεσε σφοδρή για να εξαπολυθούν, στα μέσα του 1918, διώξεις εναντίον της Σοσιαλιστικής Νεολαίας και των μεταφραστών, ενώ το βιβλίο κατασχέθηκε. [...] Στα κατοπινά χρόνια το κείμενο του Κροπότκιν γνώρισε επανειλημμένες επανεκδόσεις". Η δεύτερη κι η τρίτη έκδοση της ίδιας μετάφρασης έγιναν το 1920 από το ΣΕΚΕ. Βλ. Δημήτρης Δημητρόπουλος, Π. Κροπότκιν, *Προς τους Νέους* - Εκδοτικές τύχες του κειμένου στην Ελλάδα μέχρι το μεσοπόλεμο, στο *Αρχαιοτάξιο*, Περιοδική έκδοση των Αρχαίων Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας, τεύχος 3, Μάιος 2001, σελ. 8-16.

άλλα. Σιγά-σιγά τους διέγραψαν οι σταλινικοί κι αυτοί μετατράπηκαν σε μαχητική αντιπολιτευτική οργάνωση. Ο Τζουλάττι με το Σαραντίδη και το Δεδούση στην αρχή, και αργότερα ο Γιωτόπουλος, έλεγαν ότι αυτοί ήταν οι πραγματικοί κομμουνιστές κι όχι το λεγόμενο κομμουνιστικό κόμμα της εποχής.

Είχα μπει και στο σωματείο, το 1926-27 βγήκα σύμβουλος, το 1928 γραμματέας κι έμεινα μέχρι το 1929. Τότε έγινε μία ενοποίηση των συνδικάτων και πήραν την πλειοψηφία οι κομματικοί.

Εμείς οι αρχειομαρξιστές αναγνωριστήκαμε από τον Τρότσκι ως αριστερή αντιπολίτευση.¹² Τότε υπήρχε η ομάδα Πουλιόπουλου και Μάξιμου. Στην ομάδα ήταν όλοι τους διανοούμενοι, δεν είχαν εργατική βάση, αντίθετα με τους αρχειομαρξιστές. Όταν ήρθαν λοιπόν οι γραμματείς του Τρότσκι για να αναγνωρίσουν μια οργάνωση εδώ ως αριστερή αντιπολίτευση, αναγνώρισαν εμάς, γιατί είχαμε εργάτες να παρουσιάσουμε. Οι άλλοι είχαν και φιλοσταλινικές αντιλήψεις –όλ-

12. "Το φθινόπωρο του '30 δύο Γάλλοι τροτσκιστές πηγαίνοντας για την Πριγκίπο, όπου ήταν εξόριστος ο Τρότσκι, σταμάτησαν στην Αθήνα. Αφού ήρθαν σε επαφή με την τάση του Πουλιόπουλου είδαν ότι δεν ήταν παραπάνω από δέκα άτομα κι ότι δεν είχαν σχέση με το εργατικό κίνημα. Μετά ήρθαν σε επαφή με τους αρχειομαρξιστές και παραβρέθηκαν σε συγκεντρώσεις στην Αθήνα και τον Πειραιά με παραπάνω από 1000 εργάτες. Το ίδιο και στη Θεσσαλονίκη. Αυτά περιέγραψαν στον Τρότσκι όταν φτάσανε στην Πριγκίπο. Οι τροτσκιστές τότε στις διάφορες χώρες μετριόνταν στα δάχτυλα" (Στίνας, Αναμνήσεις, σελ. 174). "Και ο Τρότσκι δίνει το χρίσμα στον αρχειομαρξισμό, αλλά με τους όρους: 1) Να εμφανιστεί δημόσια και να εκδόσει εφημερίδα. 2) Να λειτουργεί η Οργάνωση με βάση το δημοκρατικό συγκεντρωτισμό. 3) Να συγκαλέσει Συνέδριο και 4) Να θεωρεί τον εαυτό του αντιπολιτευτική του ΚΚΕ και όχι ανεξάρτητη οργάνωση" (Στίνας, Αναμνήσεις, σελ. 175).

λωστε ο Μάξιμος επέστρεψε στο σταλινισμό.¹³ Αλλά ο Πουλιόπουλος, με όποιες αντιλήψεις και να είχε, δεν έπαψε ποτέ να είναι ένας σύντροφος καλός. Σκοτώθηκε στο Νεζερό (Κούρνοβο)¹⁴ της Λαρίσης μαζί με το Γιαννακό, το Μακρή κι άλλους πολλούς, από τους γερμανοϊταλούς.¹⁵

Όταν γνωρίστηκαν με την αριστερή αντιπολίτευση του Τρότσκι, οι αρχειομαρξιστές άκουσαν τον Τρότσκι που τους είπε να παίρνουν μέρος σε συγκεντρώσεις και ν' ασχολούνται με τους άλλους εργάτες. Πράγματι, τα συνεργαζόμενα σωμα-

13. Ο Μάξιμος έμεινε στο Σπάρτακο έως το 1933, οπότε και διαχώρισε τη θέση του διαφωνώντας με την ίδρυση της Δ' Διεθνούς. Αργότερα πολέμησε στο ΕΑΜ. "Παρ' όλο που το ζήτησε, δεν ξανάγινε μέλος του ΚΚΕ. Πέθανε στη Βιέννη το 1962 πολιτικός εξόριστος" (Αγγ. Ελεφάντης, Η επαγγελία της αδύνατης επανόστασης - ΚΚΕ και αστισμός στο μεσοπόλεμο, γ' έκδοση, εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1999, σελ. 92 και σημείωση 73, σελ. 92).

14. Η σημερινή Καλλιτεία.

15. Την 1η προς 2η Ιουνίου 1943 στο 254ο χλμ. της σιδηροδρομικής γραμμής Αθηνών-Θεσσαλονίκης, η Αντίσταση ανατινάξει στρατιωτικό τρένο. Σκοτώνονται 25 Γερμανοί φρουροί της σύραγγας (Κούρνοβο Θεσσαλονίκης) και οι επιβάτες: 200 Ιταλοί στρατιώτες και 51 Έλληνες όμηροι. "Σε αντίποινα οι Ιταλοί άρπαξαν 107 κρατούμενους τους μετέφεραν στο Νεζερό κι εκεί τοιμάρισαν στις 6 Ιουνίου τους 104 από αυτούς. Οι περισσότεροι προέρχονταν από την Ακρονειψία. Ο Πουλιόπουλος ήβγαλε ένα λόγο στα ιταλικά, προς τους Ιταλούς στρατιώτες" (Δ. Λιβεράτος, Παντελής Πουλιόπουλος, εκδόσεις Γλάρος, Αθήνα 1992, σελ. 163-164). "Παρά τις προσπάθειες που έγιναν τότε για να κριφτούν οι λιποτάκτες της εκτέλεσης του, είναι σήμερα γνωστό πως ο Π. Πουλιόπουλος ειδικά δεν σκοτώθηκε από τους στρατιώτες του ιταλικού αποσπάσματος, αλλά από αξιωματικούς και καραμπινιέρους. Κι αυτό γιατί ο Πουλιόπουλος προσοφώνησε τους αιχμάλωτους στρατιώτες στη φλώσσα τους (τα ιταλικά) κι αυτοί αναπαταωμένοι από την επαναστατική έκκληση του αγωνιστή δεν έβρισκαν πια τη δύναμη να τον εκτελέσουν" (Μ. Ν. Ράπτης [Πάμπλο], πρόλογος στο βιβλίο του Δ. Λιβεράτου, Παντελής Πουλιόπουλος, σελ. 12).

τεία ερχόντουσαν σε συγκρούσεις με τους σταλινικούς και τους ρεφορμιστές. Με το Σουανίδη¹⁶ και τους άλλους πλακωνόνταν στο ξύλο. Εκείνοι θέλανε να κάνουν μεταρρυθμίσεις, όπως οι εργατοπατέρες. Γίνονταν συμπλοκές πολλές.

Το 1928-29, στο Εργατικό Κέντρο θέλανε να αναγνωρίσουν το επαγγελματικό σωματείο των οικοδόμων της ΓΣΕΕ και τότε πάλι πλακώθηκαν στο ξύλο, γιατί οι σταλινικοί δεν αναγνώριζαν τους αντιπροσώπους των οικοδόμων που βγάλανε οι αργειομαρξιστές για το συνέδριο της ΓΣΕΕ. Ήταν εκεί κι ο στρατηγός Μάρκος,¹⁷ ο λεγόμενος "χάρτινος στρατηγός", που τότε ήταν νεαρός καπνεργάτης. Χτυπήθηκαν αρκετοί κι από τις δυο πλευρές. Αυτοί θεωρούσαν ότι οι αργειομαρξιστές είναι όργανα της αστικής τάξης και κάνανε πόλεμο εξοντωτικό εναντίον τους. Οι αργειομαρξιστές όμως ήταν εργάτες πραγματικοί, πολλοί απ' αυτούς δεν θέλανε κοινοβουλευτισμό, ρεφορμισμό και εξουσία. Στην ουσία, αυτά που υποστηρίζουν σήμερα οι αναρχικοί τα υποστήριζαν τότε οι αργειομαρξιστές-τροτσκιστές. Και ο ίδιος ο Αρβανιτάκης, γραμματέας του Εργατικού Κέντρου το 1928, ήταν αναρχικός, αντιεξουσιαστής. Πολλοί άλλοι την εποχή εκείνη ήταν μέσα στο Κόμμα, μα είχαν την αντίληψη, λανθασμένη βέβαια, ότι αυτή ήταν η επανάσταση και μπορούσαν να βάλουν τον κόσμο σε μία τάξη. Ο Αρβανιτάκης μάλιστα έσκιζε, θυμάμαι, την κομματική του ταυτότητα όταν χτύπησαν οι μπολσεβίκοι την Κροστάνδη. Οι ναύτες της Κροστάνδης, όπως έλεγε ο Τρότσκι, ήταν ο ανθός της ρωσικής επανάστασης! Αλλά μετά

16. Συνδικαλιστής ηγέτης των συντηρητικών (Γ. Αναστασιάδης, κ.ά., Το εργατικό-συνδικαλιστικό κίνημα της Θεσσαλονίκης - Η ιστορική φαινογνωμία του, έκδοση του Οργανισμού Πολιτιστικής Προτεινόμενης της Ευρώπης, Θεσσαλονίκη 1997, σελ. 85).

17. εννοεί το Μάρκο Βαφειάδη.

έγιναν, φαίνεται, το αγκάθι της ρωσικής επανάστασης και οι μπολσεβίκοι σκότωσαν κάπου είκοσι χιλιάδες χροστανδιανούς, όταν κάνανε την επίθεση με τον Τρότσκι και τον Τουλγατοφσκι¹⁸ κι όλους αυτούς τους σταλινικούς που εξελίχθηκαν σε γραφειοκράτες. Πήγαν να ρίξουν τον καπιταλισμό και φέρονε τη γραφειοκρατία, άλλη μορφή εκμετάλλευσης, που κυριαρχήσει στο μοντέλο του σταλινισμού. Προπαντός στην περίοδο του Στάλιν που έγινε αυτή η αλλαγή, αντί να κάνουν τον παράδεισο κάνανε την κόλαση. Ήταν χιλιάδες τα εγκλήματα, χιλιάδες οι νεκροί εργάτες που άφησαν πίσω τους.

Σκότωναν όχι μόνο αργειομαρξιστές, αλλά και κάθε άλλο αντιπολιτευόμενο. Η αστική τάξη σκοτώνει κι αυτή, μερικούς όμως τους στέλνει εξορία και σώζονται, οπότε έχουν και κάποιες μαρτυρίες να καταθέσουν στη συνέχεια. Αν έφευγες στα χέρια του σταλινισμού, δεν γλίτωνε ούτε το τρισεγγόνό σου!

Οι πουλιοπουλικοί, η τάση του Σπάρτακου, διεκδικούσε την πραγματική αντιπολίτευση της Ρωσίας και βάδιζε στη θεωρία του εκφυλισμένου εργατικού κράτους, το οποίο θέλανε να διορθώσουνε. Εμείς αντίθετα λέγαμε, ότι η Ρωσία είχε πλέον δημιουργήσει μια τάξη που διαιώνιζε την ανισότητα και δεν επεδίωκε πια την παγκόσμια επανάσταση. Τότε συζητούσαμε και πάνω στη θεωρία του Τρότσκι περί διαρκούς επανάστασης - η Ρωσία δεν μπορεί να συνεχίσει να αναπτύσσεται, ίσχυι πρέπει να κάνει βήμα σημειωτόν έως ότου απλωθεί η επα-

18. Μιχαήλ Νικολάεβιτς Τουλγατοφσκι (1893-1937) Σοβιετικός στρατιωτικός, υπεύθυνος για τον εισηγγρονισμό του Κόκκινου Στρατού πριν το Απύερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Πήγε μέρος στην κατάνιξη της εξέγερσης της Κροστάνδης. Το 1937, κατά τη διάρκεια των μεγάλων εκκαθαρίσεων του Στάλιν (1936-38) και ενώ ήταν ο στρατιωτικός με τη μεγαλύτερη ισχύ στη Σοβιετική Ένωση, κατηγορήθηκε μαζί με άλλους αξιωματικούς για κοχάτη προδοσία, καταδικάστηκε κι εκτελέστηκε.

νάσταση στις άλλες χώρες. Οι σταλινικοί, αντίθετα, υποστήριζαν το σοσιαλισμό σε μια μόνο χώρα, πράγμα που δεν ήταν εφικτό, γι' αυτό άλλωστε και στη συνέχεια κατέρρευσε σαν χάρτινος πύργος. Το αποτέλεσμα όλης αυτής της υπόθεσης, αφού σκοτώθηκαν χιλιάδες άνθρωποι για την επανάσταση, ήταν να καταντήσει τις ανημέρες και τις εγγονές των μπολσεβίκων να εφοδιάζουν τους οίκους πορνείας του καπιταλισμού. Η αντιπολίτευση υποστήριζε την επέκταση της επανάστασης και στις άλλες χώρες, η μία χώρα έπρεπε να βοηθήσει την άλλη.

Η ομάδα του Πουλιόπουλου, ο Σπάρτακος, ονομάστηκε έπειτα ΟΚΔΕ, Οργάνωση Κομμουνιστών-Διεθνιστών Ελλάδος. Μέλος της οργάνωσης ήταν και ο Βουρσούκης που αργότερα δολοφονήθηκε από τους σταλινικούς. Εμείς, ο Βουρσούκης, ο Κώστας Αναστασιάδης κι εγώ, αποσπαστήκαμε από τους αργειομαρξιστές και το 1935 βγάλαμε την εφημερίδα *Νέος Δρόμος*. Το 1937 ενοποιηθήκαμε με την ομάδα του Πουλιόπουλου, που έτσι από ΟΚΔΕ έγινε ΕΟΚΔΕ, δηλαδή Ενιαία ΟΚΔΕ και συνεχίσαμε τη δράση μας.

Στο σημείο αυτό θέλω να πω και λίγα λόγια για το Μιχαήλ Ράπτη, των Πάμπλο, ο οποίος επίσης ήταν με την ομάδα του Πουλιόπουλου. Ο Πάμπλο έκανε λοιπόν μια αισχρή πράξη. Όταν κηρύχτηκε η δικτατορία του Μεταξά, υπουργός Ασφαλείας ήταν ο Μανιαδάκης,¹⁹ που πριν εργαζόταν ως εργολά-

19. Στην προσπάθειά του να προσδώσει στην αστυνομία έναν ιδιαίτερο ρόλο και να τελειοποιήσει τους κατασταλτικούς μηχανισμούς, ο Μεταξάς δημιούργησε τη θέση του υφυπουργού Δημόσιας Τάξης και την ανέθεσε στο συνεργάτη του Κωνσταντίνο Μανιαδάκη. Υπολογίζεται ότι από τις 4 Αυγούστου του 1936 μέχρι τις 27 Οκτωβρίου του 1940 συνελλήθησαν, φυλακίστηκαν και βασανίστηκαν πάνω από εκατό χιλιάδες άτομα που ήταν ενάντια στο καθεστώς, ενώ στην έναρξη του ελληνικού

βος δημοσίων έργων. Ο πατέρας του Ράπτη ήταν κι αυτός εργολάβος δημοσίων έργων και οι δυο τους γνωρίζονταν. Όταν λοιπόν, ο Πάμπλο εξορίστηκε στην Ακροναυπλία, είτε ο πατέρας του στο Μανιαδάκη: "Αυτά που κάνει ο γιος μου είναι τρελές και σας παρακαλώ να τον αφήσετε για να μην αναγκαστεί να κάνει δήλωση". Μετέτρεψαν λοιπόν την ποινή του σε υπερορία²⁰ για να φύγει στο εξωτερικό.²¹ Πήγε στη Γαλλία, είπε ψέματα ότι ενόθνηκαν οι τροτσκιστές κι έγινε γραμματέας της 4ης Διεθνούς. Μετά γύρισε πίσω, έγινε και συμβουλάτορας του Παπανδρέου και όταν πέθανε, το ΠΑΣΟΚ του έκανε δημόσια κηδεία. Αίσχος για την κατάληξη ενός επαναστάτη να του κάνει η αστική τάξη δημόσια κηδεία εις βάρος των φορολογουμένων.

Συγγρητικά θα αναφέρω και το παράδειγμα του Γιώργη του Βιτσώρη, που ήταν μαζί με το Στίνα, το επίσημο τμήμα της αντιπολίτευσης εδώ στην Ελλάδα, και σε ανάλογη περι-

ελληνικού πολέμου σε 22 φυλακές, στρατόπεδα και νησιά εξορίας βρίσκονταν κρατούμενοι περίπου δυο χιλιάδες κομμουνιστές. Ο Μανιαδάκης μάλιστα, το 1939 κατέφερε και έθεσε σε εφαρμογή ένα σχέδιο για τη δημιουργία ενός ΚΚΕ που θα έπαιρνε οδηγίες από την Ασφάλεια, το οποίο υλοποιήθηκε το 1940, με την εμφάνιση της "Προσωρινής Διοίκησης του ΚΚΕ", η οποία άρχισε να ειδικεί και το δικό της Ριζοσπάστη Για τη δημιουργία του κατασκευασμένου από την Ασφάλεια ΚΚΕ, βλ. και Στίνας, *Αγωνήσεις*, σελ. 261-265. Το όνομα του Μανιαδάκη έχει επίσης συνδεθεί και με τη χρήση του ρεπουνιλάδου στις αναρίθμισες.

20. Εξορία, ποινή εκτοπισμού εκτός των ορίων της χώρας.

21. Το 1986 στις σελίδες του περιοδικού *Σχολιαστής* (τεύχη 44, 45) αναπτύχθηκε διάλογος μεταξύ του Μπαρμπα-Γιάννη και του Μ. Ράπτη για το θέμα αυτό. Η απάντηση του Ράπτη ήταν: "Από τον Π. Πουλιόπουλο, ήδη στην παρανομία, πήρα την απάντηση, ότι η οργάνωση είχε εγκρίνει την έξοδό μου και την αποστολή μου στο εξωτερικό. Αν η "κλειομηρία" της ηγεσίας της είχε διαφωνήσει, τότε ο Π. Πουλιόπουλος μου είχε ψέματα, πράγμα απολύτως αδύνατο".

πτώση δεν έδειξε τέτοια συμπεριφορά. Ο Βισσώρης αντιπροσώπευε κι αυτός τους κομμουνιστές διεθνιστές στη Γαλλία. Επαιζε λοιπόν παλιά ο Βισσώρης στο θίασο της Κοτοπούλη. Όταν καταδικάστηκε σε εξορία, η γυναίκα του, η Νίτσα Τσαγανέα, μαζί με την Κοτοπούλη μεσολάβησαν στο Υπουργείο Εσωτερικών για να μετατρέψουν την ποινή του σε υπερορία. Τον βάλανε στο αυτοκίνητο για την εξορία και τον κατέβασαν ύστερ' από λίγο για να φύγει έξω, λόγω της χαριστικής μεσολάβησης της Κοτοπούλη. Ο Βισσώρης όμως πραγματικά δεν ήθελε κάτι τέτοιο. Εν πάση περιπτώσει τον στείλανε στη Γαλλία χωρίς να κάνει δήλωση. Όταν ο Πάμπλο απελευθερώθηκε με τη μεσολάβηση του πατέρα του από την Ασφάλεια, ήρθε ο Πουλιόπουλος και μας λέει: "Τώρα μας δίνεται η ευκαιρία να στείλουμε έναν δικό μας στο εξωτερικό"... Ενωόσσε τον Πάμπλο. "Αυτόν θα στείλουμε;" του είπαμε εμείς, "μα αυτό που έκανε ήταν αποδοχή της χάρις". Εμείς καταρριφίσαμε τέτοιες ενέργειες, όπως κι ο Βισσώρης, που ήθελε να πάει εξορία.

Τότε κυριαρχούσε η αντίληψη ότι δεν έπρεπε να κάνουμε υποχωρήσεις απέναντι στην αστική τάξη. Μία Εβραία, κόρη πλουσιού βιομηχάνου, που πήγε να την απελευθερώσει ο πατέρας της από τις νέες φυλακές εδώ, η Ορεοζίλ, δεν θέλησε τη χαριστική μεσολάβηση. Είχε σχετιστεί με κάποιες συντρόφισσες αργειομαρξίστριες, την Αμαλία Δελή, την Κοτσάμπασα και άλλες και ήταν καταδικασμένες αυτές από το λεγόμενο Σχολείο της Αγίας Φωτεινής. Αυτή είπε, λοιπόν, στον πατέρα της: "Συχαίνομαι την τάξη σας και τα μέσα που μεταχειρίζεστε! Εγώ θα μείνω με τις συντρόφισσές μου!". Και ποτέματι έμεινε στη φυλακή. Ενώ ο Ράπτης... Ορισμένοι αδύνατοι χαρακτήρες, βέβαια, κάνανε μετάνοιες αργότερα στην Αχροναιπλία για να γλυτώσουν —άλλη περίπτωση αυτή όμως.

Γεώργιος Βισσώρης, έπαιζε στο θίασο της Κοτοπούλη. Πήρε μέρος στην Εθνική Αντίσταση στη Γαλλία και πέθανε εκεί.

Μια και ανέφερα την Ορεοζίλ, θα ήθελα να μιλήσω λίγο και για το ρόλο και τη συμμετοχή των γυναικών στο εργατικό κίνημα. Ήταν αρκετές οι γυναίκες, φοιτήτριες κι εργάτριες. Δεν ήταν δύσκολο να προσχωρήσουν σε τέτοιες οργανώσεις, επειδή εδώ ήταν κέντρα επεξεργασίας καπνών και υπήρχαν πολλές γυναίκες που δούλευαν εκεί. Όταν μάλιστα ο Στίνας ήταν ακόμα στο Κόμμα, είχε παντρευτεί την Ελένη Σοκελλαρίου, που δούλευε τότε στα καπνά κι όταν αργότερα ο Στίνας αποχώρησε από το Κόμμα κι έγινε τροτσκιστής, το Κόμμα της έβαζε φυτίλια να τον χωρίσει. Θυμάμαι ότι ο Στίνας αναφέρει στις Αναμνήσεις του,²² τις γυναίκες να κατεβαίνουν σε μια συγκέντρωση στο Λευκό Πύργο από την Πορτίρα στην Άνω Πόλη με τα τσόκαρα.

Αρκετές γυναίκες στην κίνηση αυτή ήταν με τους αργειομαρξιστές. Θυμάμαι την Αμαλία Δελή που τώρα ζει στην Αθήνα —μάλιστα μίλησα μαζί της στο τηλέφωνο πριν λίγα

22 Στίνας, Αναμνήσεις, σελ. 142.

χρόνια– τη Βούλα Κοτσάμπαση, την Ειρήνη Βλίσσιδου από την Αθήνα, την Κατίνα Εμμανουηλίδου, τη Νίτσα και τη Βάσω που ήταν καπνεργάτριες... Ο ρόλος των γυναικών ήταν σημαντικότερος σε όλη την περίοδο αυτή και αργότερα στα γεγονότα του Μάη του '36.

Το 1917-20 το Εργατικό Κέντρο ήταν ακόμα στην οδό Αγίου Δημητρίου. Δεν ήταν απλώς γραφεία, αλλά ένα κτήριο που περιελάμβανε αναγνωστήριο με εφημερίδες, περιοδικά, γίνονταν συζητήσεις μεταξύ των εργατών. Ήταν δηλαδή ζωντανό κομμάτι της καθημερινότητας του εργάτη να περνάει κάποιες ώρες στο εργατικό κέντρο –κι αυτό το αναφέρει ο Στίνας. Μετά το Εργατικό Κέντρο μεταφέρθηκε στην Πύλη Αξίου στο Βαρθάρι, αλλά αυτό που έγινε το 1929, με τον Αρβανιτάκη γραμματέα, βρισκόταν στην πλατεία Αριστοτέλους. Εκεί τον γνώρισα κι εγώ τον Αρβανιτάκη. Είχε μέσα μερικά πράγματα, αλλά καμία σχέση με πριν που διέθετε μουσική μπάντια, γραφεία, κλπ. Ο Στίνας είχε έρθει νεώτερος στη Θεσσαλονίκη, τη δεκαετία του '20 και είχε γνωρίσει το Εργατικό Κέντρο στην παλιά του μορφή.

Η οργάνωση στην οποία μπήκαμε, ήταν κατά των χοροδιδασκαλείων, έτσι χορό δεν έμαθα, αφού χόθηκα από 17 χρονών παιδί στη βιοπάλη. Τους καφενοβίους τους κατηγορούσαμε. Οι αρχαιομαρξιστές ήταν εναντίον του καπνίσματος και κάνανε σχετική εκστρατεία εναντίον του. Αυτό με επηρέασε και μένα, γιατί ο πατέρας μου κάπνιζε πολύ και μου έλεγε: "Παιδιά, μην το μάθετε το τσιγάρο!". Οι σταλινικοί όμως μας έκαναν κριτική γι' αυτό και μας ρωτούσαν τι θα γίνει με τη δουλειά των καπνεργατών αν δεν καπνίζουμε. Εμείς λέγαμε να βάλουν καλαμπόκι, να φυτέψουν άλλα πράγματα. Μας λέ-

γανε δεν καπνίζετε, δεν πίνετε, δεν πάτε στα χοροδιδασκαλεία, σαν το γάιδαρο του Ναζαρετίν Χότζα είσατε, που τον έμαθε να κάνει ό,τι ήθελε αυτός, να μην τρώει, να μην πίνει. Που διασκέδαση...

Άλλοι μας λέγανε παλαιοσημερολογίτες –ένας με είπε μάλιστα αστειευόμενος και μάρτυρα του Ιεχωβά– άλλοι αιρετικοί. Μια στο τόσο πάντως πίναμε κανένα ποτηράκι. Μετά το μας, η αλήθεια είναι ότι πηγαίναμε στις "δημόσιες", περιοριζόμεσταν δηλαδή και στο σεξουαλικό ζήτημα.

Εχω μια φωτογραφία που είμαστε στο Τέκελι,²³ όπου πηγαίναμε ομαδικές εκδρομές, μαζεύαμε τρόφιμα και τρώγαμε. Εκδρομή-κολλεκτίβα. Είχε και κορίτσια, έπαρνα μαζί και τ' αδέρφια μου, τα δύο μικρότερα. Με τα πόδια πηγαίναμε ως το Τέκελι –για να μην πληρώσουμε μεταφορικό μέσο για να γυρίσουμε πίσω... Και στο Αρσακλί²⁴ πηγαίναμε κι εκεί εκείνη ήταν. Υπάρχει και μια φωτογραφία από εκδρομή στο Αρσακλί, που εγώ όρθιος μιλάω στους υπόλοιπους. Μαζεύομασαν στις εκδρομές εκατό-διακόσια άτομα. Θιμάκια ερχόταν και ο Τζαματζάς που αργότερα σκοτώθηκε στο Νεζιό. Και εβραίους πολλούς είχαμε. Ο Ανρί Μπεραζιά ήταν αρχαιομαρξιστής και αργότερα τοιφεκίστηκε στην Καισαριανή.

Τις Κυριακές, τις γιορτές, την Πρωτομαγιά κάναμε και "κόκκινο στρατό", δηλαδή παρελάσεις εικονικές... Λέγαμε ότι πρέπει να μάθουμε διάφορα, για παράδειγμα να χειριζόμαστε όπλα, γιατί τάχα θα τα χρησιμοποιήσουμε στην επανάσταση...

23. Η σημερινή Σίνδος.

24. Το σημερινό Πανόραμα.

Από εκδρομή το 1928 στο Τέκελι, στη Σίνδο. Πολλοί σύντροφοι, Καπινεργάτες, Εβραίοι.

Ο Γιάννης Ταμτάζος όρθιος μιλάει σε εκδρομή αγχειομαρξιστών στο Αρσακλί.

Στη δουλειά μου ως τσαγκάρης τότε δεν δουλεύα μεροκάματο, ούτε οκτάωρο, αλλά κατ' αποκοπήν, με το ζευγάρι. Πήγαινα το πρωί, επτά-οκτώ η ώρα κι ανάλογα με την παραγωγή που έβγαζες πληρώνόσουν. Το πολύ ένα ζευγάρι παπούτσια τη μέρα έκανα. Έφτιαχνα κυρίως γυναικεία. Τότε είχαμε και μια φασαρία με τους εργοδότες, διότι εμείς βάζαμε τις κλωστές, τις προσθέσεις, τις φούρκες, τα υλικά γενικά. Μας λέγανε ότι μαζί με την αμοιβή πληρώνονται κι αυτά. Εμείς λέγαμε, αν κάνεις ένα σπίτι, εμείς θα βάλουμε τα ξύλα και τις πέτρες, εμείς και τη δουλειά κι εσύ που θα πάρεις το σπίτι θα πληρώσεις μόνο τη δουλειά; Πρέπει να τα πληρώνεις τα υλικά. Και κόναμε αγώνα για να πληρώνει τα υλικά ο εργοδότης και όχι ο εργάτης.

Τα λεφτά δεν έφταναν κι είχαμε μεγάλη πείνα. Το 1930 κάναμε διάφορες απεργίες. Το 1930-31, με την οικονομική κρίση του '29-30, έπεσε και στη Θεσσαλονίκη μεγάλη κρίση ανεργίας. Και ακόμα δεν υπήρχε ούτε ΙΚΑ, ούτε τίποτα. Οι εργάτες άρπαζαν ένα φομί και το βάζανε στα πόδια. Φομί και σπιρτόλι τρώγαμε στον πάγκο. Και τυχί.

ΕΡΓΑΤΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΤΗ
ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΤΟΥ '30 (1931-1937)

ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗ ΑΡΧΕΙΟΜΑΡΞΙΣΤΩΝ ΣΤΟ ΣΥΝΤΡΙΒΑΝΙ ΤΟ 1931

Το 1931, η Κομμουνιστική Διεθνής έλεγε ότι βρισκόμασταν στην τρίτη φάση του καπιταλισμού και ότι οι εργάτες και οι αγρότες έπρεπε να κατέβουν οπλισμένοι στους δρόμους, αφού ο καπιταλισμός ήταν ώριμος πια να πέσει. Αυτές οι ανιδιοφικές αντιλήψεις της Κομιντέρν ήταν βεβαίως σκέτες ανοησίες, γιατί ούτε οι συνθήκες υπήρχαν και όσοι κατέβαιναν στο δρόμο, συλλαμβάνονταν –και γέμιζαν τα νησιά και οι φυλακές.

Στο Κόμμα υπήρχε κρίση. Ο Στίνας ζητούσε να γίνει συνέδριο και να ασκηθεί κριτική στη λανθασμένη πολιτική της Κομμουνιστικής Διεθνούς. Τότε είχε διωχτεί μάλιστα η κεντρική επιτροπή των Χαϊτά, Ευτυχιάδη και των άλλων και θέλησε το Κόμμα να ενθρονίσει το Ζαχαριάδη. Ο Στίνας αντέδρασε και σ' αυτό. Ο αντιπρόσωπος της Κ.Δ. προσπαθούσε να τον πείσει για την ορθότητα της πολιτικής της Κ.Δ. Καθώς ο Στίνας φαινόταν αμετάπειστος, του λέει σε μια στιγμή *“Σύντροφε, σε βλέπω πολύ κουρασμένο, να πας στη Μόσχα να ξεκουραστείς!”*²⁵ Προφανώς για να πάει εκεί και να του πάρουν το κεφάλι. Γιατί, ως γνωστόν, όσοι πήγαιναν τότε στη Μόσχα, δεν γύριζαν. Πήγε ο Ιορδανίδης, ο Μπεζαντάκος, ο Ντούβας, ο πατέρας του Ορέστη Κολοζώφ και άλλα 23 άτο-

25. βλ. Στίνας, *Αναμνήσεις*, σελ. 152.

μα το 1931 στη Μόσχα και γύρισαν ζωντανοί μόνο ο Σάντος και ο Θέος!

Ο Στάλιν είχε καθαρίσει άλλωστε τα 2/3 της πρώτης Κεντρικής Επιτροπής και χιλιάδες κόσμο με το νόμο για τον υποχρεωτικό κολλεκτιβισμό. Όποιος δεν ήθελε να συμμετάσχει, τον κατακρεουργούσαν. Το ίδιο και τα υπόλοιπα Κ.Κ., τα παραρτήματα της Ρωσίας σε όλη την Ευρώπη.

Ο Στίνας τότε διαγράφηκε από το Κόμμα,²⁶ διότι δεν πειθάρχησε. Προσχώρησε στην οργάνωση *Μπολσεβίκος*, που σχημάτιζαν οι αρχαιομαρξιστές της τάσης του Βισώφν, μετά τη διάσπαση του αρχαιομαρξισμού το 1934.²⁷ Οι αρχαιομαρξιστές-τροτσκιστές χωρίστηκαν αργότερα σε υπερασπιστές και ντεφαιτιστές,²⁸ δηλαδή σε αυτούς που υποστήριζαν ότι η Ρωσία ήταν κράτος εργατικό μιν, αλλά εκφυλισμένο από τη μια και από την άλλη σε αυτούς που λέγανε ότι η Ρωσία δεν ήταν πια εργατικό κράτος, ότι η γραφειοκρατία της είχε μετατραπεί σε άρχονσα τάξη, ότι, δηλαδή διώξαν τους καπιταλιστές από την πόρτα και βάλανε απ' το παράθυρο τη γραφειοκρατία (όταν αργότερα έκαναν και το σύμφωνο Χίτλερ-Στάλιν για το διαμελισμό της Πολωνίας και την πήραν μισή-

26. "Αγωνίστηκα στις γραμμές του ΚΚΕ και στις πιο υπεύθυνες θέσεις μέχρι τα τέλη του 1931" (Στίνας, *Αναμνήσεις*, σελ. 5). "Το Φεβρουάριο του '32 δημοσιεύεται στο *Ριζοσπάστη* η διαγραφή μου από το Κόμμα" (Στίνας, *Αναμνήσεις*, σελ. 157).

27. Βλ. και Στίνας, *Αναμνήσεις*, σελ. 185.

28. "Ο όρος "επαναστατική ηττοπάθεια" -ή "επαναστατικός ντεφαιτισμός" στη γλώσσα της εποχής- εμφανίζεται για πρώτη φορά ως τακτική του πρόληταρτάτου στις πολεμολογικές αναλύσεις των Κ. Λίμπενεζτ και Ρ. Λούξεμπουργκ στην πρώτη δεκαετία του 20ού αιώνα και του Λένιν στη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου" (Μάριος Εμμανουηλίδης, *Αιρετικές Διαδρομές - Ο ελληνικός τροτσκισμός και ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος*, εκδόσεις φιλότιμο, Αθήνα, 2002, σμ. 15, σελ. 75).

μισή, η Ρωσία μπήκε κανονικά πια στο ιμπεριαλιστικό παιχνίδι).

Ο Στίνας ήξερε λοιπόν από τότε τι τον περίμενε, αν πήγαινε στη Μόσχα, διαφώνησε και πέρασε στους ντεφαιτιστές, που ζητούσαν την πτώση της γραφειοκρατίας και του Στάλιν και ακολουθούσαν μια διεθνιαστική πολιτική για την παγκόσμια επανάσταση. Ήταν μαχητικός, έγραφε σε πολλά περιοδικά, στο *Ριζοσπάστη*, στη *Φωνή του Εργάτη*, στην *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*. Είχε πάρει μέρος στα γεγονότα της Ανατολικής Θράκης μετά το τέλος του μικρασιαστικού πολέμου, όπου χτυπήθηκαν οι κομμουνιστές από τις δυνάμεις του Πλαστήρα και μαζί με άλλους καταδικάστηκε εις θάνατον ως υποκινητής από το στρατοδικείο της Αδριανούπολης.

Εν τω μεταξύ, κατέρρευσαν τα μέτωπα και οι κυβερνήσεις, διότι δεν μπορούσαν να διατηρήσουν το κύρος τους. Βλέπεις, με τους πρόσφυγες τότε οι δρόμοι είχαν γεμίσει στρατιώτες με τα όπλα στα χέρια και το Κ.Κ. είχε διαλυθεί πλήρως. Όπως λέει κι ο Στίνας, μέσα στο Κόμμα υπήρχαν ακόμη κάποιοι που προσπαθούσαν να εκμεταλλευτούν αυτήν την κατάσταση.

Το 1931 έγινε λοιπόν εδώ στη Θεσσαλονίκη μία συγκέντρωση ανέργων στο Σιντριβάνι. Οι αρχαιομαρξιστές είχαν κομιά δεκαριά σωματεία, τα λεγόμενα *Ενωμένα Σωματεία*, τους τσαγκαράδες, τους υφαντουργούς, τους εφημεριδοπώλες, τους ξενοδοχούπαλλήλους, τους λιθογράφους κι άλλους. Σε αυτή την οργάνωση των αρχαιομαρξιστών είχαν εκλέξει και δύο επιτροπές, μία πενήνταμελή στην Αθήνα, των ανέργων και μια τριανταμελή στη Θεσσαλονίκη, διεκδικώντας για τους ανέργους μεταξύ άλλων ουσία και κοινωνικές ασφαλίσεις, ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, ασφάλιση για τα εργατικά ατυχήματα.

Πάνω από το Σιντριβάνι, αντίκρου απ' το παλιό πανεπιστήμιο, ήτανε ένα υπαίθριο θέατρο το "Χαρίλαος", όπου έπαιζαν Καραγκιόζη. Κι εκεί κάναμε συγκέντρωση των ανέργων και των εργαζομένων. Το ΚΚΕ απουσίαζε από αυτούς τους αγώνες. Γιατί σε αντίθεση με το Κόμμα, το οποίο δεν είχε ακόμα συλλάβει το πρόβλημα της ανεργίας, εμείς, η οργάνωση των αγχειομαρξιστών δηλαδή, το είχαμε εντοπίσει από νωρίς. Το Κόμμα καλούσε μόνους τους αγέργους να κάνουν αγώνα για την ίδρυση Ταμείου Ανεργίας, ενώ εμείς προτείναμε να αγωνιστούν για την ίδρυση Ταμείων Ανεργίας εργαζόμενοι και άνεργοι μαζί (επαναλαμβάνω ότι τότε δεν υπήρχε ούτε ΙΚΑ ούτε καμία άλλη ασφάλιση), αφού ο σημερινός εργαζόμενος είναι ο αυριανός άνεργος. Και μάλιστα υποστηρίζαμε συγκεκριμένα ότι το ΙΚΑ έπρεπε να γίνει όπως είναι τα αντίστοιχα ταμεία στην Ευρώπη και να το πληρώνουν οι εργοδότες και το κράτος, αυτοί δηλαδή που εκμεταλλεύονται την εργασία, όχι οι εργάτες. Αλλά μετά το '36 ο Μεταξάς το έκανε με τέτοιο τρόπο που κατέβαλλαν εισφορές οι εργάτες και οι εργοδότες, δηλαδή μας κάνανε κουμπαρά. Επί δικτατορίας Μεταξά ας μην ξεχνούμε ότι λεηλατήθηκαν όλα τα ταμεία και έγιναν τοιμέντα στα οχυρωματικά έργα που ονομάστηκαν "γχαμμή Μεταξά". Για να δικαιολογήσει την κλοπή, ο "πρώτος εργάτης" Μεταξάς έλεγε: "αν πέσει η Ελλάδα, θα πάνε και τα ταμεία της, γι' αυτό πρέπει να εμποδίσουμε τον εχθρό να περάσει...".

Το ληστικό κράτος, ενώ ζητάει ακόμη και σήμερα επανορθώσεις από τους εχθρούς για τις καταστροφές του πολέμου, το ίδιο δεν επανόρθωσε τις λεηλασίες των εργατικών ταμείων, με αποτέλεσμα οι αυτοκινητιστές, οι αρτεργάτες και άλλοι κλάδοι να παίρνουν χαμηλές συντάξεις, με τη δικαιολογία ότι δεν αρκούν οι πόροι των ταμείων για υψηλότερες.

Με τη δημιουργία του ΙΚΑ, συμφωνήθηκε και να πάνε τα μεροκάματα στις 50 και 55 δραχμές με συλλογική σύμβαση, ενώ οι καπνεργάτες με τις απεργίες είχαν φτάσει να παίρνουν 80 και 90 και 100 δραχμές, το μεγαλύτερο μισθό. Είχε κυλοφορήσει χαρακτηριστικά κι ένα τραγούδι που έλεγε:

*εκατό δραχμές τη μέρα παίρνω τζιβαέρι μου,
πες στη μάνα σου να σε κάνει ταίρι μου!*

Ήταν οι αριστοκράτες μεταξύ των εργατών.

Στη συγκέντρωση αυτή των ανέργων το '31 μαζευτήκαμε λοιπόν στο Σιντριβάνι και ήρθε η αστυνομία να μας διαλύσει, ενώ προηγουμένως μας είχαν δώσει άδεια, μετά από αίτηση που είχαν υποβάλει τα σωματεία. Αστυνομικός διευθυντής ήταν ο Καλοχωριστιανάκης. Λέμε εμείς: "Καλά, αφού μας δώσατε άδεια!", αλλά η μόνη απάντηση που μας έδωσε ήταν: "Η διαταγή είναι να διαλυθείτε". Και μεμιάς ορμάει η έφιππος αστυνομία να μας διαλύσει. Εμείς αντισταθήκαμε.

Κατά σύμπτωση, την εποχή εκείνη στο Σιντριβάνι είχαν ρίξει σπασμένη πέτρα γύρω από την πλατεία για να την επισημώσουν. Αγανακτισμένοι, οχτακόσοι ως χίλιοι εργάτες αρπάξαμε πέτρες και αρχίσαμε να πετροβολούμε τα άλογα με τους μπάτσους, όταν όρμησαν να μας διαλύσουν. Φοβερό θέαμα: οι χωροφύλακες καθουριασμένοι, κιτρινωμένοι από το φόβο τους και από τις πέτρες που τρώγανε, να κάθονται επάνω στ' άλογα, αυτά να τρώνε τις πέτρες και παρόλα αυτά να στέκονται όρθια. Οι μαγαζάτορες να κατεβάζουν τα μολά. Γινόταν της κακομοίρας, έσπαζαν τζάμια, μεγάλος χαμός.

Ένας μπάτσος άρπαξε έναν εργάτη από τα μαλλιά και άρχισε να τον σέρνει καλπάζοντας πάνω στο άλογο. Εγώ πετούσα πέτρες, μ' αρπάξει ένας ανηριός του αστυνομικού διευθυ-

ντή, ο Μανώλης ο Καλοχριστιανάκης από το Ηράκλειο, με το πιστόλι στα χέρια και με βαράει. “Πάω την πούστη, πάω την πούστη!”, φωνάζει και μια σφαίρα μου διαπερνά το μάγουλο, μου κόβει τη μισητή γλώσσα, μου σπάει τα δόντια και βγαίνει από το αντίθετο χείλος. Λίγο παραπάνω ή λίγο παρακάτω να ήταν, θα μ’ άφηνε στον τόπο, όπως έγινε με το Μιχάλη Καλιτζά το 1985.

Μετά από τα γεγονότα, του κάναμε δικαστήριο για ανθρωποκτονία, αλλά το δικαστήριο της Βεροίας τον αθώωσε παμπηφεί. Τότε είχα μάρτυρα και το διαγόρο τον τροτσιστή σύντροφο Πουλιόπουλο. Με βάλανε μάλιστα να πληρώσω και τα έξοδα κι η μάνα μου έτρεμε που εγώ δεν ήθελα να πληρώσω. Λέω, δεν φτάνει που σχεδόν με σκότωσαν, με καταδίκασαν από πάνω και σε φυλάκιση δύο μηνών, για να έχουν άλλο ένα στοιχείο εναντίον μου. Όταν έγινε η δίκη του χαφιέ που με πυροβόλησε, όλη η αστυνομία πήγε να καταθέσει ότι δήθεν εμείς ήμασταν οι ταραξίες, ότι εμείς προσαλέσαμε κι ακόμα –το καλύτερο– ότι τη σφαίρα εγώ τη δέχτηκα από δικούς μου ανθρώπους! Εμείς δεν είχαμε ούτε σφαίρες ούτε τίποτα, μόνο πέτρες πετούσαμε. Κι εγώ πέτρες πετούσα. Αυτή είμαι η αλήθεια –να ποιο είναι το “κράτος δικαίου”...

Το πανεπιστήμιο ήταν κοντά στο Σιντριβάνι. Πρώτانه του πανεπιστημίου τότε (1932) ήταν ο Αβροτέλης Ελευθερόπουλος, ένας γεράκος με άσπρα μαλλιά, ίδιος ο Μαρξ. Κι όταν οι δημοσιογράφοι τον ρώτησαν τις εντυπώσεις του από τις απεργίες, τους δήλωσε το εξής (επειδή η αστυνομία ήταν έφιππη): “Τι να σας πω, παιδιά. Είδα άλογα επί αλόγων να ορμούν επί ανθρώπων!”.

Μετά τον τραυματισμό μου, με μετέφεραν στο νοσοκομείο. Εκεί, στις πρώτες βοήθειες, μου ράφανε τη γλώσσα χωρίς

αναίσθητο. Ο γιατρός, Ιωαννίδη τον λέγανε, μου έλεγε χαιροκτηριστικά πάνω στο ράφιο, καθώς αισθανόμουν τις σουβλιές: “Τι ζητούσες εκεί; Δεν έπρεπε να πας εκεί!”. Στο νοσοκομείο εκείνο, το Δημοτικό Νοσοκομείο (ο σημερινός λγίος Δημήτριος), ήταν ένας διευθυντής ονόματι Χασάτης. Ήταν ένας πραγματικός ανθρωπιστής. Ερχόντουσαν οι γιατροί να κάνουν επιθεώρηση στα κρεβάτια κι ήταν κι αυτός μαζί, με πέντε-έξι γιατρούς ακόμα. Εγώ είχα πρηστεί και μού ‘χαν βάλει σωλήνα, γιατί ό,τι έπινα, τό ‘βγαζα από την τρύπα του τραύματος. Μόλις με είδε ο κύριος Χασάτης, μου λέει “Ποιος τό ‘κανε αυτό το πράμα; Δεν ντρέπεστε λίγο;”. Τους (βαλε τους γιατρούς πόστα για τον τρόπο που με σουβλόραψαν. Με φώναξαν πίσω ξανά στο χειρουργείο, μου ξηλώσαν τα ράματα στη γλώσσα και την ξανάραψαν κι έτσι στη δεύτερη εγχείρηση, μπόρεσα και μίλησα. Οι δημοσιογράφοι λέγανε ότι “ο Ταμπάκος μας έγινε τσάμκος ταμπάκος” και κάτι τέτοια.

Ήταν μια πάλη λαϊκή, με απεργίες και λαϊκούς αγώνες. Υπήρχε μάλιστα το '30 και μία φασιστοειδής και εθνικιστική οργάνωση, αποκαλούμενη τα 3Ε (τρία Έφυλον),²⁹ με το Κο-

29. “Το 1930 κάνει την εμφάνισή της στην πόλη η εθνικιστική-φασιστική οργάνωση ΕΕΕ (Εθνική Ένωσις Ελλάς) που έμεινε γνωστή για τη δράση της εναντίον του εργατικού κινήματος, καθώς και για τις ρατσιστικές επιθέσεις της στους εβραϊκούς καταυλισμούς, πάντα με την ανοχή της αστυνομίας. Αυτή η οργάνωση φέρει την ευθύνη για την πυρπόληση του συνοικισμού Κάμπελ, κοντά στο Ντεπό, τον Αύγουστο του 1931. Στο συνοικισμό αυτόν διέμεναν Εβραίοι εργάτες. Το ΕΚΘ ήταν από τους πρώτους “φουκείς” που συνάδραμαν τους πληγέντες Εβραίους. Η οργάνωση ΕΕΕ ευθύνεται και για τη δολοφονία του προέδρου του συνδικάτου οικοδόμων Σταμπολίδη, κατά τη διάρκεια συνένδρασης του δικητικού συμβουλίου του σωματίου.” (Γ. Αναστασιάδης κ.ά., Το εργατικό - συνδικαλιστικό κίνημα της Θεσσαλονίκης, σελ. 79).

σμίδη και τους Μελεμενλήδες.³⁰ Αυτοί ήταν απεργοσπάστες, τους είχε βάλει η αστυνομία και μας χτυπούσανε, αλλά και εμείς ήμασταν μαχητικοί. Ημασταν διεθνοί, δεν διακρίναμε ούτε Τούρκους, ούτε Εβραίους, ούτε τίποτα, αγωνιζόμασταν για όλους τους εργάτες. Όταν τα 3Ε πήγαν να βάλουν φωτιά στον εβραϊκό συνοικισμό του Κάμπελ, εμείς κάναμε μία εκδήλωση –εμείς, όχι το Κόμμα. Το Κόμμα δεν πήρε θέση τότε. Όταν αργότερα ανέβηκε στην εξουσία ο Χίτλερ, κάναμε μια παρέλαση στη Θεσσαλονίκη ως “χαλυβδόκρανοι” και όταν ήρθαν οι Γερμανοί, αυτοί οι Μελεμενλήδες φόρεσαν γερμανικές στολές και έγιναν όργανα της γερμανικής διοίκησης. Την ομάδα αυτή την εκπροσωπούσε κάποιος Πούλος, στρατηγός ήταν, συνταγματάρχης ήταν, δεν ξέρω.

Χαρακτηριστική της ταξικότητας και της έντασης του αγώνα μας ήταν και η συνεχής προσπάθεια από μέρους μας να διεκδικούσαμε σε εργασιακούς χώρους για να προσθήσουμε τη συνδικαλιστική οργάνωση μέσα σ’ αυτούς. Όταν για παράδειγμα είχαμε το σωματείο των τσεγκαράδων, είχαμε θέσει στόχο να εισχωρήσουμε στα μεγάλα μαζικά εργοστάσια, τα οποία στην πλειοψηφία τους δεν είχαν καμία συνδικαλιστική οργάνωση. Ένα τέτοιο εργοστάσιο ήταν και του Πολατόφ, της “Ρωσικής Αγοράς” και βρισκόταν μεταξύ Διοικητη-

30. “Στις 20 Αυγούστου σε συμπλοκή στο Καπάνι, Τριφυλίτες τραυματίσαν θανάσιμα τον εργάτη Χαρίσιον Σταματόλη. Ο Μάρκος Βαφτολάκης καταγγέλει στην αστυνομία ως δράστες του φόνου τους αδελφούς Μελεμενλή, ηγετικά στελέχη των ομάδων κρούσης της ΕΕΕ. Η αστυνομία τούς αφήνει ελεύθερους και ανακοινώνει στις εφημερίδες ότι “οι δράστες καταζητούνται...” προσπαθώντας να φορτώσει το φόνο στους εχθρούς του ΚΚΕ, τους αργειομαχιστές.” (Κ. Τομανάς, Χρονικό της Θεσσαλονίκης 1921-1944, εκδόσεις Νηοίδες, Θεσσαλονίκη 1996, σλ. 146).

ρίου και Βαρδαρίου υπό τη διεύθυνση των εργοδοτών Τσιλιβίδη και Ελατόπουλου, οι οποίοι κρατούσαν το προσωπικό κάτω από αντεργατικές συνθήκες. Για να μπούμε λοιπόν στο απόρρητο αυτό φρούριο μεταχειριστήκαμε τις συστάσεις κάποιου δερματέμπορα που είχε συναλλαγές με το εργοστάσιο αυτό. Ένας από τους αδελφούς μου, που κατασκεύαζε παιδικά υποδήματα, είχε σχέση με το δερματέμπορα που τροφοδοτούσε το εργοστάσιο της Ρωσικής Αγοράς. Με τη σύσταση αυτή έπιασα λοιπόν δουλειά εκεί, με σκοπό να το οργανώσουμε και να το κατεβάσουμε σε απεργία ενάντια στις απάνθρωπες συνθήκες που επικρατούσαν εκεί μέσα.

Κατά διαβολική σύμπτωση, το 1932 και ενώ δεν είχα κλείσει ούτε τρεις μήνες σ’ αυτή τη δουλειά, έγινε η δίκη μου για τα γεγονότα του 1931 στο Σιντριβάνι, όπου με είχε τραυματίσει στη συγκέντρωση ανέργων ο χαφιές Μανώλης Καλοζοιστιαννάκης και με καταδίκασαν σε δύο μήνες φυλάκιση ως υποκινητή των γεγονότων για να υπάρχει στοιχείο εναντίον μου, καθώς επρόκειτο να γίνει στο Κακουργιοδικείο Βεροίας η δίκη του χαφιέ που με πυροβόλησε. Αυτό το έγραψαν οι εφημερίδες και φυσικά το διάβασαν και οι εργοδότες που δουλεύα. Μόλις έμαθαν ποιος ήμουν και τι ρόλο έπαιζα στο σωματείο και ενώ εγώ ήμουν στη φυλακή, οι εργοδότες μάζεψαν άρον-άρον τα εργαλεία μου –τα είχα αφήσει στο εργοστάσιό τους– και τα παρέδωσαν στο δερματέμπορο που με είχε συστήσει με την εξής φράση: “Εσύ μας έβαλες μπόμπα στο εργοστάσιο!”. Εννοούσαν βέβαια ότι δεν μπορούσα να αντιστέχω. Έτσι λειτουργούσαν οι επιτροπές ασφαλείας. Επειδή ενοχλούσαμε τη χώνευση των αφεντικών, γνωρίζαμε τις φυλακές και τις εξορίες.

Η Θεσσαλονίκη ήταν τότε πόλη μαχητική. Οι εργάτες είχαν συναίσθηση των δεσμών που τους συνέδεαν μεταξύ τους,

Δεν είχε γίνει ακόμη αυτό που συνέβη μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, όταν ήρθανε δηλαδή από τις επαρχίες αγρότες κι αλλοιώθηκε η σύνθεση των εργατών. Όλοι οι κομμουνιστές εργάτες στο μεσοπόλεμο ήταν στο Κόμμα, διότι υπήρχε η αίγλη της Οκτωβριανής επανάστασης, η πεποίθηση ότι ο κομμουνισμός θα φτιάξει δήθεν τον επίγειο Παράδεισο. Αλλά η λέξη σοσιαλισμός στη συνέχεια εκφυλίστηκε τόσο που έχασε τη σημασία της.

Μετά τη δίκη αναγκάστηκα να φύγω από τη Θεσσαλονίκη, γιατί οι διώξεις της αστυνομίας ήταν αφόρητες, ύστερα από τη μήνυση που έκαναν τα συνεργαζόμενα σοματεία για τον τραυματισμό μου στη συγκέντρωση των ανέργων στο σιντριβάνι, από το χαφιέ Μανώλη Καλοχριστιανάκη, για ανθρωποκτονία στο κακουργιοδικείο Βεροίας. Η αστυνομία ήθελε να με εξοντώσει, γι' αυτό και οι διώξεις μου ήταν συχνές.³¹ Αποφάσισα να πάω το Βόλο, όπου έμεινα για δυο χρόνια.

Υπάρχει και μια φωτογραφία μου από το Βόλο που είμαι μαζί με άλλους τσαγκάρηδες. Στο Βόλο δούλευα, όπως και στη Θεσσαλονίκη, σαν τσαγκάρης, κατ' αποκοπήν και βρήκα ένα μεγάλο κύκλο αγωνιστών-συντρόφων: το Σταμάτη Στανίτσα, το Δημοσθένη, εργάτη ζαχαροπλάστη, τον Πλάτων Διάλλα, το Σακελλαρίου, τον προφυματικό σύντροφο Μπάκα, την αδελφή του Πολυτίμη, τη Γαρυφαλιά, τους αδελφούς Σαπου-

31. "Αυτή την εποχή ('29-31) στη Θεσσαλονίκη κάθε βράδυ έξω από το Εργατικό Κέντρο στην πλατεία Αριστοτέλους, ομάδες από χαφιέδες περιφέρονταν και πιάνανε οποιονδήποτε εργάτη βλέπανε να βγαίνει από το Εργατικό Κέντρο. Τον παίρνανε στην Ασφάλεια κι εκεί, δίχως να τον ρωτήσουν ούτε πώς τον λένε, τον σπάζανε στο ξύλο." (Στίνας, Ανιμνήσεις, σελ. 145).

Γιάννης Ταμτάκος,
1930-31.

Ο Γιάννης Ταμτάκος (καθισμένος -πρώτος από δεξιά) τσαγκάρης στο Βόλο τον Αύγουστο του 1931 (μετά τη δίκη για τα γεγονότα του '31).

νά, Μιλτιάδη και Σπύρο (ένα αγόρι αθώο και άκακο, εργάτης, μαραγκός –αυτό το παιδί το έκλαιγα, όταν έμαθα ότι το σκότωσαν οι εγκληματίες σταλινικοί) και τον Κώστα Δαμαλά, τσαγκάρη. Είχαμε και αρκετούς συμπαθούντες: τους αδελφούς Ρογκότη, που μέναν στην Εξωραϊστική,³² τους Θεοδοροπούλους κλπ.

Τα χρόνια που βρέθηκα στο Βόλο (1932-33) είδα τους αγρότες, που κατέβηκαν από το Πήλιο, όταν η τράπεζα Κοσμαδοπούλου είχε χρεωκοπήσει και διαλύθηκε και φάγανε τις οικονομίες των αγροτών. Αυτοί αγανακτισμένοι είχαν ορμήσει στο κτίριο της τράπεζας με άγριες διαθέσεις και η έφιππος αστυνομία όρμησε να τους διαλύσει και πολλούς τους έριξε στη θάλασσα.

Και μια που μιλήσαμε για χρεωκοπία τραπεζών θα σας αναφέρω ένα γεγονός, που μου είπε ένας γέρος Ανατολίτης. Την παλιά εποχή δεν υπήρχαν τράπεζες και την τοκογλυφία την ασκούσαν οι εβραίοι. Ένας τσιφλικάς τούρκος είχε πάθει ζημιές στο τσιφλίκι του από θεομηνίες και ήθελε να πάρει δάνειο. Φώναξε λοιπόν τους εβραίους να πάρει δάνειο και οι εβραίοι του είπαν: “θα σου δώσουμε δάνειο, αλλά με τόκο 50% καιμό τσιφλίκι ενέχειρο για πέντε χρόνια κι αν δεν μας εξοφλήσεις θα το κατάσχουμε”. Ο τσιφλικάς έγινε έξω φρενών: “πολλά ζητάτε βρε παιδιά, τι είναι αυτά;”. Οι εβραίοι είπαν δεν είναι πολλά. Εκείνη την ώρα μπήκε κι ο Νασηρεντίν Χότζα στη συζήτηση (ήταν γνωστός του τσιφλικά) και του είπαν τους λόγους κι ο Χότζας είπε: “πολλά ζητάτε βρε παιδιά”. Κι οι εβραίοι για να δικαιολογηθούν του απάντησαν, πως δεν είναι πολλά, γιατί ο νόμος του Σολομώντα λέει αυτά κι αυτά. Ο Χότζας τους λέει: “εγώ δεν ξέρω τι λέει ο νόμος

32. Μέγαρο κοντά στην παραλία στο Βόλο.

του Σολομώντα, ξέρω όμως τι λέει το Κοράνι μας και το Κοράνι μας λέει πως εκεί που υπάρχουν τα ψοφίμια, πέφτουν τα κοράκια”. Σα να τους είπε, τώρα που τον βρήκατε μισοψόφιο, θέλετε να του φάτε το τσιφλίκι του. Το ίδιο και στη σημερινή εποχή οι τράπεζες. Αυτά τα κοράκια δίνουν ελάχιστα ψίχουλα στους πτωχούς καταθέτες, που βάζουν τις οικονομίες τους σε μια τράπεζα κι αυτές τα τοκίζουν όσο βαστά η ψυχή τους. Γι’ αυτό οι αντεξουσιαστές-αναρχικοί πετροβολούν τις τράπεζες σαν εκμεταλλευτικά κύτταρα του καπιταλιστικού συστήματος.

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΘΗΤΕΙΑ

Πήγα στρατιώτης στη Θεσσαλονίκη, στο 50ο Σύνταγμα, στο Πεδίο του Άρεως, πίσω από το Στρατηγείο. Μόλις φτάνεις, όμως, έχει φτάσει και το μπουγιουρντί... Σε ρωτούν ποια είναι η ταυτότητά σου, από πού είσαι, αν τρώει ο παππούς σου κόκκινα παντζάρια κλπ. Εγώ ήμουν κόκκινος. Πήγα λοιπόν το '33 και υπηρέτησα ένα χρόνο, 12μηνη ήταν η θητεία. Με ρίξανε στο 12ο λόχο, όπου ήταν όλοι οι αριστεροί. Μας κάνανε θεωρία λοιπόν και μου έλεγαν:

"Σήκω πάνω Ταμτάσο!"

"Παρών"

"Αφού η Ρωσία είναι κατά τον κεφαλαίου, γιατί έχει τη μεγαλύτερη τράπεζα!"

"Κύριε υπολοχαγέ, μη με προκαλείς!"

Υπολοχαγός ήταν ένας Πετρόπουλος, του δεύτερου γραφείου παρακολούθησης. Ήθελε να εκδηλωθώ για να βρει ευκαιρία να με κατηγορήσει.

Την έβγαλα δύσκολα. Εκείνο τον καιρό είχαν βγει στο κυνηγι και τα 3Ε, που τους εφοδίαζε η ασφάλεια με περίστροφα για να σπάνε τις ασεργίες. Δεν φτάνει που μας κυνηγούσαν απ' έξω, μας κυνηγούσαν και μέσα στο στρατό. Θέλανε ντε και καλά να μας περάσουν στρατοδικείο. Προβοκάτορες αυτοί, πήγαιναν πρώτα στα αποχωρητήρια, ζωγραφίζαν το σφυροδρέπανο στον τοίχο με περιττώματα, μας περίμεναν να μπούμε και να βγούμε, για να μας πιάσουν ύστερα και να μας

κατηγορήσουν λέγοντας “να οι κομμουνιστάι πώς γράφουν τα σύμβολά τους!”

Μια φορά μας κατηγορήσανε μ’ αυτόν τον τρόπο και περάσαμε πράγματι στρατοδικείο. Ήταν τότε και μερικοί του Κόμματος μαζί μου, είχαν πληροφορίες γι’ αυτούς, για μένα δεν είχαν. Στο στρατοδικείο, λοιπόν, εδώ στην Εθνικής Αμύνης, είχα ένα δικηγόρο του Κόμματος, Μαργαρίτος λεγότανε. Ο στρατοδίκης λεγόταν Τσερούλης. Ο δικηγόρος του είπε: “Δεν είναι γενναίον δι’ ημάς να κλείνετε τους στρατιώτας στο Επισταύριο για τις πολιτικές τους πεποιθήσεις. Αυτοί εδώ δεν κρύβουν την ταυτότητά τους ότι είναι κομμουνιστές!”

Στους στρατιώτες τους αριστερούς δεν δίνανε ούτε γαλόνια, ούτε τους βάζανε σε όπλα τεχνικά. Λογαγός μας ήταν ο Γκουσάνης. Όταν το Σύνταγμα ζητούσε στρατιώτες, γιατί είχαμε πολλούς στο 12ο για απόσπαση, απαντούσαν στους απεσταλμένους “Φύγετε από δω, εδώ είναι όλοι οι πυρήνες...!” Μας χρησιμοποιούσανε για διάφορες δουλειές, δεν μας στέλναν όμως στα ταμεία, ούτε στις σοβαρές κρατικές δουλειές, σε πράγματα που είχαν γι’ αυτούς σημασία και χρειάζονταν πρόσωπα εμπιστοσύνης. Μας στέλνανε, για παράδειγμα, στις αποθήκες. Φύλαξα πολλές φορές στις αποθήκες τόν τελωνείου, όπου είχαν το χόρτο για τα ζώα.

Μας δίνανε δεκαπέντε δραχμές μισθό το μήνα. Για έξι μήνες δεν μας δώσαν μισθό και στο τέλος τα χορήματα τα μάζεψαν και τα κάναν “Ηρώον του Στρατού” –το ηρώο, λοιπόν, έγινε από μισθούς που οφείλονταν στους στρατιώτες.

Εκεί ήμουν γενικά γνωστός και ψάχνανε, όπως είπα, την ευκαιρία να με φυλακίσουν. Μια φορά, λοιπόν, είχα αρρωστήσει και ήμουν ελεύθερος ιατρού. Λέω λοιπόν στο λοχία της υπηρεσίας: “Πάω στο σπίτι μου να περάσω βεντούζες, γιατί είμαι κρυωμένος”. Είχα ήδη πάει στο αναρρωτήριο για

βεντούζες και μου είχαν πει ότι δεν είχαν οινόπνευμα κι έπρεπε να τους δώσω δυο δραχμές για να αγοράσουν. Εμένα η οικογένειά μου ήταν στη Θεσσαλονίκη.

“Δεν δίνω δυο δραχμές”, είπα.

“Θα σε περάσουμε αναφορά Σύνταγματος!”

“Να με περάσετε όπου θέλετε!”

Φεύγω, πάω σπίτι κι αυτοί μου έβγαλαν αναφορά ότι “ελεύθερος ιατρού ων, εξήλθον του στρατιώνος”. Ο συνταγματάρχης Κωνσταντίνος Μαυρομάτης, ένας δεξιός –βρισκόμαστε επί πρωθυπουργίας Τσαλδάρη– με άκουσε να χαιρετώ “Ταυτάκος Ιωάννης” και να λέω την ιστορία με το οινόπνευμα. Λύσσαξε ο συνταγματάρχης, σου λέει, το σύνταγμα μου να μην έχει οινόπνευμα στο αναρρωτήριο! Αντίς να με τιμωρήσει γι’ αυτό, επειδή τον ρεζίλεψα, με πιάνει από το χιτώνιο –το είχα μεταποιήσει εγώ στο ράφτη για να μου στέκεται κα-

Περυπολία στο 50ο Σύνταγμα (τρίτος από αριστερά).

λύτερα, έβαλα άλλα κοιμητιά και τέτοια- και μου το σκίζει. "Γιατί μεταποίησες το χιτώνιο;", ουρλιάζει. "Δέκα μέρες φυλακή!"

Είχα συνολικά περίπου τριαντατέντε μέρες φυλακή... Το καλοκαίρι, στη φρουρά Επταφυργίου, είχα κοιμηθεί στα τοιμέντα και μ' έπιασε πλευρίτιδα. Με πήγανε στο νοσοκομείο κι ο διευθυντής, που ήτανε Μανιάτης, όταν πήγα να πάω το εξιτήριο, με ρωτάει:

"Πόθε είσαι;"

"Ο παππούς μου ήταν από τη Μάνη".

"Έλα τότε να πάρεις το απολυτήριο σου από δω!"

Είχα ενάμισι μήνα ακόμη ν' απολυθώ. Αυτοί οι Μανιάτες! Όταν είναι στη Μάνη, φερώνονται μεταξύ τους, όταν είναι μακριά, αλληλοέπαισιάζονται. Πατριωτάκια, σου λέει. Έτσι λοιπόν μου χάρισαν τις φυλακίσεις.

Για τ' όνομά μου ταλαιπωρήθησαν αργότερα και τα ανήψια μου στο σχολείο, δεν τους δίνανε ενδεικτικό. Τα ρωτούσαν τι τον έχουν το Ταμτάκο τον κομμουνιστή, θεός μας είναι, έλεγχαν... Ήμουν το κόκκινο πανί στο στρατό.

Ήθελαν να μας ονομάσουν υποδεκανείς, επειδή δεν είχε υποδεκανείς. Μας διόριζαν τυπικά και κάναμε ονοματολογία στα πολυβόλα, κάναμε θεωρία στα αγροτόπαιδα, χωρίς γαλόνια όμως, γιατί ήμασταν όλοι αριστεροί, καμιά σαρανταπενταριά άνθρωποι. Ας παρατηρήσω εδώ ότι εγώ ήμουν σιμμορφωμένος, πλυμένος, καθαρός. Τα φουκαριάρικα τα αγροτόπαιδα ήταν λεκιασμένα, οι οικογένειές τους ήταν μακριά.

Καταφύγιο βρισκαμε όλοι οι αριστεροί στην εξωτερική φρουρά του Επταφυργίου. Πηγαίναμε εκεί συχνά. Ο αρχηγός της φρουράς, ο Εφραμίδης, που με γνώριζε από το 12ο Τάγ-

μα, μου έλεγε: "Είσαι καλός, αλλά είσαι αριστερός. Έχασες την ευκαρία να σταδιοδρομήσεις. Αν ήθελες, θα γινόσουν ένας εξαιρετος υπαξιωματικός". Μωρέ, μεγάλη αξία θα μου δίνανε!

Εν τω μεταξύ, δικάστηκαν και κάτι άλλοι στρατιώτες για ναρκωτικά και άλλα διάφορα κι ένας απ' αυτούς, ο λεγόμενος Φούμος, που έλεβε συνεχώς από μια γλαϊνή, έκανε συνολικά δέκα χρόνια στρατιωτής! Είχε ρημάξει το Δημόσιο κι αυτοί ντε και καλά να ολοκληρώσει τη στρατιωτική του θητεία για να τον απολύσουν. Τότε στο στρατό κυκλοφορούσε πολύ χασίς.

Στο στρατό, στη φρουρά του Επταφυργίου, μας δίναν πού και πού στρατιώτες φυλακισμένους να τους συνοδεύσουμε στο νοσοκομείο. Αυτοί πολλές φορές δεν ήταν άρρωστοι, αλλά τριπούσαν τη γλώσσα τους και κάναν αιμόπτυση για να πάνε να τους κοιτάξει ο γιατρός. Στη λεωφόρο Στρατού υπήρχαν κάτι καφεενάκια που τους προμήθευαν χασίς. Μου δώσανε λοιπόν μια μέρα τέσσερις στρατιώτες να τους πάω στο νοσοκομείο, μεταξύ αυτών κι έναν που προπαγάνδιζε από τον πολιτικό μου βίο. Περνώντας, λοιπόν, από τα καφεενάκια, φώναξαν: "Ρε κάπελα, κανένα ποτηράκι νερό!" -και κάτω από το ποτήρι ο καφετζής είχε το φακελάκι με το χασίς. Τους έλεγα: "Εγώ είμαι αριστερός, είμαι σημαδεμένος, θα με κάψετε...". "Μη φοβάσαι, Ταμτάκο, εσύ είσαι καλός", μου έλεγαν. Όταν περνούσαμε από το λατομείο της Ευαγγελίστριας, το "πράμα" το κρύβανε στον προικό τους 'κι όταν τους έκανε έλεγχο ο αρχιφυλακας, δεν έβρισκε τίποτε.

Μια φορά που ήμουν θαλαμοφυλακας στις στρατιωτικές φυλακές, με φώναξε ένας: "Ρε σκοπάκο! Δεν δίνεις αυτήν την

κουραμένα απέναντι στο φυλακάκι μου, που δεν έχει φουμί". Μέσα στην κουραμένα είχε χασίς και το μετέφερα, χωρίς να το ξέρω, από το ένα κρατητήριο στο άλλο. Από το χασίς, ντουμάνιαζε πολλές φορές ο θάλαμος. Ένας φίλος μου τσαγκάρης έφαγε δέκα μέρες φυλακή επειδή είχε αποκοιμηθεί.

Μια άλλη φορά ο φύλακας δεν είχε κλείσει την πόρτα κανονικά, είχε περάσει πρόχειρα την αλυσιδα και αρκετοί φυλακισμένοι στρατιώτες φύγαν. Κάνανε εξέγερση και όλη η φρουρά τρέχαμε στο Επταύγιο να τους βρούμε στις χαράδες, οι περισσότεροι όμως ήταν πρεζάκηδες και τους συλλάβανε στους διάφορους τεκέδες στο Βαρδάρη.

Έτσι κύλησε η θητεία μου στο στρατό.

ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΤΟΥ ΜΑΗ ΤΟΥ '36

Καθώς δεν είμαι θεωρητικός, θα αναπτύξω ορισμένα πράγματα πρακτικά, τα οποία έζησα προσωπικά το Μάη του '36 στη Θεσσαλονίκη. Ήμουν κι εγώ μέσα στους 52 κατηγορούμενους που συνελήφθησαν ως υπεύθυνοι για τα γεγονότα. Ας δούμε λίγο και σε ποια συγγραμιά συνέβησαν όλ' αυτά: Το 1933 ανέβηκε στην εξουσία ο Χίτλερ. Η αξιοθρήνητη πολιτική του σταλινισμού έλεγε *ας τον αφήσουμε τώρα και, όταν πέσει, θα έρθει και η σειρά μας να κυβερνήσουμε!* Αντά τα πράγματα είναι βέβαια γνωστά. Και αφού επί ένα διάστημα το εργατικό κίνημα πλήρωσε ακριβά αυτήν την πολιτική της Κομμουνιστικής Διεθνούς, η εργατική τάξη άρχισε σιγά σιγά να αναθαρεύει. Άρχισαν να οργανώνονται τα λεγόμενα Λαϊκά Μέτωπα, η Αντίσταση κατά του φασισμού, το 1935 στη Γαλλία με το Λεόν Μπλουι και τους σταλινικούς σε συνεργασία.³³

Οι σταλινικοί στη Γερμανία δεν ήθελαν να συνεργαστούν με τη σοσιαλδημοκρατία, η οποία τότε έπαιρνε 10,5 εκατομμύρια ψήφους, ενώ το Κ.Κ. έπαιρνε 3,5 εκατομμύρια κι ο

33. "Την ίδια εποχή το 1936, το Λαϊκό Μέτωπο επικρατεί και σχηματίζει κυβέρνηση στη Γαλλία. Ο Λεόν Μπλουι, ο αρχηγός του Σοσιαλιστικού Κόμματος, γίνεται πρωθυπουργός. Αυτή η κυβέρνηση κράτησε τόσο όσο χρειαζόταν για να ξεθωιάσουν οι επαναστατικές διαθέσεις των μαζών, και μέχρι να τις επαναφέρει στην "τάξη" και στη νομιμότητα" (Στίνας, Αναμνήσεις, σελ. 217).

Χίτλερ ακόμα μόνο ένα εκατομμύριο ψήφους. Δεν συνεργάστηκαν για την απόκρουση του χιτλερικού φασισμού, γιατί είχαν τη θεωρία του σοσιαλφασισμού, σύμφωνα με την οποία σοσιαλδημοκράτες και φασίστες είναι οι δυο όψεις του ίδιου νομίσματος. Τότε ακόμη κι ο Τρότσκι μίλησε και κατέκρινε την πολιτική αυτή, βάσει του Β' Συνεδρίου της Κομμουνιστικής Συνδικαλιστικής Διεθνούς, υποστηρίζοντας ότι θα μπορούσε να συγκροτηθεί ενιαίο μέτωπο με τη σοσιαλδημοκρατία για την απόκρουση του φασισμού. Όπως έλεγε χαρακτηριστικά ο Τρότσκι, *ο οδοστρωτήρας του φασισμού θα περάσει πάνω από τα φαλακρά κρανία του Τέλμαν και του Ρέμελε*.³⁴ Γιατί ο φασισμός σκοπό ήθελε να διαλύσει κάθε τι οργανωμένο, τόσο από την πλευρά της σοσιαλδημοκρατίας, όσο και από την πλευρά του Κ.Κ.

Μετά όμως την άνοδο του Χίτλερ, που είχε τραγικές συνέπειες για το εργατικό κίνημα, πράγματι σαν να πέρασε οδοστρωτήρας από τη ραχοκοκαλιά της εργατικής τάξης. Οι σταλινικοί έκαναν στροφή 180 μοιρών και άρχισαν να επιδιώκουν συνεργασίες όχι μόνο με εργατικά, αλλά ακόμα και με αστικά κόμματα, να κάνουν τη λεγόμενη ενιαιομετωπική πολιτική. Εδώ στην Ελλάδα άρχισαν από τους σοσιαλδημοκράτες και κατέληξαν στους βενιζελικούς. Στην αρχή συμμαχησαν με τη δεξιά συνομοσπονδία του Καλομοίρη και στη συνέχεια έκαναν το περίφημο σύμφωνο Σοφούλη - Σκλάβαινα.³⁵

34. "Γερμανός βουλευτής που εκτελέστηκε από τον Στάλιν στις μεγάλες καθαρίσεις του 1936-38" (Στίνας, Αναμνήσεις, σελ. 125). Ήταν ο ένας από τους δυο αντιπροσώπους της Κομμουνιστικής Διεθνούς στο 3ο Συνέδριο του ΚΚΕ το Μάρτιο του 1927.

35. Στις 22 Απριλίου του 1936, στη Βουλή πραγματοποιείται συζήτηση σχετικά με την πρόταση μομφής "την οποία είχε υπβάλει ο Ιωάννης Ραλλής κατά τον πρόεδρο της Βουλής Θ. Σοφούλη, για ένα σύμφωνο που

Το ίδιο διάστημα, το 1935, η εργατική τάξη αρχίζει να παίρνει τα πάνω της. Ξεσπούν μια σειρά από απεργιακά κινήματα: στην Αθήνα οι τροχιοδρομικοί, στην Μυτιλήνη οι αργεργάτες, κλπ. Η κατάσταση είναι άκρως επαναστατική, παρά την αντίθετη εκτίμηση ορισμένων τροτσκιστών τότε. Και πρέπει να σημειώσουμε ότι καθόλη την περίοδο '35-36, η Ισπανική Επανάσταση βρίσκεται σε έξαρση και αυτό ενθουσιάζει τους εργάτες της Θεσσαλονίκης. Όταν διαδηλώναμε στους δρόμους με τις γροθιές, φωνάζαμε *Ζήτω η Ισπανική Επανάσταση!*³⁶

ο τελευταίος είχε υπογράψει με τον κομμουνιστή βουλευτή Στ. Σκλάβαινα, ως εκπρόσωπο του ΚΚΕ, ή μάλλον του Παλλαϊκού Μετώπου. Η ύπαρξη του συμφώνου εκείνου αποκαλύφθηκε στις 2 Απριλίου από τους κομμουνιστές, οι οποίοι ανακοίνωσαν ότι για να ψηφίσουν οι βουλευτές τους το Σοφούλη ως πρόεδρο της Βουλής είχαν υπογράψει μαζί του, στις 19 Φεβρουαρίου, ειδική έγγραφη συμφωνία [...]. Με την συμφωνία εκείνη, η κοινοβουλευτική ομάδα του Παλλαϊκού Μετώπου αναλάμβανε να δώσει ψήφο ανοχής και σε τυχόν κυβέρνηση της βενιζελικής παρατάξεως, υπό ορισμένους όρους. [...] Ο λόγος τον οποίο επικαλέσθητε το ΚΚΕ για να δικαιολογήσει τη δημοσίευση της συμφωνίας εκείνης ήταν ότι το κόμμα των Φιλελευθέρων υποστήριζε την κυβέρνηση Δεμαρτζή, η οποία "καταπατούσε τις λαϊκές ελευθερίες". Η απομάκρυνση της συμφωνίας προκάλεσε πάταγο, ακόμη δε και αντιδράσεις μέσα στους κόλπους του ίδιου του κόμματος των Φιλελευθέρων, που και τα στελέχη του ακόμη την αγνοούσαν" (Κ. Καλλιγιάς, Παλιόρθωση και δεκτατορία - Γεώργιος Β' και 4η Αυγούστου, σελ. 192 κ.ε.). Ο Σκλάβαινας ήταν ο πρώτος που, με ένα άρθρο του το 1934, παρουσίασε στο μεγάλο κοινό το Νικό Ζαχαριάδη σαν χαρισματικό ηγέτη (Δ. Λιβιεράτος, Κοινωνικοί Αγώνες στην Ελλάδα 1932-36, Ενυλλιακτικές εκδόσεις, Αθήνα 1994, σελ. 162). Αργότερα έγινε και δικλοκίας (Στίνας, Αναμνήσεις, σελ. 225).

36. "Το αγωνιάδες τμήμαρο της πόλεως μας. Τ' ακατανάμαστα αίση-των χοροφυλάων μετέτρεψαν την ήσηγον Θεσσαλονίκην εις μίαν επαναστατημένην Βαρκελώνην. Να διαλυθή η χοροφυλάκη", είναι ο τίτλος της Μακεδονίας, Τρίτη 12 Μαΐου 1936 (Γ. Αναστασιάδης, κ.ά., Το εργατικό - συνδικαλιστικό κίνημα της Θεσσαλονίκης, σελ. 103).

Θιμάμαι κι ένα περιστατικό από τότε. Το 1935, στο καλποδημοψήφισμα του Κονδύλη,³⁷ θα ρίχναμε σοσιαλιστική δημοκρατία, δηλαδή άκυρο ψηφοδέλτιο. Μας συνέλαβαν όμως και μας κατηγορήσαν ότι δήθεν ρίξαμε κάτι προκηρύξεις. Δεν τις είχαμε ρίξει όμως εμείς. Τις προκηρύξεις τις είχαν ρίξει οι σταλινικοί, αλλά οι ανακριτές δεν πίστεψαν εμένα και τον Κωστόπουλο. Όσο με ανέκρινε ο διοικητής του Δ' τμήματος, ο Ντάκος, κάποια στιγμή ο αστυνομικός διευθυντής, ένας κτριτισμένος φασίστας, που ήταν από κοντά και άκουγε, έρχε-

37. Το 1935, ο Γ. Κονδύλης, αφού κατέστειλε το κίνημα των βενιζελικών, ανακηρύχθηκε αντιβασιλιάς και επρόφερε, σε δημοψήφισμα την 3η Νοεμβρίου, το βασιλιά Γεώργιο Β'. Ο Καλλιγής (Παλινορθωση και δικτατορία - Γεώργιος Β' και 4η Αυγούστου, σελ. 48-49) αναφέρει χαρακτηριστικά για τη νοθεία του δημοψηφίσματος: "Η νοθεία που έγινε στο "δημοψήφισμα" εκείνο δεν είχε προηγούμενο σε έκταση. [...] Διότι δεν είχε σημειωθεί άλλη φορά το φαινόμενο τα "ναι" (δηλ. οι υπέρ της βασιλείας ψήφοι) να ξεπεράσουν το συνολικό αριθμό των ψηφοφόρων που εψήφισαν. Από το βράδυ της παραμονής, εξήμενοι και φανατικοί οπαδοί της πολιτικής μεταβολής παραγγέλμων με ψηφοδέλτια του "ΝΑΙ" τις κάλπες πολυάριθμων εκλογικών τμημάτων. Πρέπει να σημειωθεί ότι, για επηρεασμό ή καταπίεση των ψηφοφόρων, ιδίως της επαρχίας, τα ψηφοδέλτια του "ΝΑΙ" είχαν χρώμα μπλέ, ενώ τα ψηφοδέλτια του "ΟΧΙ" είχαν χρώμα καταικόκινο. [...] Το υπουργείο Εσωτερικών ανακοίνωσε τα αποτελέσματα του κάθε τμήματος ευθύς μόλις τα ελάμβανε, χωρίς να προφθάσει -ή να σκεφτεί- να τα θεωρήσει συνολικά ή να τα διορθώσει. Κι έτσι εμφανίσθησαν να έχουν ψηφίσει ...διπλάσιοι από όσους είχαν ψηφίσει στις εκλογές της 9ης Ιουνίου 1935 και το αποτέλεσμα ήταν σχεδόν πανηγυρικό υπέρ της βασιλείας! Όλη τη νύχτα της Κυριακής προς την Δευτέρα και το πρωί της Δευτέρας, 4ης Νοεμβρίου, οι υπηρεσίες του υπουργείου Εσωτερικών επιδόθησαν σε κάθε είδους αλχημείες, για να μην εμφανισθεί το κακό αποτέλεσμα του ξεχειλιτισμένου "ΝΑΙ" πέρα από τον αριθμό των ψηφοφόρων. Τελικά, ανακοινώθηκε το ακόλουθο "επίσημο αποτέλεσμα": Εψήφισαν: 1.527.714 Βασιλεία: 1.491.992 (97,80%) Δημοκρατία: 32.454 (2,12%). Περί αποχής δεν έγινε καν λόγος μολονότι τα δημοκρατικά κόμματα είχαν κηρύξει αποχή από το δημοψήφισμα".

Ο Γιαννίνος (Κωνσταντίνος) Κωστόπουλος. Όταν ένας χωροφύλακας είχε σηκώσει το όπλο να με χτυπήσει, ο Κωστόπουλος του το πήρε από τα χέρια και τους είπε: "Δεν ντρέπεσαι ρε να σηκώνεις όπλο;"...

ται και μου δίνει από πίσω ένα χαστούκι! Ο Ντάκος με ρώτησε και από πού είμαι, του είπα από τη Μικρασία κι αυτός με αποκάλεσε τουρκόσπορο... Αυτός ο "ελληνόσπορος", λοιπόν, με χαστούκισε. Κάποιος χωροφύλακας σήκωσε μάλιστα το όπλο να με χτυπήσει και τότε ο σύντροφός μου, ο Γιαννίνος, τον αρπάζει το όπλο και λέει: "Δεν ντρέπεσαι ρε να σηκώνεις όπλο; Αυτός ο άνθρωπος είναι γραμματέας τον σωματίου μας και εργάζεται για τα ζητήματά μας!". Ο χωροφύλακας αυτός ήταν συγγενής ενός τσαγκάρη και όταν ο τσαγκάρης το έμαθε τον προγκάρισε, οπότε αυτός πήγε και παραιτήθηκε από τη χωροφυλακή για την πράξη του αυτή. Φαίνεται είχε λίγο φιλότιμο πάνω του...

Τον Απρίλιο του 1936 είχε γίνει κι ένα συνέδριο των καπνεργατών στη Θεσσαλονίκη. Ένα από τα βασικά αιτήματα ήταν να εφαρμοστεί και ο "νόμος περί τόγκας". Όπως ξέρουμε, η Θεσσαλονίκη ήταν κέντρο επεξεργασίας καπνού. Ανοίγαν το δέμα του καπνού και ανάλογα με τα φύλλα και την ποιότητα τον χώριζαν οι τεχνίτες καπνεργάτες. Αυτό ήταν όμως πολυέξοδο, γιατί έπρεπε να διαλέξουν ένα-ένα τα φύλλα, οπότε οι καπνέμποροι ήθελαν να κάνουν την "τόγκα", δη-

λαδή να παίρνουν τα καπνά χωρίς διαλογή, πρώτη και δεύτερη και τρίτη ποιότητα μαζί. Κατ' αυτόν τον τρόπο θα χανόντουσαν, όμως, πολλά μεροκάματα.

Πρέπει εδώ να τονίσω ότι στα καπνεργοστάσια αυτά υπήρχαν οι "επιτροπές σαλονιών". Τους εργάτες δεν τους προσλάμβανε ο εργοδότης, αλλά αυτές οι επιτροπές. Υπήρχαν και πολλοί διανοούμενοι, στελέχη του Κόμματος, τους οποίους βάζανε δίπλα στους τεχνίτες που διάλεγαν τα καπνά και τους περνούσαν για τεχνίτες κι αυτούς. Κάνανε, δηλαδή, εισοδησμό... Κι έτσι το καπνεργατικό κίνημα είχε κομμουνιστικοποιηθεί, είχε μεταβληθεί σε τροφοδότη στελεχών του ΚΚΕ. Όλα τα μέλη που δεν είχαν δουλειά, μπαίνανε εκεί και μαθαίνανε τα παστάλια που λέμε, με αποτέλεσμα το ΚΚΕ να ωφελείται πολιτικά.

Στις 9 Μαΐου του 1936 ξεσπάνε και τα γεγονότα της Θεσσαλονίκης. Στο καπνεργοστάσιο της Κοιμέρσιαλ οι εργάτες θέσανε στα τέλη Απριλίου τα αιτήματά τους στον εργοδότη, αυτός δεν τα δέχτηκε και προχώρησαν σε κατάληψη του εργοστασίου. Κλείστηκαν μέσα, έβγαλαν μαύρες και κόκκινες σημαίες και ζητούσαν τη συμπαράσταση των άλλων επαγγελματιών. Βέβαια το ΚΚΕ δεν ακολουθούσε πολιτική επέμβασης των απεργιών, αλλά οι εργάτες από το παρελθόν είχαν διαπαιδαγωγηθεί στο πώς να εξαπλώνουν μια απεργία, με τη στήριξη των άλλων αγωνιζομένων που, μεταξύ άλλων, οργάνωναν και εράνους για ενίσχυση. Και πράγματι αυθόρμητα οι εργάτες ξεσηκώθηκαν σε απεργίες για συμπαράσταση των κλιπνεργατών –οι τσαγκαράδες, οι ραφτάδες, οι οικοδόμοι, οι μεταλλουργοί, οι αυτοκινητιστές– κι έγινε πανθεσσαλονικιακή η απεργία.

Εκείνο τον καιρό δούλευα τσαγκαράς στο εργοστάσιο του Χρησιτίδη. Το κατάστημα ήταν στην Εγνατία και το εργοστά-

σιο ήτανε στην οδό Δωδεκανήσου. Αλλά ημείς, είπαμε, δουλεύαμε κατ' αποκοπή, δεν κάναμε μεροκάματο. Όση δουλειά βγάλαμε, όσα ζηνγάρια ετοιμάζαμε, τόσα πληρωνόμασταν. Πολλές φορές δεν κοιμόμασταν κιόλας τη νύχτα. Βρισκόμασταν διαρκώς σε διέγερση, κάναμε συζητήσεις, κάναμε συγκεντρώσεις, κατά κλάδο καμιά φορά, αλλά πηγαίναμε και σπίτι. Εγώ βέβαια στο σπίτι πάντα επέστρεφα πολύ αργά.

Το '36 έμενα ακόμα επάνω στο Κουλέ Καφέ, στην πλατεία Τεφριθείας, στο τέρμα της οδού Ηροδότου. Εκεί είχαμε αγοράσει ένα παλιό σπιτάκι τουρκικό. Θυμάμαι τότε είχα έναν αδερφό, τον Παναγιώτη, που ήταν μικρότερος από μένα. Όταν πήγαινα εγώ σπίτι, κυρίως το χειμώνα, πολλές φορές αυτός ήτανε κοιμισμένος από νωρίς κι ήταν ήδη ζεστός, οπότε κοιμόμασταν πλάι-πλάι στρωματάδα, κι ακουμπούσα τα πόδια μου πάνω του να ζεσταθούν, σαν καλοριφέρ τον είχα!

Ήταν καλός τύπος ο αδερφός μου, αγνός προλετάριος. Έφαγε και ξύλο μια φορά στο Εργατικό Κέντρο. Δούλευε βοηθός μαραγκού σ' ένα εργοστάσιο. Εμένα με λέγανε άσπτο, δεν πήγαινα ποτέ να καθίσω στο τραπέζι μαζί με τους άλλους να φάω. Όποτε τελείωνα τις δουλειές μου, καμιά φορά τη νύχτα η ώρα δώδεκα, κοιβαλόυσα και καναδιό σιντρώφους να φάνε και μου 'λεγε η μητέρα μου, η Κατερινούλα, την άλλη μέρα: "Μωρέ στομάχι που το 'χεις!"

Ένα βράδυ, όμως, σηκώνεται και βλέπει δυο-τρεις να τρώω μαζί μου και λέει "Α, μάλιστα, γι' αυτό τελειώνει το φαγητό, του φέρνεις κι άλλους εδώ μέσα!". Ήταν ξεχωριστά η κουζίνα, στην αυλή, σε εκείνο το σπίτι που μέναμε.

Τις μέρες του Μάη κοιμόμασταν, αλλά πολύ λίγο. Στο τέλος εγώ έπαθα φυματίωση, αλλά την πέρασα στο πόδι. Όσο νοσούσα χωρίς να το ξέρω, πολλές φορές δεν μπορούσα να συνεχίσω να περπατάω και καθόμουν να ξεκουραστώ στα μιά του δρόμου για το σπίτι μου.

Σε μια απ' αυτές τις συγκεντρώσεις, όπου ξεσηκώθηκε η εργατική τάξη της Θεσσαλονίκης, στη διασταύρωση των οδών Εγνατίας και Βενιζέλου, από το Ε' αστυνομικό τμήμα (ακριβώς απέναντι από τα λουτρά "Παράδεισος", τα οποία σήμερα δεν λειτουργούν) δίνει ο αστυνομικός διευθυντής Γ. Ντάκος διαταγή κι ανοίγουν πυρ στους συγκεντρωμένους και σκοτώνουν οχτώ εργάτες, επειδή τάχα εμποδίζαμε την κυκλοφορία! Αυτοί σάμπως δεν εμποδίζουν την κυκλοφορία, όταν κάνουν τις παρελάσεις τους και τις εθνικές του γιορτές; Όμως από το κράτος προέρχεται η τρομοκρατία.

Δεν βρέθηκα μέσα στους πυροβολισμούς, ήμουν στην οδό Σολωμού, σκότωσαν στην αρχή έξι-επτά από τους συγκεντρωμένους, αργότερα σκότωσαν στη γωνία Αντιγονιδών και Εγνατίας μία καπνεργάτρια, την Αναστασία Καρανικόλα, μπροστά σ' ένα περίπτερο. Μεταξύ των νεκρών ήταν και ο Τάσος Τσώσης, ένας εργάτης από το Ασβεστοχώρι στις επιδιορθώσεις αυτοκινήτων, που τον σκότωσαν στη Συγγρού. Εκείνη την ώρα, αρχίζουν να χτυπάν οι καμπάνες και να κολών τον κόσμο σε συναγεμιά. Οι χωροφύλακες όμως συνεχίζουν και παρακάτω το έργο τους και σκοτώνουν άλλους τέσσερις-πέντε, μεταξύ αυτών και γυναίκες. Τελικά οι σκοτωμένοι είναι δώδεκα με δεκατρείς και οι τραυματίες γύρω στους τριακόσιους.

Τα γεγονότα αυτά προκάλεσαν τέτοια έξαψη, που έβλεπες να κατεβαίνουν απ' όλες τις συνοικίες ανθρώματα άντρες, γυναίκες και παιδιά και να πετροβολούν τους χωροφύλακες με

σκοπό να τους αποδεκατίσουν. Καταφέραμε, δηλαδή, με τα λίγα μέσα που είχαμε στα χέρια μας, με πέτρες, με ξύλα, κτλ., να κλείσουμε τους χωροφύλακες μέσα στα αστυνομικά τμήματα και στο Διοικητήριο.³⁸ Το κακό είχε παραγίνει και χιλιάδες κόσμος κατέβαινε πια στους δρόμους.

Εμείς αποτελούσαμε τη μειοψηφία, πλειοψηφία ήταν το ΚΚΕ. Εμείς όμως ήμασταν που ρίξαμε το σύνθημα να βάλουν φωτιά στα τμήματα να κάψουν τους χωροφύλακες και γι' αυτό το λόγο χαρακτηριστήκαμε από το ΚΚΕ προβοκάτορες, αφού αυτοί δεν ήθελαν κάτι τέτοιο. Ενώ στην αρχή ξεσηκώσαν κάτω τους εργάτες, όταν η απεργία πήρε ανεξέλεγκτες διαστάσεις, άρχισαν να μαζεύονται και να προσπαθούν να την αναχαιτίσουν.

Συγκεκριμένα, όταν εγώ μιλούσα σε μία συγκέντρωση κάπου δέκα χιλιάδων εργατών, που 'χαν συγκεντρωθεί στο μεταξύ στην πλατεία στη διασταύρωση Βενιζέλου κι Εγνατίας, αντιβασμένος σ' ένα περίπτερο, έρχεται ένας κούτβης,³⁹ σταλινικός του Πανεπιστημίου της Μόσχας, και αρχίζει να διαδίδει ότι τάχα εγώ, που μιλάω επάνω στο περίπτερο, είμαι χαφίης. Τότες ορισμένοι νεολαίοι σταλινικοί, στους οποίους είχα συμπάθεια, γιατί βέβαια είχε και ανθρώπους που δεν ήταν φανατισμένοι μέσα στο ΚΚΕ, έρχονται και μου λένε ότι αυτό κι αυτό συμβαίνει κι ότι εμείς τον προγράφαμε λέ-

38. Στο υπόγειο του Διοικητηρίου ήταν τότε η αστυνομική διεύθυνση.

39. Το Κούτβι (ΚΥΤΥ, Κομμουνιστικό Πανεπιστήμιο Εργαζομένων Ανατολής) ήταν σχολή εκπαίδευσης στελεχών της Κομμουνιστικής Διεθνούς στη Μόσχα, που λειτουργούσε στις δεκαετίες του '20 και του '30. Η φοίτηση ήταν συνήθως εξαμήνη. Τα στελέχη του ΚΚΕ που επισκέφθηκαν τη σχολή αυτή αποκαλούνταν κούτβηδες ή κούτβιστές. Ο Νίκος Ζαχαριάδης χρησιμοποίησε το ψευδώνυμο "Κούτβης" στα άρθρα του στο Ριζοσπάστη και στην Κομμουνιστική Επιθεώρηση.

γοντάς του: "Βρε συ, αυτός ο άνθρωπος που μιλάει εκεί επάνω δεν είναι δικός μας, είναι τροτσκιστής... Μπορεί να είναι αρχαιομαρξιστής, αλλά χαφιές δεν είναι! Αν τον πιάσουν οι εργάτες σ' αυτόν τον αναβρασμό, θα τον ξεσκάσουν. Είναι ατιμία αυτό που λες". Κι αυτός τα μάζεψε, σηκώθηκε κι έφυγε.

Τέλος πάντων, εγώ συνέχισα το λόγο μου, αλλά αυτός ο κύριος Σολομών Κοέν, ο κούτβης, ήταν ήδη χαφιές όταν διέδιδε αυτά τα ψέματα. Γιατί όταν ο Στίνας ήταν γραμματέας της περιφερειακής επιτροπής το 1928 στην Θεσσαλονίκη, ο Κοέν του πρότεινε να φτιάξουνε μία φράζια μέσα στην Ασφάλεια να παρακολουθούνε δήθεν τις κινήσεις της εναντίον του Κόμματος. Ουσιαστικά η Ασφάλεια τον είχε χώσει μέσα στο Κόμμα. Κι όχι μόνον αυτόν, αλλά και το Λιθοξόπουλο και το Μελίκογλου, οι οποίοι ήταν τάχα φανατικοί σταλινικοί και μας ξυλόδεχναν και μας πολεμούσαν κάθε τόσο. Στο τέλος εκδηλώθηκαν, φάνηκε ότι ήταν πέρα ως πέρα χαφιέδες και δεν πρόδωσαν μονάχα όσους γνώρισαν από μας, αλλά περισσότερο πρόδωσαν τους δικούς τους, τους σταλινικούς, μετά την κήρυξη της δικτατορίας του Μεταξά.

Η απεργία βρίσκεται σε μεγάλη ένταση κι η εργατική τάξη της Θεσσαλονίκης ζητάει συμπαράσταση πανελλαδική. Κάνει αίτηση στη Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδας, η οποία αποτελείτο τότε από δύο Συνομοσπονδίες, η μία των ρεφορμιστών με τον Καλομοίρη και η άλλη με το Σκλάβιανιά, η λεγόμενη Ενωτική Συνομοσπονδία. Ωσπου να συνεννοηθούν όμως αυτοί μεταξύ τους για την κήρυξη γενικής απεργίας πέρασαν περίπου δέκα μέρες και η απεργία άρχισε να ξεθυμαίνει.

Την επόμενη μέρα, στην κηδεία των θυμάτων, οι χωροφύλακες ήταν τρομοκρατημένοι, κλεισμένοι στα σπίτια τους και μέσα στα τμήματα. Ο στρατηγός του Γ' Σώματος Στρατού, ο Ζέππος, είδε ότι όταν έφερε τους στρατιώτες της Θεσσαλονίκης για να μας διαλύσουν, οι στρατιώτες συναδελφώθηκαν κι αρχαλιάζονταν με τον κόσμο. Το μίσος ήταν κατά των χωροφυλάκων. Κατάλαβε ότι τίποτα δεν θα κατάφερε με δαύτους. Η κατάσταση είχε περάσει πλέον στα χέρια των εργατών. Μόνο που δυστυχώς δεν βαδίζαμε στη σωστή κατεύθυνση.

Η κεντρική απεργιακή επιτροπή αποτελούνταν από τον κόσμο των σοματείων και των κλαδικών επιτροπών, στις οποίες συμμετείχε και ο ίδιος. Τα διοικητικά συμβούλια μετατράπηκαν σε κλαδικές επιτροπές. Οι γραμματείς αποτελούσαν την κεντρική απεργιακή επιτροπή. Σ' αυτήν συμμετείχε κι ένας δικός μας άνθρωπος, ο Παναγιώτης Βασιλειάδης, γραμματέας των ικραντουργών. Όταν επενέβησαν οι βουλευτές Ζαφούλη - Σκλάβιανιά και ζήτησαν από την κεντρική απεργιακή επιτροπή να λυθεί τουλάχιστον η απεργία στα νοσηλευτικά ιδρύματα, διότι οι άρρωστοι υποφέρουν, ο αντιπρόσωπος ο δικός μας, ο Βασιλειάδης, είπε: "Τι ζητάν οι φιλελεύθεροι βουλευτές μέσα στο επιτελείο της εργατικής τάξης; Αυτοί δεν έχουν καμία θέση εδώ πέρα!" Οι σταλινικοί βέβαια τους αποδέχτηκαν, εμείς όμως που ήμασταν στις κλαδικές επιτροπές, εγώ, ο Κωστόπουλος, ο Γκοντίνος, προπαγανδίζαμε ότι καμία σχέση δεν θέλουμε με τους ανθρώπους του Ιδιωνήμου.

Ο υπουργός του Βενιζέλου Ζαφειάνος, είχε ψηφίσει τότε το Ιδιωνήμιο, το οποίο σήμαινε ότι σου απαγορεύω να έχεις μέσα στο μυαλό σου αυτές τις αντιλήψεις ακόμη κι αν δεν τις εκδηλώνεις. Αυτόν τον ίδιο νόμο χρησιμοποίησε στη συνέχεια κι ο Μεταξάς. Για τις ιδέες σου σε δικάζε μια Επιτροπή

Ασφαλείας που αποτελούσαν ο αστυνομικός διευθυντής, ο δήμαρχος, ο νομάρχης, κλπ. Σε έστελναν στην εξορία για ένα χρόνο και αν μετά δεν έκανες δήλωση υπέρ του Μεταξά, ακολουθούσε και δεύτερος και τρίτος χρόνος. Δυστυχώς, τότες ήταν υπουργός της Παιδείας ο "πατέρας της Δημοκρατίας", ο γερο-Παπανδρέου και ενέκρινε την ψήφιση του Ιδιωνύμου, αντί να παραιτηθεί από υπουργός για το αναχρονιστικό αυτό μέτρο της κυβέρνησης Βενιζέλου.

Ενώ λοιπόν γενική απεργία δεν έλεγε να ξεκινήσει, άρχισε ο στρατηγός Ζέλλπος άλλο βιολί:

"Παιδιά, πρέπει να διαλυθείτε. Μην ταράζεστε. Οι ένοχοι θα δικαστούν, τα θύματα θα αποζημιωθούν, σας το υπόσχομαι, πρέπει να ησυχάσετε, να πάτε στα σπίτια σας!"

Η σταλινική ηγεσία, με επικεφαλής τότε τον αξιοσημνητο βουλευτή Μιχάλη Σινάκο από την Επανομή, τον Αποστόλο Γκρόζο και άλλους του ΚΚΕ, μαζί και με το Σταυρίδη της ρεφορμιστικής Συνομοσπονδίας του Καλομοίρη, το Ζαφείρη Βεαίδη του Εργατικού Κέντρου και το Μπελαφινίδη, το μόνο που είχαν να πουν ήταν: *"Παιδιά, πρέπει να 'χουμε εμπιστοσύνη στα λόγια ενός ανώτατου αξιωματικού!"*

Είπαμε πως τα ντόπια στρατεύματα είχαν γίνει ένα με τον κόσμο. Πολλοί στρατιώτες μάλιστα είχαν έρθει και στην κηδεία των νεκρών στις 10 του Μάη και συνέπασχαν με όλους εμάς. Άρχισαν λοιπόν να καταφτάνουν στρατεύματα και υπικό από τη Λάρισα. Το λιμάνι της Θεσσαλονίκης γέμισε πολεμικά πλοία. Καταλαβαίνετε τι καταστολή ακολούθησε. Έτσι έσβησε η ηρωική εξέγερση των εργατών της Θεσσαλονίκης.

(Την άλλη μέρα οι σταλινικοί βγάζανε προκηρύξεις και κατηγορούσαν το στρατηγό. Δεν κράτησε, λέγαν, το λόγο της τιμής του, ότι τάχα θα δικάζονταν τα θύματα και θα τιμωρόνταν οι δολοφόνοι... Αστεία πράγματα).

Η κατάσταση αυτή άνοιξε το δρόμο για τη δικτατορία του Μεταξά, προς το φασισμό. Και θέλω να τονίσω στους νέους, γιατί η δικιά μας η γενιά σιγά-σιγά φεύγει, ότι εάν η εργατική τάξη είναι ανίκανη να εκμεταλλευτεί αυτές τις στιγμές, που ξεσπάνε ανθόκηρα, εάν πάρει τον κατήφορο προς τα κάτω χωρίς να δώσει τη σωστή λύση, δεν χτυπήσει, δηλαδή, κανονικά το σίδερο που είναι ζεστό, τότε ακριβώς αρχίζει η αντίστροφη μέτρηση, αρχίζει η νίκη του φασισμού. Αυτό έγινε τόσο στην Ισπανία, όσο και στην Ελλάδα με την κήρυξη της δικτατορίας του Μεταξά, που έστειλε εξορία όλους τους συνδικαλιστές και όλους όσους πρωτοστάτησαν στο κίνημα.

Εμένα με δυο-τρεις άλλους της ομάδας μας, τον Αποστόλη τον Κρόντζο, τον Κωστόπουλο, το Διαμαντόπουλο και καμιά τριανταριά άτομα ακόμα, μας στείλανε στη Μίκρα γιατί από 'κει μας προόριζαν για εξορία. Κάποια στιγμή κάνανε και μία δίκη παρασημιακή και κατηγορήσαν πενηνταδύο υποκινητές των γεγονότων. Αλλά η δίκη αυτή ήταν για τα μάτια του κόσμου: όταν καταδικαστήκαμε και τυπικά πια σε πέντε και έξι χρόνια ο καθένας στη δίκη που έγινε στο Κακουροδικείο Εδέσσης, όλοι οι κατηγορούμενοι είχαμε ήδη συλληφθεί και συνεχίζαμε στην εξορία. Όταν αργότερα ήρθαν οι Γερμανοί και μας παρέδωσαν σ' αυτούς, οι περισσότεροι από τους κρατούμενους τουφεκίστηκαν, άλλοι στο Σκοπευτήριο της Καισαριανής⁴⁰ κι άλλοι στο Νεζερό της Λάρισας. Τώρα εγώ πως γλτώνωσα, δεν ξέρω, τα πόδια μου ακόμα πονάνε από το τρέξιμο, έγινα λαγός.

40. Την Προτομαγιά του 1944 εκτελούνται 200 κομμουνιστές στο Σκοπευτήριο της Καισαριανής.

Μια που ανέφερα το Νεζερό: πρέπει να γνωρίζουμε ότι πρώτον, όσοι τουφεκίστηκαν στο Σκοπευτήριο της Καισαριανής, στο Νεζερό και αλλού, δεν ήταν όλοι πατριώτες, ούτε ήταν όλοι μέλη της Εθνικής Αντίστασης, της πανούκλας που έβγαψε την κοινωνική επανάσταση και έφερε την αστική τάξη στην κυριαρχία, όπως προσπαθεί να τους παρουσιάσει σήμερα το ΚΚΕ. Ανάμεσά τους βρίσκονταν και τριάντα-σαράντα διεθνιστές επαναστάτες, τροτσκιστές, αντισταλινικοί και αναρχικοί, με πολύχρονη παρουσία στο εργατικό κίνημα. Τους περισσότερους τους είχα γνωρίσει προσωπικά στο Μεταγών του Πειραιά. Δεύτερον, όσοι σκοτώθηκαν στην Καισαριανή, δεν ήταν απλοί συμπαθούντες, ήταν άτομα που τους ξέκανε με το όνομά τους έναν-έναν. Ο Μεταξάς κι οι αστινομικοί του, ο Έβερετ, ο Βρανόπουλος και -εδώ στη Θεσσαλονίκη- ο Κουφίτσας, είχαν τα ονόματά μας και τα παραδίδισαν στην Γκεστάπο, τα ονόματα των σταλινικών και των διεθνιστών.

Αλλά και το ΚΚΕ έκανε τα ίδια και παρέδωσε στον Μπέρια⁴¹ τις λίστες των αντιφρονούντων. Όταν ξεκίνησε ο πόλεμος, τα ονόματά μας βρίσκονταν σε δύο μαύρες λίστες. Ντρέπομαι που το λέω, αλλά φαίνεται πως ο σταλινισμός έφραζε

41. Λαυρέντι Πενόλοβιτς Μπέρια (1899-1953). Κατά τη διάρκεια των μεγάλων εκκαθαρίσεων του Στάλιν (1936-38) επιμελήθηκε προσωπικά τις εκκαθαρίσεις στη Γεωργία και το Αζερμπαϊτζάν σαν αρχηγός της μυστικής αστυνομίας της Γεωργίας, της Τσετσ. Το 1938 πηγαίνει στη Μόσχα και γίνεται διευθυντής της μυστικής αστυνομίας ως το 1953. Μετά το θάνατο του Στάλιν (Μάρτιος 1953) κατηγορήθηκε από την "τρούπη αντι-Μπέρια" (Μαλένκοφ, Μολότοφ, Χρουσιόφ) σαν πρόκοσος του ιμπεριαλισμού, καταδικάστηκε και εκτελέστηκε τον Ιούλιο του 1953. "Ο Μπέρια ήταν ένας από τους κατασκευαστές των ομολογιών των αρχηγών του μπολσεβικισμού στις σπρωθημένες δίκες του '36-38" (Στίνας, Αναμνήσεις, σελ. 276).

Λάζαρος Τουρνόπουλος, Άγις Στίνας (Σπύρος Πρίφτης), Γεώργιος Κρόκος, δάσκαλος από την Ικαρία, Δημοσθένης Βοιρσούκης, που σκοτώσαν οι "προοδευτικοί" σταλινικοί στο Σχιστό του Πειραιά, ο Γιάννης Μακρής, ζαχαροπλάστης που σκοτώθηκε στο Νεζερό μαζί με τον Πουλιόπουλο, ο Γ. Ευτόλιμος, που σκοτώθηκε κι αυτός στο Νεζερό, ο Ν. Ρεμπούτσικας, που πρέπει να ζει, ο Ηρ. Μήτσος και ο Χρήστος Σούλας είναι τουφεκισμένοι του Σκοπευτηρίου της Καισαριανής, ο Αναστασιάδης, που πέθανε από φυσικό θάνατο, ο Παρασκευάς, που μάλλον μισοτρελάθηκε και ο Κώστας Καστριτής (Λοϊκάς Καρλιάφτης), που ζει ακόμα.

στην Ελλάδα περισσότερους κι από το Μεταξά τον ίδιο. Ναι μεν το καθεστώς του, όπως και η αστική τάξη συνολικά, ήταν εγκληματικό, δεν συγκρίνεται όμως με τα εγκλήματα των σταλινικών.

Έχω την εντύπωση ότι τέτοιου είδους γεγονότα θα επαναληφθούν και πρέπει να έχουμε υπόψη μας, ότι όλα τα εξου-

ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΜΙΑΣ ΖΩΗΣ ΣΤΟ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ

σιαστικά και τα ολοκληρωτικά κόμματα –και τα τροτσκιστικά– που έχουν δέχθεν ανακαλύψει την αλήθεια εξοντώνουν κάθε αντίπαλο. Και λυπούμαι πολύ που το λέω, γιατί κι εγώ υπήρξα μαρξιστής και τροτσκιστής στις πρώτες γραμμές σαν μαχητής εργάτης, τότε που κι ο ίδιος ο Τρότσκι έλεγε ότι το δεύτερο ισχυρότερο τμήμα της Δ' Διεθνούς μετά το ρωσικό είναι το ελληνικό!

ΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΕΞΟΡΙΑΣ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΑΡΑΝΟΜΙΑΣ
(1937-1950)

ΓΑΥΔΟΣ

Καθώς εδώ στη Θεσσαλονίκη ήμουν κυνηγημένος, το 1937 σηκώθηκα και πήγα στην Αθήνα. Στην Αθήνα ήμουν μαζί με το σύντροφό μου, το Δημοσθένη το Βουρσούκη. Στο σπίτι είχε μόνον ένα νιπτήρα και μια λεκάνη κι εκεί νιβόμουν κι εγώ. Μια μέρα μου λέει: "Βλέπω στα πτύελα σου μια ίνα κόκκινη, να πας να εξεταστείς!". Πώς να πάω όμως εγώ να εξεταστώ, ήμουν κυνηγημένος. Μου δίνει λοιπόν ένας σύντροφος φυματικός το βιβλιάριό του και πάω στον Ερυθρό Σταυρό με άλλο όνομα, για να μου κάνουν ακτινογραφία. Βλέπουν στην ακτινογραφία ότι πέρασα φυματίωση ελαφριάς μορφής. Θυμάμαι με ακρίβεια τα λόγια του γιατρού: "Έχεις ένα αποτυπωμένο σπήλαιο, αλλά είσαι πιο γερός κι από μας τώρα!" Την είχα περάσει στο πόδι τη φυματίωση. Μου συνέστησαν να πάω κάπου με καθαρό αέρα ν' αναλάβω. Πού να πάω εγώ, πήγα στο Χολαργό σ' έναν ταγκαράελο να δουλέψω. Αυτός μου έδινε δύο κατοστάριμα και τον βοηθούσα στις επιδιορθώσεις, αλλά με δύο κατοστάριμα δεν μπορούσα να ζήσω. Έτσι το καλοκαίρι κοιμόμουν έξω, κάτω από ένα πεύκο, για να αναιχνέω ελεύθερα. Αλλά το φαγητό ήταν λιγοστό. Το πρωί μου ερχότανε από την πείνα να φάω και τις φλούδες από το πεύκο. Δύσκολοι καιροί.

Το Φεβρουάριο του 1937 έγινε το ενωτικό συνέδριο της ΟΚΔΕ⁴² με την οργάνωση Νέος Δρόμος. Το συνέδριο αυτό

42. Οργάνωση Κομμουνιστών Διεθνιστών Ελλάδας.

έγινε σε μια χαράδρα στο Πεντελικό. Στο ύπαιθρο, γιατί δεν μπορούσαμε να συγκεντρωθούμε αλλού. Τότε εγώ είχα εκλεγεί στην Κ.Ε., στην οποία ήταν κι ο ίδιος ο Πουλιόπουλος, ο Γιάννης Βρυχορόπουλος κι ο Μιχάλης Ράπτης από την τάση του Πουλιόπουλου (ΕΟΚΔΕ) και από τη δική μας τάση ο Δημοσθένης Βουρσούκης, ο Κώστας Αναστασιάδης κι εγώ.⁴³ Έτσι δημιουργήθηκε η ΕΟΚΔΕ. Εμείς οι τρεις κατά τη διάρκεια της εξορίας (1937-42) είδαμε ότι οι απόψεις μας ταυτίζονται με αυτές της τάσης του Στίνα. Έτσι αποχωρήσαμε⁴⁴ από την ΕΟΚΔΕ και προσχωρήσαμε στην ΚΔΕΕ⁴⁵ του Στίνα.

Μετά την κατοχή, το καλοκαίρι του 1946, σε μια χαράδρα στην Πεντέλη έγινε το ενωτικό συνέδριο της ΕΟΚΔΕ με την ΚΔΕΕ, στην οποία στο μεταξύ ανήκαμε κι εμείς.⁴⁶ Τότε είχαν έρθει σαν εκπρόσωποι της Δ' Διεθνούς ένας Αμερικάνος και ο Πάμπλο, ο Ράπτης. Εμείς τότε κάναμε ένα σφάλμα. Επρόκειτο να εξαιρέσουμε τον Πάμπλο, ο οποίος αργότερα έγινε Γραμματέας της Δ' Διεθνούς, φεύγοντας στη Γαλλία με χαριστικό τρόπο. Αλλά δεν το κάναμε, για να μην δημιουργήσουμε δυσάρεστο κλίμα, θέλαμε οι αντιλήψεις μας να διαδοθούν και στα άλλα μέλη της άλλης οργάνωσης. Έτσι δημιουργήθηκε το *Κομμουνιστικό Διεθνιστικό Κόμμα - Ελληνικό Τμήμα της Δ' Διεθνούς*.

43. Βλ. και Μ. Εμμανουηλίδης, *Αιρετικές Διαδρομές*, σελ. 42.

44. Στο *Δελτίο Συζήτησης ΕΟΚΔΕ-ΚΔΕΕ [1939-40]* Νο1 (Παράρτημα II) υπάρχει κείμενο του Δ. Βουρσούκη με ημερομηνία αρχές Ιουλίου του 1939, με το οποίο συμμετέχει στις συζητήσεις της Ακροναυπλίας ως μέλος της ΚΔΕΕ (βλ. *Δελτίο Συζήτησης ΕΟΚΔΕ-ΚΔΕΕ [1939-40]* (πολυγραφημένο)).

45. Κομμουνιστική Διεθνιστική Ένωση Ελλάδας, ομάδα του Βιτσόκη και του Στίνα.

46. βλ. και Στίνας, *Αναμνήσεις*, σελ. 433.

Στο μέρος που δούλευα τότε στο Χολαργό, υπήρχε ένας υπτικός όμιλος των πλουσίων. Οι άνθρωποι που περιποιούνταν τα άλογα ερχόντουσαν να ράβουν κάτι λουριά και χαλινάρια αλόγων και τέτοια. Ήταν υπαξιωματικοί απόστρατοι από το κίνημα του Βολάνη του '35.⁴⁷ Εγώ έπιασα κουβέντα μαζί τους, τους είπα "βρε παιδιά, καμιά δουλειά γιατί πεινάω!" και αυτοί μου δώσανε μια κάρτα να πάω στο νοσοκομείο Σωτηρία όπου ο διευθυντής ήταν βενιζελικός και φίλος του Κινηματος. Σκέφτομαι: "τώρα έφαγα μ' αυτήν τη δουλειά!"

Ήθελαν πράγματι μερικούς βοηθούς στα μαγειρεία του ιδρύματος. Στο νοσοκομείο κάναμε πολλές μερίδες για τους αρρώστους και εκεί έμαθα πολλά για την τέχνη της μαγειρικής. Ο διευθυντής με προσέλαβε σαν δεκό του άνθρωπο και ενδιαφέρθηκε να με μονιμοποιήσει. Έδωσε λοιπόν τα στοιχεία μου στο Υπουργείο Υγείας χωρίς να ξέρει το παρελθόν μου. Από κει το έμαθε η Ασφάλεια. Αμέσως ήρθαν στο Σωτηρία, με πήραν όπως ήμουν, με το μαγειροχιτόνα και τη σκούφια και με στείλανε για Γαϊδο. "Εσύ δεν είσαι που μιλούσες στη Θεσσαλονίκη στα περίπτερα;" μου λένε. Έμεινα στην Ασφάλεια τρεισήμισι μήνες.

47. "Την 1η του Μάρτη 1935 [...] ξεοπτάει το κίνημα των βενιζελικών. Ολόκληρος ο στόλος καταλαμβάνεται από βενιζελικούς αξιωματικούς. Για μια στιγμή απειλεί να βομβαρδίσει την Αθήνα, αλλά κατόπιν πλέει για την Κρήτη, όπου ήδη είχαν καταλυθεί οι αρχές και οι βενιζελικοί με επί κεφαλής τον ίδιο το Βενιζέλο είχαν καταλάβει την εξουσία. [...] Η κυβέρνηση Τσαλδάρη-Κονδύλη συντρίβει την ίδια μέρα το κίνημα στην Αθήνα και εξαντράζει τους κινήματιες να παραδοθούν. [...] Και ύστερα αρχίζουν τα έκτακτα στρατιωτικά να διώκουν εκατοντάδες αξιωματικούς και πολιτικούς άλλους σε θάνατο, άλλους σε ιαβρία και άλλους σε βαριές πονές. Ακολουθούν δημόσιες κατ'επίσημοι εξετελισμοί και διατομπενίσες των καταδικασθέντων αξιωματικών. Οι στρατηγί Παπούλιας και Κομήσης και ο Ιλαρχος Βολάνης εκτελούνται." (Στίνας, *Αναμνήσεις*, σελ. 185-186).

Στην Αθήνα με είχαν στην Ειδική Ασφάλεια, Δεργινά και Γ' Σεπτεμβρίου γονία. Συνέχεια μου λέγανε να κάνω δήλωση –ήξεραν ότι ήμουνα στην Κεντρική Επιτροπή– να ομολογήσω πού κάθεται ο Παυλιόπουλος, πού κάθεται ο Στίνας... Εγώ δήλωση δεν έκανα ποτέ, δεν ήμουν σαν το ριμάρσιδα Ανδρέα Παπανδρέου, που κιότρεψε και κατέδωσε όλο τον κόσμο⁴⁸ και μετά τον έβαλε ο πατέρας του σ' ένα καράβι, τον έστειλε στην Αμερική και τον έκανε "χαρισματικό ηγέτη"! Εμείς δεν θέλουμε ούτε χαρισματικούς ηγέτες, ούτε αχαρισματικούς οπαδούς, θέλουμε αυτοδιεύθυνση και αυτοοργάνωση!

Όταν μας είχαν στην Ασφάλεια, μας έκοψαν και το σασσίτιο. Τότε έκανα σκηνή στα κρατητήρια. Έξω από τα κρατητήρια ήταν η τραπεζαρία των χαφιέδων και των χωροφυλάκων και μετά το επεισόδιο που θα σας διηγηθώ μας κόψανε και το ψωμί, τρελάθηκα από την πείνα. Να αναφέρω εδώ ότι, όταν κάνεις απεργία πείνας, οι πιο δύσκολες μέρες είναι οι πρώτες. Την τρίτη και τέταρτη μέρα σου έρχεται τρέλα. Μετά πέφτεις σε αφασία και όπως ένας άρρωστος δεν έχει όρεξη να φάει, έτσι την περνάς και συ, δηλαδή τρεις από τα αποθέματα του εαυτού σου. Εγώ είχα γίνει εκτός εαυτού από την πείνα και έτσι έκανα το εξής: Μέσα στο κρατητήριο ήμουν μαζί μ' ένα σταλινικό αρτεργάτη, Μαμαγκάκης τον λέγανε. Κάποια στιγμή, λοιπόν, πιάνω την πόρτα του κρατητηρίου, την ταρακουνάω και αρχίζω να φωνάζω: "Πεινάμε, ρε, πεθαίνουμε!" Πέφτω λιπόθυμος, πίσω από την πόρτα μαζεύεται κόσμος και όσο εγώ είμαι μέσα πεσμένος, ο άλλος, ο Μαμαγκάκης, βλέπει ένα χέρι να μας πετάει κάτι κόκκαλα και ψωμά. Μόλις συνήλθα και τα είδα σκέφτηκα πως θα τα πέταζαν τα παιδιά που σκοπεύουν την τραπεζαρία, ή κάνας χαφιές θα είχε λίγο

48. βλ. Παράρτημα III του βιβλίου.

φιλότιμο. Ο Μαμαγκάκης τα είχε μαζέψει σε μία άκρη κι όταν συνήλθα μου λέει το και το, όλα όσα συνέβησαν την ώρα που ήμουνα πεσμένος. Εγώ του λέω:

"Έλα ρε, να τα γλύψουμε μαζί, καλός είσαι!"

Αυτός συγκινήθηκε και μου απαντάει:

"Κι εσύ καλός είσαι, αλλά είσαι τροτοκιοτής!"

"Άει στο διάολο!... Αφού για την ίδια υπόθεση είμαστε μέσα!", τον κάνω αγανακτισμένο κι εγώ. Αυτός έξω ήταν ικανός να με σκοτώσει κιόλας, αλλά εγώ του έδειξα την αλληλεγγύη μου και τελοσπάντων τα κόκκαλα τα γλύψαμε μαζί.

Αφού καθίσαμε εκεί τρεισήμισι μήνες, είδαν και απέιδαν που δεν κάναμε δήλωση, τόσο εγώ, όσο και ο Μαμαγκάκης. Εμένα με στείλανε στη Γαύδο, αυτόν τον στείλανε σε κάποιο άλλο νησί.

Στο καράβι για τη Γαύδο ήμουνα μόνος μου. Με δέσανε μ' ένα ζωοκλέφτη. Εγώ ήμουν κοντός κι αυτός ψηλός. Μόλις μπήκαμε στο καράβι, οι χωροφύλακες άρχισαν να κάνουν τις ερωτοδουλειές τους με τις γυναίκες... Εμάς μας κρατούσαν δεμένους. Λέω λοιπόν στον επικεφαλής: "Λύστε μας να πάμε να πλυθούμε γιατί είμαστε χάλια. Αφού αναχώρησε το καράβι, δεν μπορούμε να ξεφύγουμε πια". Αυτός αρνείται αφού, λέει, εκτελεί διαταγές. Τότε ανεβαίνω κι εγώ σ' ένα σωσίβιο και αρχίζω να φωνάζω δυνατά "Βρε δεν ντρέπεσαι, τι νομίζεις ότι θα κάνουμε, στη θάλασσα θα πέσουμε;". Ο κόσμος μας υποστήριξε και έτσι αναγκάστηκαν και μας λύσανε. Αυτός που ήταν δεμένος μαζί μου, ο ψηλός ο κρητικός, μου λέει:

"Κοντός είσαι, αλλά διάολος!"

"Άμα δεν μιλήσεις, σε θάβουν ζωντανό!", του απαντάω κι εγώ.

Στη Γαύδο υπήρχαν σγδόντα με εκατό εξόριστοι, γίνονταν συνεχώς αλλαγές, άλλους τους στέλνανε στην Ακροναιπλία, άλλους στα νησιά, όλοι τους ήταν κρατούμενοι της δικτατορίας του Μεταξά. Εκεί ήταν εξόριστοι και οι γυναίκες των αρχηγών: η γυναίκα του Παρτσαλίδη, η Αύρα Βλάση, η Ξυλά, η Πέρσα, η Κούλα Θεού, η γυναίκα του Σιτοκωνσταντίνου και πολλές άλλες... Μένανε σ' ένα οίκημα ξεχωριστά από τους άνδρες.

Με τους σταλινικούς δεν είχαμε καμία σχέση, ούτε καλημέρα δεν μας λέγανε, μας βλέπανε σαν όργανα της αστικής τάξης. Η Κούλα του Θεού μια φορά μου λέει: "Είσαστε αντιδραστικοί μέχρι το μεδούλι!", ενώ η ίδια ήταν κοιμητάρου του Μανιαδάκη, τους είχε βαφτίσει ένα παιδί!

Εν πάση περιπτώσει, οι σχέσεις μας ήταν τεταμένες, μόνον ένας εξόριστος, ο Νεόφυτος Βάνιας, μας έλεγε καλημέρα και μας χαιρετούσε κρυφά. Αυτός ήταν τύπος ευγενής, διανοούμενος πρέπει να ήταν, ο πατέρας του από την Οδησό, αλλά Έλληνας –είχε κι έναν αδελφό στην Αθήνα, που μετά ήλθε μαζί μας.

Στην ομάδα ήμασταν και μιιά δεκαριά, εμείς και οι αρχαιομαρξιστέςμαζί. Τους τροτσκιστές και τους αρχαιομαρξιστές οι σταλινικοί δεν τους παίρνανε στις κολλεκτίβες, στις ομάδες συμβίωσης. Όταν έφτασα εγώ στο νησί, οι αρχαιομαρξιστές είχαν μια ομάδα στα Γαλανά της Γαύδου, και εκεί ήταν και οι δικοί μας. Το δικό μας δωμάτιο, το δωμάτιο των τροτσκιστών, ήταν το μισό απηλιά και το μισό χτισμένο με ξερολιθιά. Το δωμάτιο των αρχαιομαρξιστών ήταν δεκαπέντε μέτρα πιο κάτω από το δικό μας. Εκεί μέναμε εγώ, ο Αντώνης ο Γιαννακόπουλος, ο Περγαντές, ο Λάζαρος ο Αντωνόπουλος και πολλοί άλλοι, μερικοί αργότερα φύγανε, μερικοί πέθαναν, μερικοί κάνανε και δήλωση. Στο σπίτι που μέναμε είχαμε

βάλει και μια φωτογραφία του Μαρξ στον τοίχο. Την βλέπουν οι αστυνομικοί και μας ρωτάνε "ποιος είναι αυτός;" "Αυτός είναι ο Μπετόβεν", τους λέμε και πήραμε και γράψαμε Μπετόβεν κάτω από τη φωτογραφία.

Με τους αρχαιομαρξιστές κάναμε μέτωπο στις κολλεκτίβες και βάζαμε πενήντα τους εκατό από το επίδομα που μας δίνανε συν αυτά που μας στέλνανε από τα σπίτια για την κολλεκτίβα. Το υπόλοιπο πενήντα τους εκατό ήταν για τα ατομικά έξοδα του καθενός.

Εμείς ήμασταν ομάδα πενταμελούς, κάναμε συζητήσεις, κρατούσαμε πρακτικά και μάλιστα με τον τρόπο αυτό κερδίσαμε και έναν από τους αρχαιομαρξιστές, το Σωτήρη Σμυρλή. Τα πρακτικά τα κριβίσαμε σε κάτι σιδερένια κουτιά στο λαχανόκηπο και τα βάζαμε μέσα στις λιθιές. Όταν μετά από εξήντα χρόνια ξαναπήγα, δεν βρήκα τίποτε, γιατί εκεί που είχαμε τον κήπο είχαν κάνει μία ανασκαφή να βρούνε νερό, χαβούζα λεγότανε, και τα είχαν καταστρέψει όλα.

Εμεινα στη Γαύδο συνολικά πέντε χρόνια: από το 1937 ως το 1942. Κάθε χρόνο με ρωτούσαν αν θέλω να υπογράψω δήλωση, "Όχι!", έλεγα εγώ κι έτσι έμεινα ακόμη ένα χρόνο στην εξορία.

Όσον καιρό ήμουνα εξορία στη Γαύδο, είχαμε επικοινωνία με την Ακροναιπλία και με τ' άλλα νησιά των εξοριστών. Αυτό γινότανε δι' αλληλογραφίας, είτε κρυμμένης μέσα σε διάφορα παπούτσια, στις σόλες, είτε γραμμένης με καθαρό μελάνι και λεμόνι. Με μία πένα καθαρή γράφαμε το κείμενο, απάνω στις γραμμές γράφαμε ορισμένα απλά λόγια, πώς είσαι; πώς είναι η υγεία σου; κλπ. Αυτό η αστυνομία δέν το ήξερε. Βάζαμε κατόπιν το γράμμα στη λάμπα, γιατί δεν είχαμε ηλεκτρικό στην εξορία, ξερνούσε το λεμόνι, ξερνούσαν τα γράμματα κι έτσι ξέραμε τις απόψεις που υποστήριζαν στην

Ακροναυπλία. Έτσι μαθαίναμε και τι γινόταν στ' άλλα νησιά, στη Φολέγανδρο και αλλού. Πολλά γράμματα πηγαίνανε πρώτα στην Αθήνα κι από κει μας τα ταχυδρομούσανε.

Η αλληλογραφία αυτή ήταν σποραδική. Άλλοτε έπαιρνες απάντηση μετά από δυοβδομάδες, άλλοτε μετά από ένα μήνα.

Άλλο πρόβλημα ήταν το νερό. Πηγάδια τότε δεν είχε, μαζεύανε το βρόχινο νερό, είχε αυτή την πέτρα την άσπρη τη μαλακή και την κάνανε διξαμενές. Σε καναδινό σημεία έβγαίνε νερό, αλλά ήταν γλυφό. Αναγκαζόμασταν να πίνουμε το βρόχινο, ρίχναμε και κάνα χέλι μέσα για να τρώει τα σκουλήκια. Κάθε σπίτι είχε και δεξαμενή. Στο Σαρακήνικο, αν έσκαβες λίγο την άμμο έβρισκες νερό, αλλά κι αυτό ήταν γλυφό κι έκανε μόνο για το πλύσιμο των ρούχων.

Η αστυνομία μας έκανε έλεγχο τρεις φορές τη μέρα, δεν επιτρέπταν να κατεβαίνουμε στη θάλασσα, πέντε χρόνια δεν έκανα ούτε ένα μπάνιο. Έχω μάλιστα μια φωτογραφία μετά από εξήντα χρόνια που ξαναπήγα στη Γαύδο κι έκανα το πρώτο μου μπάνιο εκεί, ξαναβαφτίστηκα.

Η ζωή στη Γαύδο ήταν σκληρή. Όλη μέρα σκάβαμε, παίρναμε ένα άγρονο κομμάτι γης από τους χωρικούς και το κάναμε κήπο. Ομιάνδιωτες δεν γνωρίζανε ακόμα τα λαχανικά και τις ντομάτες, εμείς τους μάθαμε πώς να τα καλλιεργούνε. Κι οι σταλινικοί είχαν κήπο. Ως λίπασμα για τους κήπους μαζεύαμε τα διάφορα περιττώματα από τους σκύλους, αλλά κι από τους ανθρώπους. Κουβαλούσαμε χώμα, κάναμε ξύλα για το χειμώνα. Ήταν κάτι φυτά, οι λεγόμενοι σκίνοι, χαμόδεντρα που ήταν εκεί από παλιά. Βγάζαμε τα κούτσουρα μέσα από τη γη και γύρω από το σκίνο είχε ένα ωραίο χώμα, μαλακό από τα λιωμένα φύλλα, φυλλόχομα δηλαδή, το παίρναμε και το ρίχναμε μέσα στους κήπους για να γίνει εύφορο το έδαφος. Έτσι βγάζαμε καμιά ντομάτα, κανένα λαχανικό και

συμπληρώναμε το συσσίτιό μας. Το συσσίτιό μας ήταν περισσότερο χόρτα, σαλιγκάρια, άγρια ραδίκια. Το λάδι ήταν πολύ λίγο, έπεφτε μία κουταλιά στον καθένα. Όταν πήγα εγώ, άνοιξα δύο γκαζοτενεκέδες, έκανα μία λαμαρίνα και με το μπουκάλι άνοιγα φύλλο, φύλλο κρούστας που λέμε, έκανα ζυμαρί που φουρνίζαμε στο φούρνο και φτιάχναμε ψωμί. Τους έκανα και πίτες με αγριόχορτα, λάπαθα και παπαρούνες κι όταν τρώγανε την πίτα κάνανε όλοι τέτοιες χαρές, σα να τρώγανε το καλύτερο φαγητό.

Οι κάτοικοι ήταν πολύ καλοί, πολύ ευγενικοί μαζί μας. Όταν ερχόταν το καίκι μας δίνανε καμιά φορά το γαϊδουράκι τους να κουβαλήσουμε τρόφιμα –όλοι οι εξόριστοι κάναμε παραγγελίες, αλεύρι, το ένα, τ' άλλο– και μας βοηθούσαν, αλλά η αστυνομία τους πρόσεχε, δεν ήθελε να έχουμε επαφή με τους αγρότες. Οι κάτοικοι ήταν πενήντα-εξήντα άτομα, πιο λίγοι από τους εξόριστους και δεν είχαν ούτε ασπιρίνη! Όταν αρρωστούσε κανείς, από την κολλεκτίβα τους δίναμε καμιά ασπιρίνη. Δεν είχε ούτε ιατρική περιθάλψη, ούτε φάρμακα, ούτε τίποτα το νησί.

Κάθε μέρα ήταν η ίδια εκεί πέρα. Γιορτές και τέτοια δεν είχαμε. Οι σταλινικοί οργανώνανε κάποιες μόνοι τους, εμείς κάναμε ορισμένες συζητήσεις στην επέτειο της Πρωτομαγιάς μεταξύ μας. Αλλά, όπως είπα, με τους χωρικούς δεν μας επέτρεπε η αστυνομία να έχουμε επαφές.

Οι χωρικοί ήταν αγράμματοι κι όταν εμφανιζόταν αστυνομικός, φεύγανε. Όταν δεν ήταν μπροστά αστυνομικός, μας καλημέριζαν και μας μιλούσαν. Θυμάμαι ήταν ένας, Δαμουράση τον λέγανε, που είχε ένα βόδι. Το βόδι είχε φάει ένα παπούτσι με μποκαδούρα και του είχε καθίσει στο στομάχι, θα ψοφούσε. Μας είπε, λουπόν, να του σκάψουμε ένα χωραφάκι για να μας δώσει λίγο από το σφαγμένο.

Όταν ξαναβρέθηκα στη Γαύδο, πήγα και βρήκα το γιο του Δαμουράκη στο σπίτι και του είπα και τις μαντινάδες που μας έλεγε ο πατέρας του! Μόλις άκουσε τη μαντινάδα, συγκινηθήκαμε και δάκρυσε, γιατί θυμήθηκε τη μάνα του και τον πατέρα του που ήταν για πεθαμένοι:

*Η σύζυγός μου η Μανωλιά / όταν πρωτοπεθάνω /
θα χύσει μαύρα δάκρυα / στον τάφο μου επάνω.*

Μόλις άκουσε το όνομα της μητέρας του, άρχισε να κλαίει. Μας κέρασε τσιγκουδιά και ήθελε να μας κάνει το τραπέζι.

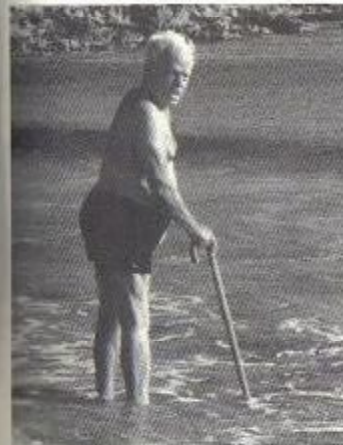
Οι περισσότεροι είχαν πεθάνει, ο Αντώνης ο Ταλάκης, ο Θεοχάρης ο Αρκαλάκης, ο Δαμουράκης. Από τους παλιότερους ξαναβρήκα μόνον ένα Γανδυώτη, το Γιαλινάκη, που ήταν ο μπακάλης. Τον βρήκα στο κρεβάτι. Ήταν 92 χρονών, εγώ 87. Του είπα όλη την ιστορία και τα ονόματα των εξόριστων που ήξερε –αφού όλοι απ' αυτόν φρονίζανε.

Όλοι οι χωρικοί, το τονίζω, μας βλέπανε με ευνοϊκό τρόπο, προπαντός μάλιστα από τη στιγμή που ήρθαν οι Γερμανοί στην Κρήτη. Οι Γερμανοί ήταν οι περισσότεροι αλτινιστές, γιατί η Κρήτη έχει βουνά και κάνανε μάχες εκεί με τους Νεοζηλανδούς και τους Αυστραλούς. Όταν ήρθαν λοιπόν οι Γερμανοί, ζήτησαν διερχιμνά, αλλά οι χωροφύλακες ήταν σκάρπες από ξένες γλώσσες κι οι χωρικοί το ίδιο. Ο επικεφαλής της γερμανικής φρουράς –καμιά σαρανταριά Γερμανοί που είχαν έλθει από την Κρήτη με αεράκιτο– ήταν ένας αυστριακός λοχαγός με το εντελβίς στο καπέλο. Ζητούσε λοιπόν ένα διερχιμνά για τις ανάγκες τους –ήθελαν αυγά, κότες, γουρουνάκια κλπ.– αυτά όμως ήταν λιγοστά και το νησί λάμπτοχο.

Ο Αντώνης Γιαννακόπουλος προσελήφθη ως διερχιμνάς, επειδή ήξερε γαλλικά και γαλλικά γνώριζε και ο αυστριακός ο λοχαγός. Εμείς συνεδριάσαμε ως ομάδα και αποφασίσαμε

Στη Γαύδο το '96, μετά από 54 χρόνια... Διαγροίμια σε έναν Πολιτιστικό Σύλλογο από την Κρήτη πως ζούσαν οι εξόριστοι και πως ήρθαν οι Γερμανοί (φωτογραφίες πάνω και δεξιά).

Στο Σαρακήνικο στη Γαύδο, πάνω ένα μπάνιο για πρώτη φορά. Πριν 54 χρόνια, οι χωροφύλακες δεν μας άφηναν να μπούμε στη θάλασσα φοβόντουσαν μήπως δραπέτεύσουμε (αριστερά).

τι θα πει αυτός στους Γερμανούς: *“Γιαννακόπουλε, θα περιγράψεις ότι το νησί είναι φτωχό, οι κάτοικοί του είναι φτωχοί και ταλαιπώροι, αν έχουν ένα γουρουνάκι, το σφάζουν και το μοιράζουν στους γείτονες και μετά όταν σφάζουν αυτοί το δικό τους, επιστρέφουν το δανεικό”*.

Τόσο φτωχό ήταν το νησί που και η κυβέρνηση τους βοηθούσε κάθε χρόνο με λίγο κριθάρι. Ο επικεφαλής έδειξε κατανόηση και οι Γερμανοί σταμάτησαν μετά από την εισήγηση αυτή να ζητάνε τρόφιμα από τους χωρικούς. Τους εξήγησε ακόμα ο Γιαννακόπουλος ότι κι εμείς πεινάγαμε, το επίδομα είχε σταματήσει και με τα πολλά ο επικεφαλής έστειλε μήνυμα με τον πομπό (δεν υπήρχε τηλεφωνική σύνδεση) ότι το νησί πεινάει και ότι χρειαζόταν τρόφιμα για τους κατοίκους και τους εξορίστους.

Σε μερικές μέρες φθάνει πράγματι ένα βενζινόπλοιο με τρόφιμα, με αρκετούς τόνους ζάχαρη, ρύζι και λάδι. Στον καθένα πέφτανε τρεις-τέσσερις οκάδες. Αφού καταγράψαμε τους εαυτούς μας, ο επικεφαλής είπε ότι όλες αυτές οι ποσότητες θα μοιράζονταν εξίσου σε όλους τους χωρικούς και σε μας. Ο πρόεδρος τους ζητούσε να τα μεταφέρουν σε αποθήκη, αλλά ο επικεφαλής αντέδρασε. *“Όχι”,* λέει, *“εσείς θα τα μοιράσετε επί τόπου και εξίσου σε όλους!”* Οι χωρικοί τρελάθηκαν, αυτά ούτε στο όνειρό τους δεν τ’άχανε δει, μας αγκάλιαζαν για τη μεσολάβηση που κάναμε. Χάρη στον Αντώνη Γιαννακόπουλο έρχονταν με τα γαϊδουράκια τους και παίρνουν τα τρόφιμα.

Στο διάστημα όμως αυτό οι μάχες γύρω από την Κρήτη εντεινόνταν. Τα στούκας βομβάρδιζαν τα υποβρύχια και τις γύρω νηολομπές. Στο νησί ξεβράζονταν κάθε μέρα πέντε, έξι, καμιά φορά και δέκα πνιγμένοι. Η αστυνομία μας έστελνε να τους θάψουμε –πού να βρεις χώμα και δύναμη, εμείς ήμασταν

νηστικοί και ταλαιπώροι. Οι πνιγμένοι ήταν ως επί το πλείστον αυτοί που ήταν κάτω στα μηχανοστάσια, έβγαιναν πρησμένοι, τουμπανιασμένοι από τον πνιγμό και τους τρώγανε οι σκύλοι.

Συνήλθε λοιπόν η ομάδα μας, αποφασίσαμε πως δεν μπορούμε να κάνουμε αυτή τη δουλειά. Στο μεταξύ, η Ελλάδα έπεφτε στους Γερμανούς και η κυβέρνηση του βασιλιά, με τον Τσουδερό μαζί, ήρθε στην Κρήτη. Αντί όμως να μας αφήσουν ελεύθερους, την ώρα που οι Γερμανοί έμπαιναν στη χώρα, όχι μόνο δεν μας απέλυσαν, αλλά στείλαν κι άλλους χωροφύλακες στη Γαύδο. Μάλλον δεν θα είχαν πού να τους πάνε! Εμείς το γνωστοποιήσαμε αμέσως στον επικεφαλής ότι πριν δυο μέρες είχαν φτάσει δέκα χωροφύλακες με τρόφιμα, με μισθούς δυο μηνών, κλπ. και ο λοχαγός διέταξε να πάνε να θάβουνε τους πνιγμένους οι χωροφύλακες. Τι γέλια! Να βρίζουν οι χωροφύλακες τους εξορίστους, να λένε, *“οι Γερμανοί κάνουν ό,τι τους λένε οι εξορίστοι!”*

Εμείς ανακοινωστήκαμε λιγάκι που έγιναν κι αυτοί μια φορά νεκροθάφτες. Εμείς τους σκεπάζαμε εκεί με άμμο στην ακτή, αλλά το κύμα τους ξέθαβε, με τι δύναμη να σάβαμε και με τι χώμα... Μάλιστα μια φορά βγήκε κι ένας ζωντανός, ένας Αυστραλός, και τον πήραν οι Αυστραλοί και οι Νεοζηλανδοί από τα Σφακιά όταν οπισθοχώρησαν.

Η γερμανική φρουρά ερχόταν όπως είπαμε με μία αερόσατο, ύστερα βγαίνανε έξω με μία φουσκωτή λαστιχένια βάρκα. Αφού έφευγε το αεροπλάνο, την τραβούσαν και την βάζανε μέσα σε κάτι χαμόκλαδα κοντά στη θάλασσα. Πήγαν μια μέρα δυο εξορίστοι με δυο χωρικούς μαζί και την πετοδύσαν. Τους πιάσανε λοιπόν για σαμποτάζ, γιατί εκεί στην Κρήτη έγινε μεγάλη σφαγή μεταξύ Γερμανών και πολιτών. Αυτούς που ξέσκισαν τη βάρκα τους κλείσανε στη φυλακή και πήγαι-

ναν για τουφέκια. Συνήλθε η ομάδα μας και αποφασίσαμε ο Γιαννακόπουλος να πει στους Γερμανούς ότι δεν το κάνανε για σαμποτάζ, νόμιζαν ότι τη βάρκα την πέταξε η θάλασσα έξω από τις ναυμαχίες, αφού ξέβραζε ανθρώπους και διάφορα αντικείμενα από τις νηοπομπές, ότι την ξέσκιαν για να κάνουν τσαρούχια κι ότι τάχα πρώτη φορά βλέπανε τέτοια φουσκωτή βάρκα.

Το πιο σημαντικό είναι ότι τον καιρό που φυλάκιζαν τους σαμποτέρ, κάποιοι Γερμανοί πηγαίνανε ένας-ένας και τους πετούσαν τρόφιμα και τσιγάρα και λέγανε: "Γχ προλετέρ!", δηλαδή: "είμαι και 'γω προλετάριος!". Αντά μας τα λέγανε οι εξόριστοι όταν αποφυλακίστηκαν δεκαπέντε μέρες μετά, όταν δηλαδή γλύτωσαν, αφού πείστηκε ο επικεφαλής ότι δεν ήταν σαμποτάζ η πράξη τους.

Αυτή η κατάσταση συνεχίστηκε για δυο-τρεις μήνες, μετά άλλαξε η φρουρά, ο πρώτος επικεφαλής εξήγησε στο δεύτερο ότι το νησί είναι φτωχό, ότι δεν ζητούσαν τρόφιμα από τους κατοίκους, ότι είχαν γράψει και τους είχαν στείλει από την Κρήτη κι αυτός είπε ότι θα έκανε το ίδιο. Ξανά το βενζινόπλοιο με τα τρόφιμα, η ίδια διαδικασία. Την τρίτη φορά, ο επικεφαλής της φρουράς φαίνεται ήτανε φασιστόμουντρο, δεν έβλεπε με καλό μάτι να συμβιώνουν Γερμανοί κι εξόριστοι σε ένα οίκημα, στο μόνο κτήριο που υπήρχε και ήταν δίπλοτο. Αντί να βγάλουν όλους τους εξόριστους έξω, τους περιόρισαν στον έναν όροφο και στον άλλο μείνανε οι Γερμανοί. Έτσι διάταξε να μας μεταφέρουν από τη Γαύδο στην Κρήτη. Εμείς όμως με τους Γερμανούς περνούσαμε καλά. Ήταν, βλέπεις, σε ισχύ το γερμανοσοβιετικό σύμφωνο την εποχή αυτή, οι σταλινικοί πιστεύανε ότι είχε δίκιο η Γερμανία που έκανε τον πόλεμο, γιατί μετά τον πρώτο πόλεμο της είχαν αφαιρέσει τις αποικίες η Αντάντ και οι Αγγλογάλλοι. Αντίθετα με

μας. Εμείς θεωρούσαμε τον πόλεμο ιμπεριαλιστικό κι από τις δυο πλευρές και καλλιεργούσαμε την ιδέα της συμφιλίωσης των εμπόλεμων στρατιωτών ενάντια στις κυβερνήσεις τους και αυτά τα λέγαμε στους ανθρώπους που ήταν επιδεκτικοί να ακοούν τις συζητήσεις μας. Γιατί όταν έρχονταν οι Γερμανοί εκεί που μέναμε, μας έλεγαν, "άμα είμαστε δυο, να μιλάτε πολιτικά, άμα είμαστε τρεις, να μην μιλάτε", γιατί σε κάθε τριάδα ήταν και ένας του φασιστικού κόμματος. Πολλοί Γερμανοί μας έφερναν το συσσίτιό τους και τρώγανε από το δικό μας το φτωχικό. Μας δείχνανε τις φωτογραφίες τους, τις οικογένειές τους, τα παιδιά τους, λέγανε "κι εμείς δεν θέλουμε τον πόλεμο, αλλά τι να κάνουμε, μας επιστράτευσε ο Χίτλερ, δεν μπορούσαμε να κάνουμε διαφορετικά". Μαθαίναμε και εμείς λίγα γερμανικά για να μιλάμε "γχ βάις νιχτ, γχ σπρέχε βένικ ντόιτς!"

Πριν έρθουν οι Γερμανοί έγινε και μια απόδραση. Οι αρχαιομαρξιστές είχαν το γραφείο της κολλεκτίβας και η αστυνομία τους είχε δώσει το δικαίωμα να κατεβαίνουν ένας-δύο του γραφείου να παραλαμβάνουν τα τρόφιμα, όταν ερχόταν το καΐκι. Εμείς μάλιστα δεν είχαμε εκπρόσωπο στο γραφείο, γιατί οι αρχαιομαρξιστές ήταν περισσότεροι, και μάλιστα, όταν πήγα στο γραφείο τους είπα: "Καλά δεν θέλουμε μόνο προστασία, θέλουμε να βγάλουμε και γραφείο αναλογικό!"

Εν πάση περιπτώσει, όσο αυτοί είχαν το γραφείο, ήρθε μια φορά το καΐκι του Γιαλινάκη με τα τρόφιμα, αλλά αυτοί δεν το βγάλανε από τη θάλασσα όπως συνήθως, σηκώθηκαν τη νύχτα χωρίς να μας ειδοποιήσουν, γιατί, όπως είπα, ήμασταν σε απόσταση δεκαπέντε μέτρων από το μέρος που μένανε αυτοί, έξι άτομα πήραν το καΐκι και σηκώθηκαν και φύγανε. Εγώ ήμουνα τότε στην υπηρεσία μαγειρέματος. Σκέφτομαι "τόχα θα έρθει η αστυνομία και θα μας λείει πού πήγαν και

πώς και θα έχουμε και εμείς φασαρίες". Εγώ μαγειρεύα για όλους κανονικά –και γι' αυτούς που φύγανε. Μας ρωτάνε:

"Πού πήγαν οι άλλοι;"

"Δεν ξέρουμε, χτες το βράδυ μας είπαν ότι θα πάνε να κολλητήσουν και να ψαρέψουν".

Θέλαμε να απασχολήσουμε την αστυνομία, γιατί το καίκι φαινότανε, όπως μας είπε ένας που ήταν μέσα και στη συνέχεια ήλθε με μας, είχε και πανιά. Για να τους δώσουμε περιθώριο να απομακρυνθούν από τη Γαύδο, είπαμε στην αστυνομία ψέματα, παρόλο που είχαμε πιεραθεί που δεν μας ειδοποίησαν και μας για να δρατετεύσουμε μαζί. Έτρεχε η αστυνομία σ' όλο το νησί, δεν μπόρεσαν να τους βρουν πουθενά. Αυτοί διεκπεραιώθηκαν αντίκρου στην Κρήτη, αλλά είχαν κάνει την κουταμάρα να πηγαίνουνε όλοι μαζί και φαίνεται κάποιο απόσπασμα περνούσε με χωροφύλακες και τους είδε. Ένας χωροφύλακας που είχε υπηρετήσει και στη Γαύδο λέει "αυτόν τον ένα κάπου τον ξέρω". Τον ρωτάει: "Από πού είσαι;", του απαντάει ο άλλος: "Από τη Γαυδοπούλα!" Ελα όμως που η Γαυδοπούλα ήταν ακατοίκητη, βλακεία του! Τότες κατάλαβε ποιοί ήτανε, τους πιάσανε και τους πήγανε στα Ανώγεια, ένα μέρος στα Σφακιά πιο πάνω. Τους σάπισαν στο ξύλο και μετά τους φέρανε πάλι πίσω.

Εμείς δεν φοβηθήκαμε ποτές ότι θα πεθαίναμε εκεί, αλλά από τότε που δρατετεύσαν αυτοί, πηγαίναμε τα βράδια και πελεκούσαμε κάτι κουτιά να πάρουμε κάτι σαραβαλιασμένες βάρκες μήπως δρατετεύσουμε κι εμείς. Ευτυχώς δεν το πετύχαμε, γιατί θα πνιγόμασταν. Εκεί στο Λιβικό Πέλαγος, μεταξύ Γαύδου και Κρήτης, σχηματίζεται ένα μεγάλο ρεύμα, πολύ επικίνδυνο. Αλλά τη σκέψη της απόδρασης την κάναμε συννεώς και επί των Γερμανών ακόμα.

ΑΠΟ ΤΗ ΓΑΥΔΟ ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ

Όταν περάσαμε στην Κρήτη, μας πήγανε στην Παλιόχωρα και περάσαμε από την Κάνδανο που ήταν ερειπωμένη από τα στούκας, γιατί όταν πέσανε οι Γερμανοί αλεξιπτωτιστές, οι κάτοικοι τους επιτέθηκαν με τα μαχαίρια και πελέκησαν πολλούς απ' αυτούς. Σ' όλη τη διαδρομή έβλεπες σταυρούς με κράνη των Γερμανών επάνω. Εκεί έπεσε κι ένας διάσημος μποξέρ, πρωταθλητής μου φαίνεται, ο Μαξ Μέλινγκ. Αυτά γίνονται το '42.

Οι Νεοζηλανδοί κι οι Αυστραλοί που βρίσκονταν στην Κρήτη στήσανε κάποτε μια παγίδα. Αφού κατέλαβαν το αεροδρόμιο Μάλεμε, τοποθέτησαν γερμανικές σημαίες και βάλανε τους αιχμαλώτους Γερμανούς να ειδοποιήσουν ότι το αεροδρόμιο ήταν ελεύθερο και να ζητήσουν ενισχύσεις. Πράγματι, στείλανε ενισχύσεις και οι Νεοζηλανδοί με τους Αυστραλούς, τους βάλανε μεταξύ διασταυρωμένων πυρών και σκότωσαν πάρα πολλούς Γερμανούς.

Επάνω στην Κρήτη υπολογίζεται ότι είκοσι με εικοσιπέντε χιλιάδες πνιγμένους και σκοτωμένους άφησαν οι Γερμανοί. Όταν όμως έγινε η οπισθοχώρηση, έρχονταν τα υποβρύχια και παίρνανε από τα Σφακιά τους Αυστραλούς και τους Νεοζηλανδούς που είχαν ξεμείνει. Είχαν κάτι ποταμόπλοια –γιατί ήταν αβασθή τα νερά– και μάλιστα τα τελευταία ποταμόπλοια, αυτά που κάλυπταν την οπισθοχώρηση των άλλων, ήρθαν και στη Γαύδο. Τα στούκας επιτίθενταν και τα πυροβο-

λούσαν. Οι Αυστραλοί και οι Νεοζηλανδοί ήταν στα ποταμό-πλοια, κρυμμένοι κάτω από τις σπηλιές, είχαν πάρει όση βενζίνη ή πετρέλαιο είχε ο φάρος για να φτάσουν ως την Αίγυπτο, φαντάζομαι όμως ότι δεν έφτασαν ποτέ, γιατί τα στούκας ήταν σε επιφυλακή όλη την ημέρα και μάλλον θα τους πυροβόλησαν στη θάλασσα.

Στην Κρήτη μας κλείσανε στις φυλακές Χανίων. Εκεί μπορούσες και να φύγεις, αν ήθελες –καναдуό του κόμματος φύγανε. Ακούγαμε από πάνω μας τους βομβαρδισμούς των αγγλικών αεροπλάνων και τρώγαμε κάτι πορτοκάλια, όταν είχαμε χρήματα. Εκεί στη φυλακή, ο Γιαννακόπουλος, ο σύντροφός μας που έκανε το διερχημέα, γνώρισε κάποιον Βροντουλάκη και έπιασε σχέση μαζί του. Αυτός είχε στα Χανιά οπλοπωλείο και του είχαν κλείσει το μαγαζί οι Γερμανοί για μία υπόθεση με όπλα. Όταν, μετά από λίγους μήνες, αποφυλακίστηκε ο Βροντουλάκης, είπαμε του Γιαννακόπουλου να φύγει, αφού μπορούσες είπαμε να δρατετευθείς από κει, έπρεπε όμως να είχες μέρος να κρυφτείς, γιατί η κυκλοφορία επιτρεπόταν μέχρι τις έξι η ώρα. Έτσι, με την παρότρυνση τη δική μας έφυγε ο Γιαννακόπουλος και πήγε στο Βροντουλάκη, αυτός τον φύλαξε και τον φηγάδευσε στην Αθήνα. Έκανε δηλαδή μία αξιόπαινη πράξη.

Στη φυλακή στα Χανιά καθίσαμε συνολικά τρεις μήνες. Δυο φορές μας κατέβασαν στη Σούδα και ξεκίνησε η νηοπομπή να φύγει, με γερμανούς και ιταλούς στρατιώτες. Έδωσαν και σε μας σωσίβια, σ' όλους τους εξοριστούς, αλλά και τις δύο φορές η νηοπομπή γύρισε πίσω, γιατί οι Άγγλοι, με τα υποβρύχιά τους, είχαν ισχυρό μηχανισμό κατασκοπείας. Εκεί ήταν που έδρασε και το "Παπανικολής".

ΣΤΟ ΜΕΤΑΓΩΓΩΝ ΠΕΙΡΑΙΑ

Την τρίτη φορά ξεκίνησε η νηοπομπή και φτάσαμε στο ναρκοθετημένο Πειραιά, με αεροπλάνα ιταλικά από πάνω και πλοία ιταλικά από τα πλάγια. Στον Πειραιά βγήγαμε στου Τζελέπη και παρόλο που μας συνόδευαν οι Γερμανοί, μπορούσες να δρατετευθείς. Φύγανε πράγματι καναдуό αρχαιομαρξιστές, έφυγε κι ένας της ομάδας μας, ο Σωτήρης ο Σμυρλής. Εγώ δεν πρόλαβα να φύγω. Ήρθαν οι Γερμανοί οι πεταλάδες –είχαν ένα πέταλο κρεμασμένο– και με τα "ράους, ράους!" και τις κλοτσιές μας οδήγησαν στο Τμήμα Μεταγωγών Πειραιώς. Η κατάσταση ήταν αφόρητη. Σε τέσσερα-πέντε κρατητήρια ήταν πεντακόσιοι με εξακόσιοι κρατούμενοι, πολιτικοί, ποινικοί μαζί. Κοιμόμασταν με τη σειρά, ακοιμητώντας στον τοίχο, όλη τη μέρα και μαζεύαμε τις ψείρες κατά χιλιάδες. Εγώ είχα μαζέψει σ' ένα φιαλίδιο κινίνης ψείρες κόκκινες, πράσινες, καφετιές, ο διεθνισμός που λέμε!

Για σνακίτιο μας μοίραζαν δοντράλευρο, κάτι σαν φάβα που τάζαν τα ζώα τους οι Ιταλοί. Το κάνανε μπομπότα και μας δίνανε είκοσι δράμια τον καθένα. Έρχονταν κάθε μέρα τα κάρα, βγάζανε δυο-τρεις νεκρούς από την πείνα και τους πετούσαν μαζί με τα σκουπίδια.

Πρέπει να συμπληρώσω ότι στο μεταξύ μεταφέρθηκαν στο Μεταγωγών Πειραιώς και ο Στίνας, ο Βουρσούκης, ο Μακρής ο Ξαχαροπλάστης, ο Κρόκος ο δάσκαλος –που επίσης άφησε γραπτά του στην Αχρωναπλία– που ήταν όλοι μέλη

της ομάδας μας. Τους είχαν φέρει από την Ακροναυπλία. Ήρθανε σε σύγκρουση με τους σταλινικούς για τη διανομή των τροφίμων και τους διώξαν. Ευτυχώς, γιατί μετά μερικούς τους καθάρισαν οι Γερμανοί.

Έτσι ξανασυναρτήθηκα με τον Πουλιόπουλο ύστερα από πεντ-έξι χρόνια που είχαμε να ιδιαθούμε –εγώ συνελήφθη το 1937, ένα χρόνο μετά τη δικτατορία, και με πήγαν στη Γαύδο, αυτοί αργότερα, το 1937, και τους πήγαν στην Ακροναυπλία.

Ο Πουλιόπουλος να μεν ήταν διανοούμενος καλός, ήξερε το μαρξισμό απέξω κι ανακατωτά, αλλά είχε την τάση να ειρωνεύεται όποιον δεν συμφωνούσε μαζί του. Υπήρχαν οι γνωστές διαφωνίες στην Ακροναυπλία –φαινόταν κι από τα γραπτά που σώθηκαν.⁴⁹ Μου λέει λοιπόν ο Πουλιόπουλος: “*Να πας στο Χρηστάκη, το γραμματέα του Τοπικού, να σε κατατοπίσει!*” Ο Χρήστος Αναστασιάδης ήταν αρχικά στην τάση μας, αλλά στη συνέχεια μεταπήδησε στην τάση Πουλιόπουλου. Ο Πουλιόπουλος χάρηκε που κατάφερε να μεταπειθεί έναν από μας και από Χρήστο τον έκανε χαϊδευτικά Χρηστάκη και τον έβγαλε και γραμματέα, ενώ είχε άλλα άτομα από την τάση του για τη θέση. Εγώ του λέω:

“*Και ποιος τον έβγαλε αυτόν γραμματέα;*”

“*Εμείς, ο πυρήνας της Ακροναυπλίας*”, μου απαντάει.

“*Εμείς τον φάχναμε το Χρήστο να πάρει μέρος στη συνδιάσκεψη κι ήταν σαν κινηγημένος σκύλος!*”

Μάλιστα ο Βουρσούκης τον καταόδιαζε τον Αναστασιάδη, γιατί δεν αποφάσιζε ν’ αλλάξει σπίτι και επέμενε να μένει με τη μάνα του, με κίνδυνο να τον συλλάβουνε. Όταν τελικά τον πιάσανε, πήγε στην Ακροναυπλία κι ενθουσιασμένος με τον Πουλιόπουλο. “*Άστα μωρέ Παντελή*”, τον λέω, “*τα λερωμένα*

49. Δελτίο Σιζήτησης ΕΟΚΑΕ-ΚΔΕΕ [1939-40] (πολιτογραφημένο).

μας θα τα συζητήσουμε έξω”, εννοώντας ότι θα κάνουμε συνένδριο, συνδιάσκεψη, κάτι τέτοιο τέλος πάντων. Και γυρνάει ο Πουλιόπουλος και μου λέει: “*Κακούς μαθητές βγάζει το ντεφαιτιστικό σχολείο!*”

Εμένα αυτό δεν μου κακοφάνηκε, μάλλον κολακεύτηκα. Γιατί είχαν δημιουργηθεί δύο τάσεις, οι υπερασπιστές του “*εμφυλισμένου μεν, αλλά εργατικού κράτους*” και οι ντεφαιτιστές που θέλαμε να πέσει η κυβέρνηση του Στάλιν πάση θυσία, ακόμα και κατά τη διάρκεια του πολέμου. Υποστηρίζαμε ότι η πολιτική επανάσταση έπρεπε να χρησιμοποιήσει τα ίδια μέσα που θα χρησιμοποιήσει και η κοινωνική επανάσταση, ότι πρέπει να διαλύσουμε τη σταλινική ηγεσία και να γλιτώσουμε ό,τι υπόλοιπο υπήρχε από τον Οκτώβρη. Στο μεταξύ είχε γίνει η συμφωνία Ρίμπεντροπ-Μολότοφ, με την οποία διαμέλισαν την Πολωνία. Πώς μπορείς να συμφωνείς μ’ ένα κράτος που κάνει συμφωνίες με το χειρότερο εχθρό και την ίδια στιγμή να λες ότι υπερασπίζεσαι ένα κράτος αντιιμπεριαλιστικό;

Αυτοί όμως, σαν κρατικοκαπιταλιστές κι εξουσιαστές που ήταν στην ιδεολογία τους, είχαν την άποψη ότι μπορούσαν να μεταρρυθμίσουν και να διορθώσουν το εμφυλισμένο εργατικό κράτος. Αυτή ήταν και η θέση του Τρότσκι. Επί είκοσι χρόνια κρατούσαν τα γραπτά των συζητήσεων της Ακροναυπλίας και δεν τα έβγαζαν στο φως (είχαν κάνα δυο τσαγκαράδες, όπως π.χ. τον Τουρνόπουλο, που τα βάζανε κάτω από τις σόλιες και είχαν κατορθώσει να τα φινγαδεύσουν). Αυτά τα επίσημα γραπτά μας ήθελαν να τα παρουσιάσουν όταν υποτίθεται θα δικαιωνόνταν οι απόψεις τους, για να αποδείξουν ότι ήθελαν εμείς στρεφόμεσταν εναντίον του εργατικού κράτους.

Αλλά τα πράγματα ήρθαν ανάποδα και ήμαστε εμείς που δικαιωθήκαμε με την κατάρρευση του σοσιαλισμού, όχι αυτοί!

Ο Πουλιόπουλος ήταν καλός σύντροφος, δε λέω. Πίστευε αυτά που έλεγε ο Τρότσκι, είχε διαβάσει όλη τη μαρξιστική φιλολογία, ακόμα και στα γερμανικά, αλλά δεν μπορούσε να συλλάβει τις καταστάσεις, όπως τις συλλάμβανε ο Στίνας. Ο Στίνας ήταν τριμμένος, ψημένος, ίσως από τον καιρό που ήταν στο Κόμμα. Ο ίδιος ο Μπεναφόγια αναφέρει στο βιβλίο του ότι ο Στίνας στα πρώτα μεσοπολεμικά χρόνια ήταν το πιο δραστήριο μέλος του ΚΚΕ! Και ο Πουλιόπουλος είχε κάνει γραμματέας στο Κόμμα ένα φεγγάρι.

Ο Δημοσθένης Βουρσούκης ήταν καλός διανοούμενος, ευρηματής, πεισματάρης – γραμματέας του κόμματος, όταν ενοποιθήκαμε με τον Πουλιόπουλο. *“Τόσο θετικό στοιχείο, που δεν ξαναγνώρισα άλλον καλύτερο σ’ όλα τα χρόνια που απασχολούμαι στο επαναστατικό κίνημα”*, έλεγε και ξανάλεγε ο Πουλιόπουλος και συμπλήρωνε ότι αυτό που θαύμαζε πιο πολύ πάνω του ήταν η συνέπεια και η εργατικότητα του.

Τον Κρόκκο και τους Μακρήδες τους ήξερα, αλλά δεν μπορώ να τους χαρακτηρίσω. Ο Κρόκκος ήταν πολιμαθής, δάσκαλος στο επίγγεμα, άφησε κάποιον τριακόσιες σελίδες γραπτά στην Αιχοναυπλία, όπως μου είπε ο Στίνας, γραπτά που ακόμη δεν τα παρουσιάζουν. Ο Γιάννης Μακρής, ζαχαροπλάστης που σκοτώθηκε στο Νεζερό της Λάρισας, ήταν κι αυτός πολύ καλός σύντροφος.

Μια μέρα, ήτανε Μάρτης του '42, έκανε κρύο πολύ, οδηγήθηκαν όλοι οι κρατούμενοι στο προαύλιο για να καθαρίσουν οι καθαριστές τα κελιά. Κάποιοι κρατούμενοι όμως ξαναμπάιναν στα δωμάτια, γιατί έκανε παγωνιά. Ήταν 25η Μαρτίου και εγώ είχα ντυθεί εκείνη τη μέρα να γιορτάσω την 25η Μαρτίου, τύφλα μου! Μόλις τελείωσαν οι καθαριστές και ξαναμπήκαν μέσα οι κρατούμενοι –πλησίαζε το επισκεπτήριο), ήταν η ώρα δύο περίπου– ήρθε ο αρχιφύλακας με τα κλειδιά

να κλείσει τα κρατητήρια και οι καθαριστές τους είπαν ότι έχουν επιστρέψει όλοι, αφού κάποιος δεν ήθελεν καλά-καλά να βγούμε. Εμένα δεν με είχε δει κανείς, εκτός από έναν που ήτανε στο δικό μας το δωμάτιο. Είχα μείνει κλεισμένος στα αποχωρητήρια με μια χλαίνη κι ένα δίκυχο από σημηνίτη. Από μέσα ήμουνα κοστουμαρισμένος. Λέω στον καθαριστή λοιπόν: *“Πιάσε εδώ όσα λεφτά έχω πάνω μου, κάνε το κορόιδο και θα σου δώσουν τα παιδιά μέσα τα ρούχα μου και χρηματά!”* κι έτσι δεν μίλησε.

Εντομεταξύ άνοιξε το επισκεπτήριο και μπουκάρισε ο κόσμος στο προαύλιο. Αντίκρου από τ' αποχωρητήρια φυλάει σκοπός, εγώ τον παρακολουθώ, μόλις μου γυρίζει την πλάτη, πετώ τη χλαίνη και το δίκυχο, από μέσα είπαμε φορώ γραβάτα και δέβην ψάχνω ως επισκέπτης κάποιον κρατούμενο.

Τώρα ο κίνδυνος ήταν από τους δικούς μας. Εγώ ήμουνα έξω στο προαύλιο και με βλέπανε από τα κρατητήρια. Φώναζαν: *“Δε φεύγεις;! Πήγαινε!”* και να μεν έφευγα εκείνη την ώρα, αλλά στο προαύλιο υπήρχαν και χωροφύλακες και χαφιέδες. Πήγαινα από το ένα κρατητήριο στο άλλο, δεν τον βόηχα αυτόν που τάχα έψαχνα κι έφυγα κανονικά σαν επισκέπτης. Όταν φωνάζανε τα ονόματα απαντούσαν οι δικοί μου μέσα από το κελί παρών αντί για μένα και με κάλυψαν για λίγο. Οι φύλακες με πήραν είδηση μετά από τέσσερις μέρες, όταν κάποια στιγμή τους βγάλανε όλους έξω έναν-έναν κι εγώ έλειπα.

Με το που δραπέτευσα πήγα πρώτα σε μια ξαδέερη μου στα Ταμπούρια του Πειραιά. Έτυχε ένας αστυφύλακας που καθόταν εκεί κοντά να γνωρίζει τον αδελφό μου το μεγάλο. Έμαθε για μένα τυχαία, είπε στην ξαδέερη μου: *“Α, Ταμτάκος... Αυτός μωρέ ήταν από τις Φάμιες, αλλά εκείνος λεγόταν Δημήτρης, αυτός λέγεται Γιάννης”*. Η ξαδέερη μου έκανε

την ανήξερη, αλλά την άλλη μέρα μου λέει: *“Μάζεψέ τα και φύγε από ‘δω γιατί έχουμε τον αστυφύλακα πλάι”*. Έτσι κι αλλιώς δεν την είχα ειδοποιήσει ότι θα ζητήσω καταφύγιο σ’ εκείνη, εμφανίστηκα απότομα. Πάλι καλά δηλαδή που κάθισα κανα-δυό βδομάδες...

Μετά πήγα σε μια θεία μου στη λεωφόρο Αλεξάνδρας, στις προσφυγικές πολυκατοικίες. Εκείνες τις μέρες οι αντιστασιακοί ανατινάξαν τα γραφεία της ΕΣΠΟ, της δεξιάς εθνικιστικής οργάνωσης, στην Αθήνα. Άνθρωποι του Ζέρβα αυτοί, είχαν μάλιστα και κρεμασμένη την αποκήρυξη του Ζέρβα στα γραφεία τους.⁵⁰ Έτυχα να’μαι στην Ομόνοια, όταν άκουσα τον κρότο και τις φωνές Ελλήνων και Γερμανών (πέρ’ από συνεργαζόμενους Έλληνες της ΕΣΠΟ σκοτώθηκαν και Γερμανοί), οπότε τό’βαλα κι εγώ στα πόδια, γιατί ήμουν καταζητούμενος.

Τότε βέβαια πολλοί διάταζαν να δραπέτεύσουν, γιατί έξω είχε πείνα. Πολλοί κατέληξαν να τοιφεζιστούν, γιατί ήθελαν να παίρνουν τα τρόφιμα του Ερυθρού Σταυρού. Ο Πουλιόπουλος, για παράδειγμα, δεν αποφάσισε να αποδράσει. Μετά τη δική μου απόδραση, κάποια στιγμή πήγε στο νοσοκομείο. Ο δημοκρίτης του Μεταγωγών του έδωσε έναν αστυφύλακα να τον συνοδεύσει σπίτι του, να τον αφήσει όσες ώρες ήθελε και μετά να τον φέρει πίσω. Προφανώς του έκανε πλάτες για να δραπέτεύσει, γιατί κάποτε ο διοικητής του τμήματος είχε μια υπόθεση στον Πουλιόπουλο και αυτός ως δικηγόρος τον είχε υπερασπιστεί, έτσι διαδόθηκε τουλάχιστον. Ο Πουλιόπουλος

50. Στις 21 Σεπτεμβρίου 1942 η ΠΕΑΝ (Πανελλήνια Ένωση Αγροζώνιων Νέων), ανατινάζει τα γραφεία της διοικητικής οργάνωσης ΕΣΠΟ (Εθνική Σοσιαλιστική Πολιτική Οργάνωση) στην οδό Πατησίων (Ναυτεία), σκοτώνοντας 29 μέλη της ΕΣΠΟ και 43 Γερμανούς στρατιώτες.

όμως πήγε σπίτι του, κάθισε δυο-τρεις ώρες και μετά πήγε στον αστυφύλακα και γυρίσανε μαζί πίσω. Τον ρωτάει ένας σύντροφος: *“Γιατί σύντροφε δεν απέδρασες, αφού είχες δυο ευκαιρίες, μια στο σπίτι και μια στο νοσοκομείο;”* Και ο Πουλιόπουλος του απαντάει: *“Γιατί σκέφτηκα τις συνέπειες που θα είχε για τον αστυφύλακα!”* Έτσι τουλάχιστον αναφέρει ο Σωτήρης Σμυρλής στη μαρτυρία του.

Εγώ πάντως στη θέση του δεν θα υπολόγιζα τις “συνέπειες για τον αστυφύλακα”. Ο Πουλιόπουλος ειδικά είχε και πολλούς γνωστούς έξω στην Αθήνα και δεν θα πέθαινε της πείνας. Κι εγώ άλλωστε δραπέτευσα, ενώ και άρρωστος ήμουν και γνωστούς πολλούς δεν είχα, πέρα από κάποιους συγγενείς. Άλλαξα διαρκώς φωλιές, ήμουν πάντα σε κίνδυνο, αν με συλλάμβαναν, θα βλέπανε ότι ήμουν δραπέτης.

Δεν μπορώ να ξεχάσω ένα σύντροφο, το Νίκο τον Αραβαντινό, ο οποίος έλαβε το γάλα που έφερναν οι αδελφές του από το Κατηχητικό και μου το έφερε. Είχαμε συνέχεια τον ίδιο διάλογο:

“Πιες το, εσύ θα πεθάνεις αν δεν το πιεις!”

“Μα όχι, δεν πρέπει να το στερήσεις από το σπίτι!”

“Βρε οι αδερφές μου θα ζήσουν, εσύ θα πεθάνεις!”

Αυτόν το σύντροφο τον έκλαψα. Ήταν ένα καλό παιδί κι έκανε τέτοια θυσία για να με βοηθήσει. Τον σκότωσαν οι εγγληματίες του ΚΚΕ στα Δεκεμβριανά.

ΣΤΗΝ ΠΑΡΑΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

Αρκετό καιρό μετά βρέθηκα με το Στίνα. Κάθισα ένα διάστημα μόνος μου στην παρανομία κι ύστερα, όταν σκόρπισαν τους εξόριστους που ήτανε στο Μεταγωγών, οι περισσότεροι απ' αυτούς τουφεκίστηκαν, εκτός του Στίνα και του Βουρσούκη που τους στείλανε στην Εύβοια. Μετά δραπέτευσαν κι οι δύο και οργανώσαμε την ομάδα.

Ο Στίνας δεν εργαζότανε εκείνο τον καιρό. Τον είχαν προσλάβει διορθωτή στο *Βήμα* και ύστερα τον σκόλασαν. Δεν ήταν και στην κατάλληλη ηλικία να βρει δουλειά και συντηρούνταν ως επί το πλείστον από τις εισφορές των μελών. Έπαιρνε και λίγη βοήθεια από την οικογένειά του στην Κέρκυρα. Η οικογένειά του είχε μεγάλη περιουσία κι αυτός την κατασπατάλησε. Είχε έναν αδελφό που έκανε εμπόριο λαδιού -στο Σπαρτίλλα, το χωριό του στην Κέρκυρα, έχουν πολλές ελιές. Είχε πάει μάλιστα παλιότερα ως πρόεδρος του Δημοτικού Συμβουλίου του Σπαρτίλλα και στο νομό του και του είχε ζητήσει να απαλλοτριώσουν τα κτήματά του. "Μα είσαι βαφτιστικός μου!", τον λέει αυτός, "θα μου πάρεις τα κτήματα;" "Άλλο το ένα, άλλο το άλλο!", απαντάει ο Στίνας και ξεσπώνει τους χωρικούς του Σπαρτίλλα να πάνε να διεκδικήσουν την περιουσία του νομού του.⁵¹

51. Βλ. και Στίνας, *Αναμνήσεις*, σελ. 182-184.

Τότε στο Μεταγωγών είχαμε ανταμώσει όλοι εκείνοι που σκοτώθηκαν αργότερα στο σκοπευτήριο της Καισαριανής και στο Νεζερό της Λαρίσης και οι σταλινικοί. Σε σχέση με το Νεζερό, υπάρχει μια πληροφορία ότι στη λίστα προς εκτέλεση ήταν και ο Ιωαννίδης, ο Μπαρτζώτας και άλλα υψηλόβαθμα στελέχη του ΚΚΕ, τα οποία σκόπευαν να εκτελέσουν οι Γερμανοί ως αντίποινα για την ανατίναξη μίας γέφυρας. Λέγεται, λοιπόν, ότι οι σταλινικοί έδωσαν λίρες και άλλαξαν τα ονόματα, βάζοντας στη λίστα τον Πουλιόπουλο, το Μακρή, το Νώντα, το Λαμπρόπουλο και άλλους έξι τροτσκιστές που δεν συμπεριλαμβάνονταν αρχικά στη λίστα. Στοιχεία βέβαια δεν υπάρχουν, η φήμη όμως κυκλοφορούσε, τα έκαναν άλλοτε κάτι τέτοια οι σταλινικοί.

Ούτε ένα ανώτερο στέλεχος του ΚΚΕ δεν εκτελέστηκε από τους Γερμανούς, με την εξαίρεση ίσως του Ζεύγου από ένα δεξιό. Σάντος, Ιωαννίδης, Στρέγκος, Βλαντάς, Ζαχαριάδης και όλα τα υψηλόβαθμα στελέχη τη γλύτωσαν. Ας βρεθεί κάποιος να αναφέρει έστω και έναν! Στο απόσπασμα πήγαν μόνο μεσαία και κατώτερα στελέχη, τα οποία, άσχετα με το ότι πίστευαν στο σταλινισμό, ήθελαν την κοινωνική επανάσταση.

Τον κμμό που έζησα στην παρανομία, ο κίνδυνος προερχόταν περισσότερο από τους σταλινικούς. Αυτοί σκοτώσανε εκατοντάδες τροτσκιστές, αρχειομαρξιστές και αναρχικούς, γνωστούς και άγνωστους. Γιατί εκτός απ' αυτούς, τα ονόματά μας τα έδωσαν στον Μπέρια, την GPU, οι πράκτορες οι σταλινικοί που είχαν μπει ανάμεσα στους τροτσκιστές. Τα διαφωνούντα μέλη του ΚΚΕ δε που σκότωσαν οι ίδιοι θα πρέπει να είναι τριπλάσια σε αριθμό. Αυτό ήταν το λεγόμενο ΕΑΜ, το "δημοκρατικό, προοδευτικό κόμμα".

Ένας από τους πιο αξιολογούς ήταν ο Δημοσθένης ο Βουρσούκης. Ασκούμενος διαηγόρος, δεν κατάφερε να ασκη-

σει το επάγγελμα εξαιτίας των διώξεων. Έκανε στην Ακροναυπλία αρκετά χρόνια και από κει τον γνώριζαν οι σταλινικοί. Όταν έγινε η "απελευθέρωση", ήταν συγκρατούμενος με το Γεώργιο Κοζάνη, τον "μπάρμπα ή Δράκουλα του ασύλου" και εκεί στο Σχιστό, στα Καμίνια του Πειραιά, τον συνέλαβαν τα φρουραρχεία του ΕΑΜ και τον σκότωσαν. Ήταν μαζί του ένας δικός μας σύντροφος νεαρός, Βλαδίκας λεγότανε, τον φίλησε ο Βουρσούκης και του είπε: "Εσένα θα σ' αφήσουν, εμένα δεν πρόκειται να μ' αφήσουν!" Και πράγματι τον άφησαν το Βλαδίκα, γιατί τον θεώρησαν απλώς συμπαθόντα και σκότωσαν το Βουρσούκη, έναν από τους πιο εξαιρετους συντρόφους που γνώρισα όλα αυτά τα χρόνια. Είπα στο Στανίτσα να γράψει κάτι γι' αυτόν κι έγραψε το ποίημα *Οι ροδακινιές ανθίσανε πάλι στο Χολαργό*. Ήμεναν μαζί στο Χολαργό σ' ένα αγρόκτημα που ανήκε σ' έναν αδελφό του Βουρσούκη, που είχε κανονική αστική εργατιάσταση.

Οι ροδακινιές ανθίσανε και πάλι στο Χολαργό

*Οι ροδακινιές ανθίσανε και πάλι στο Χολαργό
σαν και τότε.*

*Εφειγες προί προί μ' ένα κλαδί ροδακινιάς στο χέρι
στην τσάντα σου ένα κομμάτι ψωμί, λίγες προκηρύξεις
και πολλές ελπίδες για επανάσταση και λευτεριά
στο καρνέ σου πρόγραμμα για τρεις μέρες:*

τάπει και πρόσωπα, συναντήσεις και συνεδριάσεις.

Δεν ξαναγύρισες.

Μάθαμε στην Κοκκιιά η ΟΠΛΑ και ο Μπάρμπαρ σ' έπιασαν.

Σε γνώριζε από την Ακροναυπλία –έπειτα έγινε χωροφύλακας.

Τώρα θα έχει μια καλή σύνταξη.

*Δεν μάθαμε ποτέ πού σε σκότωσαν. Δεν βρήκαμε τα κόκκαλά σου
 –είναι πολλά τα ξεροπτήγαδα της Αττικής,
 Δεν ξαναγύρισες.
 Ερχόσουν για πολλά χρόνια μόνο στ' όνειρό μου
 με το μαλακό σου πάτημα, το πλατύ σου χαμόγελο,
 την τρυφεράδα της μητέρας, τη θέληση του ιδεολόγου.
 Σε φωτούσα "ζεις;" και ξιπνούσα τρομαγμένος.
 Οι ροδακανιές ανθίσανε και πάλι στο Χολαργό
 μα εσύ δεν φαίνεσαι πια μήτε στο όνειρό μου.*

Σταμάτης Στανίτσας

(στον πιο σεινό και υπέροχο αγωνιστή
 που γνώρισα στη ζωή μου)

Ένας άλλος σύντροφος που σκότωσαν οι σταλινικοί ήταν ο Θύμιος Αδραμντιδής. Ο Θύμιος ήταν υπάλληλος στον Ευαγγελισμό στην Αθήνα κι ήθελε να κατέβει υποψήφιος για το σωματείο του προσωπικού του Ευαγγελισμού. Οι σταλινικοί δεχ ήθελαν να βάλουν οι τροτσκιστές υποψηφιότητα, για να μη διασπαστούν οι ψήφοι και νικήσουν οι δεξιοί. Ο Αδραμντιδής τους είπε, "εμείς είμαστε μια παχάταξη, που θα συνεργαστεί μαζί σας εναντίον των δεξιών". Αυτοί επέμεναν. "Όχι, δεν πρέπει να βάλετε καθόλου υποψηφιότητα", έλεγαν. Αυτός επέμενε και στο τέλος τον κάλεσαν για ανάκριση. Επειδή ήταν στον πυρήνα το δικό μου όπου ήμουν εγώ επικεφαλής, του είπα "μην πας όταν σε καλέσουν για ανάκριση, να πας στο προσωπικό, στους συναδέλφους σου, και να τους πεις ότι σε απειλούν για να μην βάλεις υποψηφιότητα". Ξεκίνησε ο άνθρωπος να πάει να διαμαρτυρηθεί την ώρα που

πήγε το φρουραρχείο να τον πάρει κι αυτοί αμέσως μόλις γύρισε και τραβούσε προς την είσοδο του προσωπικού, τον πυροβόλισαν στον αυχένα και τον άφησαν στο προαύλιο του Ευαγγελισμού άπνοο.

Πολλούς ανθρώπους, με τους οποίους συνεργάστηκα χρόνια ολόκληρα, όπως ο Δημοσθένης Βουρσούκης, ο Νικόλας Αραβαντινός, ο Τάκης Τάτσης εδώ στη Θεσσαλονίκη, ο Ποιμενίδης, ο Διαμαλάς ο Κώστας, ο Σπύρος Σαουνάς στο Βόλο, άνθρωποι με τους οποίους είχα συνδεθεί και τους παρότρυνα και κάναμε πάλη ενάντια στον καπιταλισμό, πάλη για την ανατροπή του καπιταλισμού, οι σταλινικοί τους σκότωσαν ως πράκτορες της αστικής τάξης, το ίδιο δηλαδή που κάνανε και στην Κρονστάδη, που τους κατηγορούσαν ότι συνεργάζονταν με τους λευκοφρουρούς.

Και παλιότερα, στη Θεσσαλονίκη, όταν εμείς δουλεύαμε κατ' αποκοπήν και αφήναμε τη δουλειά μας και τρέχαμε και βγάλαμε προκηρύξεις και κάναμε προπαγάνδα κι αφήναμε τη δουλειά μας στη μέση, οι σταλινικοί μας συκοφαντούσαν στους εργάτες, πως εμείς πληρωνόμαστε από την αστική τάξη, πως έχουμε κι άλλο μισθό από την ασφάλεια και γι' αυτό μπορούμε και δεν δουλεύουμε πλήρες ωράριο! Απίστευτες συκοφαντίες! Δεν τις χωράει ο νους του ανθρώπου!

Το '43 λουπόν βρεθήκαμε με το Στίνα, είχε αποδράσει κι αυτός στο μεταξύ, οργανώσαμε την ομάδα, βγάλαμε μία εφημερίδα, το *Εργατικό Μέτωπο*, και αναπτύξαμε δράση. Την εφημερίδα την τυπώναμε νόμιμα. Λέγοντας νόμιμα εννοούμε σε πιστήριο κανονικά. Τη μοιράζαμε χέρι με χέρι, αλλά πολλοί σταλινικοί μας την ξέσκιζαν και μας κάνανε διάρκη πόλεμο. Εμείς ήμαστε μαχητικοί, ήταν και η πείνα τότε, σπάζαμε ορισμένα μαγαζιά, βάζαμε τον κόσμο στη σειρά και μοιράζαμε τα τρόφιμα μέχρι μεσημέρι.

Το ΕΑΜ μιλούσε για εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα κι εμείς μιλούσαμε για κοινωνική επανάσταση και κοινωνική αλλαγή, αντίθετα με το ΕΑΜ και τα χωνιά του στο δρόμο. Εκείνον τον καιρό οργανώσαμε πολλούς νέους ανθρώπους με τις αντιλήψεις μας. Τότε κερδίσαμε και τον Καστοριάδη.

Ο Καστοριάδης ήταν 20 χρονών το 1942 και πρώην μέλος της κομμουνιστικής νεολαίας, αλλά είδε ότι η λογική του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα ήταν οκάρτη κι επηρεάστηκε από τις δικές μας αντιλήψεις. Μας βρήκε μέσ' από συζητήσεις, ήλθε σ' επαφή με το Στίνα και αργότερα έφυγε για το εξωτερικό. Ο Υπουργός Παιδείας της Γαλλίας, ο Ζαν Ζε, για ν' απελευθερώσει μερικούς ανθρώπους ζήτησε και πήρε καμιά εικοσαριά νέους μαζί του για να τους γλυτώσει από τη δεξιά. Μεταξύ αυτών ήταν και ο Ιάνης Ξενάκης, ο Πουλαντζάς, κλπ. Έτσι βρέθηκε κι ο Καστοριάδης στη Γαλλία κι εμείς του αναθέσαμε να μας εκπροσωπεί στη Δ' Διεθνή –είχαμε ακόμη σχέση με αυτήν, δεν είχαμε αποχωρήσει. Μέχρι τότε μας εκπροσωπούσε ο Γιώργος ο Βιτωιώρης, αλλά στο μεταξύ είχε προσχωρήσει στην αντίσταση κι αυτός και πέθανε εκεί. Ο Καστοριάδης είχε μείνει φαλακρός από μια παιδική αρρώστια. Σε μια δημόσια του αργότερα κάποιος μου είπε του *“πέσαν τα μαλλιά”* κι εγώ του λέω *“μη βλέπεις τα μαλλιά, τα μυαλά να βλέπεις...”*.

Με τον Καστοριάδη συνεχίσαμε την επαφή και, όταν έγιναν τα επεισόδια στην Πολωνία με την *Αλληλεγγύη* και το Βαλέσα, ο Στίνας τον ρωτούσε τι γίνεται –είχε προηγηθεί και ο Μάης του '68. Του έλεγε, *“καλά, δεν κάνετε ένα συνέδριο να προχωρήσετε την κατάσταση;”* και του απαντάει ο Καστοριάδης ότι τα γεγονότα δεν πήγαν παραπέρα γιατί ο Μάης του '68 δεν κατάφερε να ενώσει την εργατική τάξη με το φρονττικό κίνημα. Ο Στίνας αγωνιούσε για την επανάσταση.

Ο Πουλιόπουλος μας είχε προτείνει να στείλουμε τον Πάμπλο στο Παρίσι να μας εκπροσωπεί, αλλά εμείς του είχαμε πει τότε ότι αυτός ουσιαστικά είχε κάνει δήλωση. Η θέση μας απέναντι στους δηλωσίες ήταν η εξής: εμείς λέγαμε ότι οι δηλωσίες που κάνανε μια δήλωση για λόγους ανθρώπινους, για λόγους ανάγκης –γιατί ο άνθρωπος είναι φτιαγμένος από σάρκα και κόκαλα– και που δεν κάνανε προδοτική δήλωση, δηλαδή δεν καταδύσανε κι άλλους, αυτούς λοιπόν είπαμε να τους αποκαταστήσουμε, αφού είναι ηθικά στοιχεία, αλλά να μην τους εκλέγουμε σε πόστα. Αντιθέτως, η τάση του Πουλιόπουλου και του Λουκά Καρλιάφτη τοποθετούσε και δηλωσίες σε πόστα. Μάλιστα ο Λουκάς πρότεινε στον Κώστα Καροτσέρη να γίνει γραμματέας της τάσης του κι ο ίδιος ο Καροτσέρης του είπε *“εγώ δεν μπορώ να γίνω γραμματέας της ομάδας σου, αφού έχω κάνει και δήλωση”*. Ήταν καλός άνθρωπος ο Καροτσέρης.

Πολλοί έρχονταν και μας λέγανε: *“Του ΕΑΜ είστε;”*. *“Τι ΕΑΜ;!”*, λέγαμε εμείς. Σε αποθήκες και μπακάλικα με τρόφιμα που παραβιάζαμε εμείς, οι σταλινικοί κάνανε λεηλασίες. Η γυναίκα μου εργαζόταν στον Κεραμεικό, όπου είχε αποθήκες με είδη ιματισμού και μου περιέγραφε πώς ερχόντουσαν οι Ελασίτες, παίρνανε διάφορα υλικά τόξα για το ΕΑΜ και μετά τα πουλούσαν στη μαύρη αγορά. Γι' αυτό και ο κόσμος τους ονόμασε τότε όχι Ελασίτες, αλλά λεηλασίτες! Ορισμένοι κάνανε βέβαια κλοπές για το ΕΑΜ, δεν ήταν όλοι σαλταδόροι που κάνανε βρομοδουλειές.

Τότε εμείς ήμασταν καμιά διακοσαριά άτομα, με τους καινούριους μαζί: η Κούλα, ο Μανιατόπουλος, ο Παπάδημητρίου, ο Βλαδίκας, ο Αντώνης ο Μπόσιος, ο Σταμάτης ο Στανίτσας –έχει άλλο όνομα τώρα– ο Βουρσούκης, όλοι που ήμασταν πριν εξόριστοι κι άλλοι που ήλθαν από την Ακρονάου-

πλία, όπως ο Γιάννης ο Μασκής, πριν να τουφειαστούνε δηλαδή. Τώρα δεν ζει απ' αυτούς παρά μόνο ο αρχαιομαρξιστής Λουκάς Καρλιάφτης. Ορισμένοι νέοι που ήταν τότε στρατολογημένοι στην ομάδα ζούνε ακόμα στην Αθήνα, από τους παλιούς δεν ζει κανείς, είμαι ο τελευταίος των Μοϊκανών.

Στη Θεσσαλονίκη ήλθα για να δω τους δικούς μου, εφτάοχτώ χρόνια είχα να τους δω, μ' ένα μαυραγορίτη που έφερνε σίκα και σταφίδα και τα αντάλλαζε με σιτάρι. Τον πλήρωσαμε κιόλας και μας είπε να φορτώνουμε και να ξεφορτώνουμε τη σταφίδα στα τρένα. Εγώ τον πλήρωσα και δέχτηκα τους όρους του, να ξεφορτώνω δηλαδή σακιά μαζί με δυο-τρεις άλλους. Στη Θεσσαλονίκη ήρθα και με υλικό, τη *Διαρκή Επανάσταση*, προκηρύξεις από την Αθήνα, εφημερίδες...

Στην οδό Παπαδοπούλου, μεταξύ Βενιζέλου και Ίωνος Δραγούμη, πίσω από το Μπέζεστένι, καθόταν ένας ράφτης σύντροφος και οργανώσαμε ομάδα. Ήταν μια μέρα να μαζευτούμε πέντε, είχαμε έρθει οι τρεις και περιμέναμε δύο ακόμα. Εγώ είχα πιάσει δουλειά τότε στην εισπραξη κάτι φόρων. Ο γερμανός Μέρτεν, γενικός διοικητής της Θεσσαλονίκης, είχε φτιάξει μία οργάνωση, μάζευε ένα φόρο από τα φρούτα και με το φόρο αυτό χρηματοδοτούσε τα συσσίτια των παιδιών. Εγώ κυκλοφορούσα τότες με ψεύτικο όνομα κι ένας ξάδελφός μου μου λέει: *"Πήγαινε να πιάσεις δουλειά! Θα κάθεται σ' ένα χώρο και θα κόβεις ένα διπλότυπο για τα εισαγόμενα φρούτα που έρχονται υπέρ των παιδιών"*. Και πήγα.

Μία μέρα κίνησαι λοιπόν να παραδώσω τα χρήματα στην Ίωνος Δραγούμη, με είδαν από το Καραβάν Σεράι, το καφενείο, με γνώρισαν και με παρακολούθησαν. Δεν ήλθε αυτός που με γνώρισε, ήλθε ένας άγνωστος κι εγώ είχα ένα δέμα με "κοτζαμάνηδες", τα χιλιάρικα της κατοχής. Αυτοί νόμιζαν ότι είναι προκηρύξεις. Ανεβαίνω λοιπόν πάνω στο ραφείο και

έρχεται αυτός με το πιστόλι και μου λέει:

"Τι έχεις, ρε εκεί μέσα;"

"Χρήματα!"

"Βγάλα!"

Εκείνη την ώρα εμφανίζονται άλλοι δύο χαφιέδες με πολιτικά, ο ένας βγάζει την ταυτότητα, ήταν νοματάρχης της ασφάλειας, ο άλλος λεγόταν Καλαμπόκας, ήταν ανώτερος. *"Πώς σε λένε;"* Είπα το ψευδώνυμό μου -Γιάννης Καζάκιος. Αυτός ο χαφιές ο νοματάρχης κρατούσε το πιστόλι, με χτυπάει με την κάνη και μου λέει συγκεκριμένα τη φράση: *"Γαμώ το Στάλιν σου!"* Πού να ήξερε... Εμένα με πήραν τα αίματα. Αυτοί οι δύο ήτανε άνθρωποι του Δάγκουλα, μία συμμορία παρακρατιών που δρούσε εδώ στη Θεσσαλονίκη και συνεργαζόταν με την αστυνομία. *"Τι ήρθες εδώ να κάνεις;"* Εγώ είχα κι ένα κουστούμι παλιό κι έκανα ότι είχα πάει να το γυρίσω ανάποδα, να μου το διορθώσει ο ράφτης. Τι να πω, ότι είχαμε συνάντηση του πυρήνα; Όλα τα στοιχεία τα είχαμε κρύψει στα κάρβουνα, γιατί παίρναμε μέτρα προφύλαξης -μην ξεγνάμε ότι ήμασταν στην παρανομία. Μας κάνοντε έρευνα και με κατεβάζουν κάτω που ήταν κατάσταση, κατεβαίνει κι ένας μαζί μου και με φυλάει με το πιστόλι, ήταν και λίγο αλλήθωρος, δεν έβλεπε πολύ καλά.

Εντωμεταξύ κάνουν έρευνα και στο δεύτερο όροφο, φέρνουν και το δεύτερο δικό μας κάτω. Είναι απάνω οι άλλοι κι ανακρίνουν το ράφτη. Εγώ εκείνη την ώρα -δεν ξέρω, ακόμα και τώρα δεν το έχω συνειδητοποιήσει- κάνω νόημα στο δικό μας *"εγώ θα φύγω!"* Βλέπω μπροστά μου την τζαμιόπορτα, αυτός πηγαίνει με το πιστόλι στο χέρι από τη μια άκρη του μαγαζιού στην είσοδο ως το βάθος του μαγαζιού. Μόλις περνάει από μπροστά μου και πάει προς το βάθος, κάνω ένα μιτραφ, ανοίγω την τζαμιόπορτα και φεύγω στην Παπαδοπούλου που κάνει λοξά ο δρόμος και βγαίνει στην Ι. Δραγούμη.

Βγήκε αυτός και τυροβόλησε, αλλά μπορεί να τυροβόλησε στον αέρα για εκφοβισμό. Δύο πυροβολισμούς άκουσα. Βγήκαν από τα παράθυρα και φώναζαν *"κομμουνίστ, κομμουνίστ!"* Αντί να τρέξω, πέρασα στο απέναντι πεζοδρόμιο και αναταεύτηκα με τον κόσμο. Περπατούσα ήρεμα. Την τακτική αυτή την είχα διαβάσει στο Βίκτορα Σερζ, ο οποίος ήταν Γάλλος εξόριστος στη Σιβηρία, διωγμένος από το Στάλιν. Η *Πάλη των Τάξεων* των αρχειομαρξιστών είχε δημοσιεύσει κομμάτια από το βιβλίο του⁵² – εκεί είχα διαβάσει πώς φυλάγονται από την αστυνομία οι επαναστάτες κατά την περίοδο της παρανομίας. Ο Σερζ έδινε και οδηγίες για το πώς να πηγαίνεις σε μία μυστική συνάντηση, για να βεβαιωθείς ότι δεν σε παρακολουθούν, οπότε να μην προδώσεις και τους συντρόφους σου. Τα εφάρμοσα στη ζωή μου αυτά τα πράγματα.

Αυτοί λοιπόν πέρασαν από μπροστά μου κι έφραξαν záποιον που να τρέχει, αλλά κανείς δεν έτρεχε. Με το μπροσά έφυγε κι ο άλλος και έμεινε ο ράφτης απάνω. Τον ρώτησαν *"τι άνθρωπος είναι αυτός"* και τέτοια και λέει ο ράφτης *"πελάτης μου είναι κι έφερε ένα κοινοτόμιο"*. Κράτησαν το κοινοτόμιο, πήραν και τα χρήματα και κράτησαν και όμηρο το ράφτη και τον έβαζαν να τους πηγαίνει στις ταβέρνες και να τους πληρώνει τα έξοδα. Ήταν παρακρατικοί, με την αστυνομία συνεργάζονταν. Στο τέλος τον άφησαν, αφού είδαν ότι δεν έβγανε τίποτα και το είχαν παρακάνει.

Έτσι σηκώθηκα κι έφυγα στην Αθήνα, ταξίδεψα μ' ένα ειδικό γερμανού εργάτη που μου έβγαλε ο αδελφός μου ως εργάτης από τη Γερμανία, με ψευτικό όνομα.

52. Βίκτορ Σερζ, *Βίος επαναστατών*, δημοσιεύθηκε σε συνέχειες στην *Πάλη των τάξεων* από τις 7 Νοέμβρη 1930, τεύχος 3. Βλ. και Β. Σερζ, *Τι πρέπει να ξέρει ένας επαναστάτης*, εκδόσεις Ελευθέρος Τύπος.

Η ΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΟΜΑΔΑΣ ΣΤΗΝ ΚΑΤΟΧΗ ΚΑΙ ΣΤΟΝ ΕΜΦΥΛΙΟ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

Το '44 βρέθηκα λοιπόν στην Αθήνα. Μέναμε στο Κουκάκι, στα Σφαγεία. Θυμάμαι μια μέρα ένα μπλόκο από ταγματσοφαλίτες. Η μάσκα, ο κοινοκυλοφόρος προδότης δηλαδή, υποδείκνυε –έτσι έκαναν πάντα– κόσμο στους γερμανούς. Θα πρέπει να σκοτώθηκαν τρεις-τέσσερις εκείνη την ημέρα. Όλοι οι άντρες έπρεπε να κατεβούν στην πλατεία. *"Όσοι δεν κατεβούν, θα τους βάλουμε φωτιά στα σπίτια τους!"*, απείλησαν. Οι σπιτονοικοκυρές μας διώχναν κι αυτές να κατεβούμε στην πλατεία, φοβόντουσαν. Εμείς είπαμε να ξεκινήσουμε να πάμε ως εκεί, αλλά την ώρα που πηγαίναμε να παραδοθούμε, μας λέει μια γυναίκα: *"Έχει εδώ πίσω μια μάντρα κι από πίσω δεν έχει μπλόκο"*. Πράγματι, εγώ μ' έναν άλλον μπήκαμε στο σπίτι της, ανεβήκαμε τη σκάλα, πηδήξαμε το φράχτη και βγήκαμε στη μάντρα. Γεμίσαμε χόματα. Από κάτω ήταν μια άλλη γυναίκα, που μας ξεσκόνισε. Πήρα δρόμο και βρέθηκα στο Σύνταγμα. Έτσι γλυτώσαμε, τυχαία, με την αλληλεγγύη εκείνων των γυναικών.

Όλο το διάστημα του Εμφυλίου έμεινα στη Αθήνα. Οι Άγγλοι επενέβησαν για να καταστείλουν το ΕΑΜικό κίνημα που είχε ξεσπάσει. Μαζί με το Στίνα ήμασταν κρυμμένοι στο σπίτι του Καλλέργη (ψευδώνυμο του Γιαννακόπουλου). Κρυμμένοι και από την αστική τάξη και από τους Άγγλους και απ' τους σταλινικούς

Μια φορά μας σταματάει ο επικεφαλής της στρατιωτικής πολιτοφυλακής που ήταν υπό την επίβλεψη των Άγγλων, μας ελέγχουν τα χέρια, να δουν αν ήταν λερωμένα από μπαρούτι. Κατά σύμπτωση, μέσα στη φρουρά ήταν ένας δικός μας, στρατιώτης της εθνοφυλακής, ο Βάσος⁵³. Λέει λοιπόν ο Βάσος στον επικεφαλής: "Εγγνώμαι εγώ γι αυτούς τους ανθρώπους, δεν έχουν καμία σχέση με το κίνημα". Κυνηγούσαν τότε κάποιους που είχαν δραπέτευσει από το αεροδρόμιο του Ελληνικού.

Μάλιστα, εκείνον τον καιρό, την εποχή των Δεκεμβριανών, πήγα με τη γυναίκα μου και μια φιλενάδα της να μαζεύουμε μερικά ξύλα, ενώ οι Εγγλέζοι κυνηγούσαν τους δραπέτες του Ελληνικού. Έτσι όπως ήμουν μαζί με τις δυο γυναίκες, βλέπω ξαφνικά κάτι Εγγλέζους με όπλα. Ο ένας απ' αυτούς στέκεται και με σημαδεύει. Εγώ εκείνη τη στιγμή σκέφτηκα πως ήθελε να με σκοτώσει για να πάρουν τις γυναίκες. Λέω λοιπόν κι εγώ, αν έχουν σκοπό να με σκοτώσουνε, να πάω κοντά στις γυναίκες να τους αποτρέψω. Αλλά αυτοί ούτε τις γυναίκες ήθελαν να πειράξουν, ούτε εμένα. Νόμιζαν πως είμαι ένας από τους δραπέτες που έψαχναν, γιατί φορούσα χαλί παντελόνι και ποικιμίσο.

Κάποια στιγμή, αυτός που με σκόπευε σταμάτησε. Είδε πως δεν φοβήθηκα, δεν έτρεξα, οπότε κατάλαβε, ότι δεν ήμουν δραπέτης. Όταν τελικά μαζέψαμε κάτι ξυλαράκια και πιάσαμε να γυρίζουμε, είδαμε κάτι άλλους ξυλοκόπους που κατέβαιναν απ' το βουνό και τους διηγήθηκαμε το επεισόδιο με τους Εγγλέζους. "Καλά που τη γλιτώσατε, γιατί λίγο πιο

53. Ενν. τον τροτσκιστή κρατικό λογοτέχνη Βάσο Βαρέλα (1912-1971), γνωστό για το βιβλίο του *Ο ποιητής Κώστας Βάρναλης* (βλ. και Βάσος Βαρέλας, *Κ. Βάρναλης - Κ. Καρυωτάκης*, εκδόσεις Γαβριηλίδης).

πάνω τους είδαμε αυτούς που το σκάσανε από το Ελληνικό!", μας είπαν αυτοί.

Στις 23 του Δεκεμβρη του 1944 έγινε συγκέντρωση στο γήπεδο του Παναθηναϊκού και πήγαμε κι εμείς. Ήμασταν καμιά διακοσαριά συγκεντρωμένοι και τραγουδούσαμε τα δικά μας συνθήματα. Οι σταλινικοί οργάνωσαν τη συγκέντρωση μαζί με τους ρεφορμιστές του Καλομοίρη. Στην είσοδο οι σταλινικοί κι οι δεξιοί δεν μας άφησαν να μπούμε μέσα. Είχαμε σκοπό να βάλουμε κι εμείς έναν ομιλητή να μιλήσει στη συγκέντρωση, αλλά δεν μας άφησαν. Κι έτσι ομαδικά, όπως είχαμε κάνει αλυσίδα, για να μην μπορούν να μας πειράξουν οι σταλινικοί, φύγαμε πάλι. Δεν μείναμε για τη συγκέντρωση. Γιατί να μείνουμε άλλωστε; Για ν' ακούσουμε τις σαχλαμάρες τους;

Μας κυνηγούσανε οι σταλινικοί, όπως είπα, με πιάσανε πολλές φορές τα φρουραρχεία του ΕΛΑΣ, αλλά είχα ψεύτικες ταυτότητες. Αν είχα τύχει σε κανέναν που ήξερε το παρελθόν μου, δεν θα γλύτωνα, όπως δεν γλύτωσαν ο Βουρσούκης, ο Αραβαντινός, ο Τουγκέλης και πολλοί σύντροφοι που τουφεκίστηκαν από τους σταλινικούς. Κυκλοφορούσα με το όνομα Καζάκος. Το όνομα του πατέρα μου ήταν Καζάκος, αλλά του είχαν βγάλει το ψευδώνυμο Νταμντάκος, από το νταμ-νταμ που έκαναν τα κόκκαλα του αρνιού με τα οποία έπαιζε. Άλλο όνομα που χρησιμοποιούσα ήταν το Βεργής.⁵⁴

Εμείς είχαμε εντελώς αντίθετη πολιτική από τον ΕΛΑΣ. Λίγαμε ότι δεν κάνουμε μονάχα αντίσταση κατά του φασισμού, όπως τάχα κάνανε αυτοί, δηλαδή υπέρ του επιτελείου της Μέσης Ανατολής, γιατί αυτοί ήταν εξάχτημά τους και τελικά ξαναφέραν την άρχουσα τάξη στην εξουσία. Υποστηρί-

54. Βλ. και Γ. Βεργής, "Λίγες λέξεις για ένα ηθικά απαράδεκτο κείμενο" στο Στίνας, *Αναμνήσεις*, σελ. 502-505 (Παράρτημα).

ζαμε ότι ο πόλεμος ήταν κακός κι από τις δυο μεριές, οπότε κάναμε πόλεμο κατά τον πόλεμο. Με προπαγάνδα, με έντυπα, με προκηρύξεις. Με τον Καστοριάδη μοιράζαμε και προκηρύξεις στους καταυλισμούς των Γερμανών εναντίον του πολέμου, γραμμένες στα γερμανικά. Εμείς μιλούσαμε γλώσσα διαφορετική από τα χωνιά του ΕΛΑΣ που φωνάζανε για το έθνος και την πατρίδα.

Αυτήν την περίοδο, '43-45, είχαμε ξανασυστήσει την ομάδα, αφού πια όλοι είχαμε δρατετεύσει από τις φυλακές και τις εξορίες και αρχίσαμε τη δράση μας. Τότε σπάσαμε μαγαζιά και μοιράζαμε τρόφιμα, όπως είπα, γι' αυτό και το ΕΑΜ μας κληροδόσε. Το ΕΑΜ έλεγε πως, όπως το '21, έτσι κι αυτοί κάναν εθνική αντίσταση.

Με το Στίνα και τον Καστοριάδη συναντιόμασταν σε σπίτια, έξω δεν βγαίναμε να πάμε σε καμιά ταβέρνα, τίποτα τέτοιο. Μια φορά, βγήκε ένας χαφιάς από τους αρχαιομαρξιστές, ο λεγόμενος Κανκαλάς. Εγώ πλησίαξα πολιτικά έναν συμπαθόντα επιγραφοποιό από το Παγκράτι και ο χαφιάς προσπάθησε να με γνωρίσει μέσω εκείνου – οικοδόμος ήταν. Μου τον είχαν περιγράψει, εγώ δεν τον ήξερα προσωπικά τον Κανκαλά. Μου 'δωσε λοιπόν ραντεβού ο συμπαθών στο τάδε καφενείο να συζητήσουμε. Εγώ είχα πάει νωρίτερα στο καφενείο και βλέπω το χαφιά να είναι ήδη εκεί –κατάλαβα ότι είναι αυτός, ο Κανκαλάς– να περιφέρεται και να κοιτάζει προσεκτικά δεξιά κι αριστερά. Ο άνθρωπος που προπαγάνδιζε εγώ, ο επιγραφοποιός, δεν είχε έρθει ακόμη. Αν ερχόταν και μιλούσαμε θα με γνώριζε ο χαφιάς. Ήξερε μόνο τ' όνομά μου. Έτσι σηκώθηκα κι έφυγα. Ειδάλλως θα μ' έπιανε. Ήταν πολύ επικίνδυνο να κυκλοφορείς έξω. Στο καφενείο πηγαίναμε σπάνια. Γι' αυτό κυρίως στα σπίτια γινόταν η δουλειά και οι συναντήσεις.

Ο Στίνας πήγαινε στον “Κοραή” στην Ιπποκράτους πού και πού, στο καφενείο όμως ελάχιστα. Δεν είχαμε αυτό που λένε ζωή του καφενείου, καθόλου. Ήμασταν όλοι παράνομοι. Μια φορά με σταμάτησαν οι φασίστες του Γρίβα. Δούλευα στην Ιπποκράτους σ' ένα ταυγκαράδικο. Το Χημείο στη Σόλωνος το είχαν οι φασίστες του Γρίβα. Εγώ ήμουν με την μπροστέλα, μ' ένα χακί παντελόνι κι ένα χακί πουκάμισο, μόλις πέρασα από το σημείο, μου λένε:

“Ψηλά τα χέρια! Από τους δικούς μας του ΕΛΑΣ είσαι;”

(Δεν ήξερα ότι ήταν δεξιοί.)

“Τι ελάς-μελάς μου λέτε, εγώ ταυγκαράδλος είμαι!”

“Ταυτότητα έχεις;”

Πάω να βγάλω ταυτότητα, πρόλαβαν όμως και μου τη βγάλανε αυτή, ψεύτικη ήταν άλλωστε. Αν έλεγα ναι, ελασίτης είμαι, τότε ήταν που θα 'πεφτα στην παγίδα. Ο Γρίβας ήταν αρχηγός των τσολιάδων που κάνανε όργια με τους ταγματσοφλίτες.

Από το Κουκάκι πήγαινα κάθε μέρα με τα πόδια στην Ιπποκράτους που δούλευα και γυρνούσα πίσω το βράδυ που σχολάγαμε. Με το Στίνα και τους καινούριους που κάναμε την ομάδα, συναντιόμουν μια-δυο φορές τη βδομάδα. Η ζωή κρεμόταν από μια κλωστή. Μας κληροδόσανε όλοι. Δεν υπήρχε ζωή.

Κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου, η δράση μας ήταν κρυφή και από τους σταλινικούς και από τους εαμίτες και από τους αστούς. Όταν έγινε στο Σύνταγμα μια συγκέντρωση, πυροβόλησαν από το ζαχαροπλαστείο του Γιαννάκη ή από πάνω από τ' ανάκτορα και σκότωσαν αρκετούς. Πήγαμε κι εμείς, σαν άτομα, μέσα στον κόσμο, όχι σαν ομάδα, δεν θεωρούσαμε σπουδαία την “απελευθέρωση”.

Στη συμφωνία της Βάρκιζας αποφασίστηκε να δικαστούν όσοι είχαν κάνει αδικήματα ποινικού δικαίου. Εν τω μεταξύ, οι αρχηγοί που είχαν κάνει αδικήματα, όχι μόνον δεν δικά-

στησαν, αλλά τους έδωσαν και άδεια οπλοφορίας. Δικάστηκαν όλα τα παιδιά, οι αφελείς οπλοφόροι του ΕΑΜ, που είχαν κάνει ποινικά αδικήματα κατόπιν εντολής των αρχηγών. Τους έλεγαν, σκοτώστε τους τροτσκιστές, τους αρχαιομαρξιστές, σκοτώστε τους αντιπάλους του Κόμματος, διότι είναι πράκτορες της αστικής τάξης.

Εμείς δεν πιάσαμε όπλο να πολεμήσουμε τους Γερμανούς. Λέγαμε ότι έπρεπε να συμφιλιωθούμε με τους γερμανούς στρατιώτες, ειδικά εκεί στην εξορία. Μπορεί η απόφασή μας να ήταν και λανθασμένη, αλλά εμείς πήραμε μια γενικά διεθνιστική θέση. Βλέπαμε ότι δεν θα τελείωνε ο πόλεμος με το να σκοτώσουμε ένα Γερμανό και να σκοτωθούν τόσο άνθρωποι με τα αντίποινα των Γερμανών.

Όταν επί Γερμανών πήγαιναν οι χωρικοί και γίνονταν αντάρτες, δεν το κάναν πάντα από πίστη, αλλά από φόβο για τα αντίποινα των Γερμανών. Οι Γερμανοί είχαν τη θεωρία της ομαδικής ευθύνης. Όταν σκότωσαν στους Μολάους ένα γερμανό στρατηγό,⁵⁵ οι Γερμανοί κάψανε τα Καλάβρυτα και εκτέλεσαν τόσο κόσμο, επειδή δεν μπορούσαν να συλλάβουν μεμονωμένα τους ενόχους. Οι σταλινικοί έλεγαν, αντίστοιχα, σκοτώσατε Γερμανούς. Αλλά έτσι δεν τελειώνει ο πόλεμος. Αυτό όννεφερε τους Άγγλους, τον Τσόρτσιλ, γιατί βοηθούσε την αντιγερμανική πολιτική. Γι' αυτό, όταν βρήκαν το αρχείο του Γιαννούλη,⁵⁶ βγήκαν στο φως κάτι έντυπα που έλεγαν ότι

55. "Στις 27 Απριλίου του '44, στους Μολάους σκοτώνουν έναν γερμανό στρατηγό και τρεις συνοδοί του. Οι γερμανοί για αντίποινα εκτελούν 200 αμάξιους και ένα στρατιωτικό απόσπασμα παίρνει εντολή να σκοτώσει όσους συναντά στο δρόμο του από τους Μολάους στη Σπάρτη" (Στίνας, Αναμνήσεις, σελ. 401).

56. Ο Γιαννούλης ήταν καπετάνιος του Αρχηγείου Γράμμους του Δημοκρατικού Στρατού.

αν ήσουν σε τροτσκιστική ή αρχαιομαρξιστική ή αναρχική οργάνωση, δεν επιτρεπόταν να σε δεχτούν στο ΕΑΜ. Μας έλεγαν πράκτορες της αστικής τάξης. Και φασίστες και όργανα των φασιστών και ανθρώπους της ιδιοκτησίας μας έλεγαν.

Ορισμένοι σύντροφοι πήγαν στο αντάρτικο. Είχαν την αυταπάτη ότι μπορούσε το ΕΑΜ να εξελιχθεί σε αριστερό κίνημα, επαναστατικό, ενάντια στην πολιτική του Στάλιν, αλλά δυστυχώς, όπως λέει κι ο Στίνας, αυτό ήταν αδύνατο...

Εγώ γνώρισα το Σταύρο Βερούχη, τον πρόεδρο των Παλαιών Πολεμιστών, αόμιμα από τα πολεμικά αέρια. Κάποτε είχε εκλεγεί από το χωριό του στη Εύβοια στην Κυβέρνηση του Βουνού –είχε κι αυτός την ίδια αυταπάτη. Είχανε βρει λάδι σε μια περιοχή και αυτός επέμενε να μοιραστεί στους κατοίκους που λιμοκτονούσαν. Αντιθέτως, οι σταλινικοί λέγανε να πάει στην "Επιμελητεία του Αντάρτη" για τους αντάρτες. Στο τέλος τον δολοφόνησαν.⁵⁷

Μια άλλη συμπλοκή είχε γίνει με αρχαιομαρξιστές και σταλινικούς που πήγαν να πολεμήσουν τους Γερμανούς, συγκεκριμένα να δράσουν από κοινού ενάντια σε μια γερμανική εκκαθάριση στην Ευρετανία. Αφού αντιμετώπισαν ενιαιομετωπικά τους γερμανούς –με όπλα– κι αφού τους απώθησαν μαζί, στο τέλος, οι σταλινικοί σκότωσαν τους αρχαιομαρξιστές και είπαν ότι σκοτώθηκαν στη μάχη από τους Γερμανούς. Ψέματα δηλαδή. Δεν υπήρχε περίπτωση να κάνεις μέτωπο με δαύτους, ήσουν κι εσύ εχθρός, ήσουν πράκτορας. Όπως σκότωναν τους αντάρτες του Ζέρβα, έτσι σκότωναν

57. "Σε λίγες μέρες τον καλούν δήθεν να πάρει μέρος σε μια σύσκεψη με την ιδιότητα του εκλέκτορα. Στο δρόμο αυτοί που τον συνοδεύουν, τον δολοφόνησαν με εντολή φυσικά του ΚΚΕ" (Στίνας, Αναμνήσεις, σελ. 80-81 και 424).

και τους δικούς μας που δεν συμφωνούσαν με τη γραμμή τους, σαν τον Φορρό.

Οι δικές μας ιδέες είχαν απήχηση σε περιορισμένο κόσμο, γιατί οι περισσότεροι ήθελαν να φύγουν οι Γερμανοί και εκεί σταματούσαν. Ήθελαν να έρθει το παλιό καπιταλιστικό σύστημα. Εμείς θεωρούσαμε ότι αυτό ακριβώς είναι που δημιουργεί τον πόλεμο. Γι' αυτό και ήμασταν ενοχλητικοί.

Το 1947 πραγματοποιήθηκε τελικά η οριστική ρήξη μας με τον τροτσκισμό και η αποχώρησή μας από την 4η Κομμουνιστική Διεθνή. Ο Στίνας στις θέσεις του 1947 αναφέρει:

Ο Τρότσκι ήταν ο πιο αναριόδιος κι ο πιο ακατάλληλος για θεωρητικός της σοσιαλιστικής επανάστασης. Ήταν ένας από τους κυριότερους αρχηγούς εκείνων που με τα λόγια και τα έργα, με τη διαλεκτική και τα πολυβόλα φράζανε το δρόμο στην επανάσταση και ξαναβάλανε τους εργατές στο ζυγό.

Αυτή είναι και η δική μου άποψη. Ύστερα από τις προδοσίες του σταλινισμού και τη χρεωκοπία της θεωρίας του εκφυλισμένου εργατικού κράτους, ύστερα από τη συμφωνία Χίτλερ-Στάλιν και το διαμελισμό της Πολωνίας, εμάς πλέον άρχισαν να μας χωρίζουν ζητήματα αρχής και από τον ίδιο τον Τρότσκι και από τους τροτσκοιτές γενικά, οι οποίοι παρέμειναν κολλημένοι στη θεωρία του εκφυλισμένου εργατικού κράτους, που προσπαθούσαν να μεταρρυθμίσουν. Θεωρούσαμε ότι αυτοί δεν ήταν προδότες συνειδητά, αλλά ότι ήταν εσφαλμένες οι εκτιμήσεις τους. Και ο Τρότσκι ήταν συναισθηματικά δεμένος μ' αυτούς, επειδή πήρε μέρος στην οκταβριανή επανάσταση και δεν ήθελε να ξεχωρίσει τον εαυτό του από το δημιούργημά του. Κι έτσι, παρ' όλες αυτές τις προδοσίες του σταλινισμού, εξακολουθούσε να έχει την αυταπάτη ότι εί-

Στο εργοστάσιο του Μεταξά στη Χαριλάου Τρικούπη, μ' έναν άλλο τσαγκάρη. Είναι καλοκαίρι και δουλεύουμε έξω. Γύρω στο 1950.

ναι δυνατόν να το μεταρρυθμίσουν αυτό το κράτος. Αυτό εμείς το βλέπαμε αδύνατο. Χωρίσαμε εντελώς τα τσανάκια μας κι αρχίσαμε να προσανατολιζόμαστε στις αντιξουνιστικές, αναρχικές ιδέες.

Όταν τελείωσε ο Εμφύλιος, προσπαθήσαμε να δράσουμε κρυφά και συννομιστικά στην Αθήνα. Το '50 και το '51 συνέχισα να δουλεύω, βγάζαμε έντυπα, είχαμε μια οργάνωση περίπου 200 ατόμων, ελάχιστη μειοψηφία σε σχέση με το ΕΑΜικό μπειμα, το οποίο έπιανε περισσότερο το μικροαστικό παλμό. Επαφές με συντρόφους έξω δεν είχαμε, όπως κατά τη διάρκεια της ισπανικής επανάστασης το '36, τότε που είχαν πάει ορισμένοι ναυτεργάτες, που βρίσκονταν ήδη εκτός Ελλάδας.

Εμείς δεν μπορούσαμε να στείλουμε δικούς μας, έπρεπε να φύγουμε παράνομα. Ο Μίμης ο Δέρβος, ένας καλός σύντροφος, σοσιαλιστής της 2½ Διεθνούς,⁵⁸ είχε πάει μετά την επανάσταση, για ν' αφήσει λουλούδια στον τάφο του Λόρκα...

58. "Εκπρόσωποι ορισμένων ρευμάτων της ευρωπαϊκής σοσιαλδημοκρατίας, που δεν συμφωνούσαν ούτε με τη Β' Διεθνή ούτε με τους "21 όρους" της Γ' Διεθνούς, συνήλθαν το Φεβρουάριο του 1921 και ίδρυσαν την Ένωση των Σοσιαλιστικών Κομμάτων, που ως κύριο στόχο έθετε τη δημιουργία μιας ενιαίας Διεθνούς του "επαναστατικού προλεταριάτου όλου του κόσμου". Η Ένωση αυτή έμεινε γνωστή ως "2½ Διεθνή" και εξέφρασε βασικά το ρεύμα του "αυτοκρατορικού" των Όττο Μπάουερ, Αντλερ και των Γάλλων Λονγκέ και Πωλ Φοκ. Η οργάνωση ενσωμάτωσε σοσιαλιστικά κόμματα 13 χωρών, το Μάιο όμως του 1923, ύστερα από την αποτυχία της κοινής σύσκεψης των τριών Διεθνών στο Βερολίνο τον Απρίλιο του 1922 (στη σύσκεψη αυτή μετείχε ως εκπρόσωπος του ΣΕΚΕ ο Γιάννης Πετοόπουλος, όπως ο ίδιος γράφει στο βιβλίο του, Τα πραγματικά αίτια της διαγραφής μου από το ΚΚΕ, σελ. 43) συνήλθε στο Αμβούργο κοινό συνέδριο της 2ης και της 2½ Διεθνούς, στο οποίο συγχωνεύτηκαν ιδρύοντας τη Σοσιαλιστική και Εργατική Διεθνή" (Ελευθέρης, Η επαγγελία της αδύνατης επανάστασης, σσμ. 61, σελ. 75).

ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ

Η ΖΩΗ ΣΤΗΝ ΑΥΣΤΡΑΛΙΑ (1951-1960)

Στην Αυστραλία πήγα το 1951 μετά από πρόσκληση ενός φίλου που ήξερε κάποιον που ήθελε ν' ανοίξει εργοστάσιο στην Αυστραλία και ζήτησε πέντε-έξι τεχνίτες. Ανέθεσε σε μένα να τους συγκεντρώσω και έτσι πήραμε το καράβι και τραβήξαμε κατά 'κει. Οι Έλληνες που είχα πάρει μαζί μου, οι τέσσερις τεχνίτες, δεν ήταν σύντροφοι. Ένας ήταν μονάχα συμπαθών, έγινε μάλιστα και φίλος μου, αφού του βάφτισε η γυναίκα μου ένα παιδάκι και γίναμε κουμπάροι, οι άλλοι δεν ενδιαφέρονταν για πολιτικά.

Το καράβι λεγόταν "Πρίγκιπ Έλλην", ένα σαπιοκάραβο, με το οποίο κάναμε περίπου 28-29 μέρες και ταλαιπωρηθήκαμε πολύ. Το καράβι ήταν μικρό και πολύς κόσμος υπέφερε. Με τα χίλια βάσανα φτάσαμε. Οι δουλειές αυτού που μας είχε προσκαλέσει δεν πήγαν καλά και έτσι ναυάγησε το σχέδιο. Δεν του κάναμε μήνυση να μας βγάλει τα εισιτήρια να επιστρέψουμε πίσω, σύμφωνα με τους νόμους της Αυστραλίας, γιατί εν τω μεταξύ βρήκαμε διάφορες δουλειές.

Εγώ στην αρχή έπιασα μια δουλειά σχετική με την τέχνη μου σε ένα εργοστάσιο στο Σίδνεϊ, αργότερα σε ένα κλωστήριο μαλλιού. Αφού δούλεψα δύο-τρεις μήνες, μετά έπιασα στην Αυστραλία η ντεπρέσιον, όπως το λένε στα αγγλικά, μικρή κρίση δηλαδή, και το εργοστάσιο που είχε περίπου χίλιους εργατές, σχόλασε τους εξακόσιους και μείναμε τετρακόσιοι. Μεταξύ αυτών που παρέμειναν ήμουν κι εγώ, διότι είχα

μάθει να χειρίζομαι μια μηχανή που πλέκει και χτενίζει το μαλλί. Δουλεύαμε τρεις μέρες τη βδομάδα, αλλά η κατάσταση αυτή ήταν προσωρινή, κράτησε ένα-δυο μήνες, μετά ομαλοποιήθηκε και συνέχισα κανονικά.

Όταν σχολάσα από κει, πήγα στους σιδηροδρόμους για μόνιμη εργασία. Στην αρχή η δουλειά ήταν δύσκολη, φτυαρίζαμε κάρβουνο. Αλλά μια μέρα είχε αρρωστήσει ένας γεροντάκος, ο οποίος καθάριζε τις τουαλέτες και λέει ο επικεφαλής: "ο μπράζ, ποιος από σας θα πάει να ρίξει μερικούς τενεκέδες νερό στις τουαλέτες, διότι έχει αρρωστήσει ο γέρος."

Οι περισσότεροι εργάτες που ήταν εκεί σκέφτηκαν, "τι ήρθαμε στην Αυστραλία για να καθαρίζουμε αποχωρητήρια;" Εγώ όμως το φιλοσόφησα το ζήτημα και είπα μέσα μου "κι ο άνθρωπος που δουλεύει σ' αυτό το πόστο, ο γέρος, είναι σαν κι εμάς". Κι έτσι από τους διακόσιους εργάτες που ήμασταν εκεί, πετάχτηκα και λέω: "Εγώ θα πάω!" Αυτό το εκτίμησε πολύ ο επικεφαλής και μαζί μ' ένα Ρουμάνο που ήρθε μαζί μου, μας κάλεσε καναδυό μέρες μετά και μας λέει: "Αφού κάνατε αυτή τη δουλειά, θα κάθαστε στο συνεργείο. Όταν έρχεται μία ρόδα φθαγμένη από το εξωτερικό, θα την κυλάτε στο συνεργείο και την υπόλοιπη ώρα θα κάθαστε στη φωτιά να διαβάζετε εφημερίδα!" Επί τρεις μήνες αυτή η δουλειά γινόταν κι έτσι απαλλαγθήκαμε από το φτυάρισμα του κάρβουνου. Εξαιτίας της εκτίμησης που μας έδειξε...

Στην Αυστραλία ο μετανάστης και γενικά ο ξένος πρέπει να κάνει οποιαδήποτε δουλειά, διότι δεν είναι σταθερός, δεν ξέρει τη γλώσσα. Κάθε φορά τη δουλειά που πιάνει την υπολογίζει. Ενώ οι Αυστραλοί καμιά φορά το ρίχνουν και έξω. Σου λένε, δεν μ' αρέσει, "αλ γκετ άουτ", δηλαδή φεύγω από δω.

Εκεί προσπαθήσαμε να μάθουμε τη γλώσσα. Εγώ ήξερα λίγα γαλλικά από το σχολείο. Το υπουργείο εκπαίδευσης σου

δίνει ορισμένα βιβλία, τα οποία τα διαβάζεις παράλληλα με το ράδιο κι όταν τα συμπληρώσεις, τα στέλνεις πίσω και σου στέλνει άλλα, για να μπορέσεις να μάθεις τη γλώσσα. Πολύ ωραίο σύστημα! Και τα λίγα αγγλικά, αυτά τα σταθμένα αγγλικά που ξέρω, τα έμαθα μέσω του ραδίου και αυτής της αλληλογραφίας.

Έκανα διάφορες δουλειές στο Σίδνεϊ, στο Κουίνσλαντ και στη Μελβούρνη. Μόνο στην Καμπέρα δεν πήγα, την πρωτεύουσα της Αυστραλίας. Δούλεψα και σε μία εταιρεία που έκανε τις μοτομπίνες για τις αντλίες που δίνουν στα αυτοκίνητα βενζίνη. Εκεί έμαθα να συναρμολογώ ορισμένα κομμάτια της μηχανής, στη συνέχεια τα έπαιρνε ο ανώτερός μου, συναρμολογούσε κι αυτός και στο τέλος γινόταν η αντλία. Εκεί ήταν που έκανα κι ένα "κόλπο". Στο εργοστάσιο αυτό ζητούσαν εργάτες από δεκαοκτώ μέχρι τριάντα πέντε, το πολύ σαράντα χρονών. Εγώ και πιο μεγάλος ήμουν και κροτάφους γριζούς είχα από μικρός. Αλλάξα λοιπόν το πιστοποιητικό μου ώστε αντί να δείχνει ότι ήμουν γεννηθείς το '12, να φαίνεται ότι ήμουν γεννηθείς το '22. Και το 1912 της άλλης μου ταυτότητας ψεύτικο ήταν, γιατί στην πραγματικότητα γεννήθηκα το 1908, αλλά όταν ήρθαμε με τη συνθήκη της Λωζάνης, δηλώναμε ότι ήμασταν μικρότεροι στην ηλικία για να μην πάμε στρατιώτες. Το 'κανα λοιπόν γεννηθείς το '22, έβαψα και τους κροτάφους μαύρους για να φαίνομαι νεότερος κι έτσι κατάφερα να πιάσω δουλειά! Στην Αμερική, λένε, για να πιάσεις δουλειά πρέπει να έχεις άσπρο δέρμα και μαύρα μαλλιά!

Αλλά εκεί τόσο πολύ εκτίμησαν τις δουλειές μας, εμάς των ξένων που ήμασταν προσκεκτικοί, που μας λέγανε, "αν καθίσεις δέκα χρόνια στην επιχείρηση, θα σου βάζουμε από μία λίρα το μήνα" -λίρες ήταν τότε, δεν είχαν γίνει ακόμα δολάρια- "θα βιάζεις και μία λίρα εσύ και στο τέλος των δέκα χρόνων θα πά-

ρεις το ποσό αυτό ολόκληρο, και το κομμάτι της εταιρείας και τα χρήματα που βάζεις επί". Όταν θέλησα αργότερα να φύγω και να γυρίσω στην Ελλάδα, ζήτησα τα χρήματα αυτά και τα πήρα πίσω, γιατί τους είπα πως θα πάω στην Ελλάδα για μερικούς μήνες, ενώ εγώ έφηνγα οριστικά πια από την Αυστραλία και έμεινα στην Ελλάδα. Αυτοί πείστηκαν και μου έδωσαν και βεβαίωση μπόν σέβις και μου είπαν "ένι τάμ", δηλαδή όποτε ζητήσεις να επανέλθεις, θα είσαι δεκτός στο εργοστάσιο.

Το περισσότερο διάστημα δουλέψα σε εργοστάσιο αυτοκινήτων της General Motors. Εκεί σε ρωπάνε τι επάγγελμα έκανες στο βίο σου. Εγώ είχα πει τσαγκάρης. Μου δώσανε να μοντάρω ένα κάθισμα, το οποίο ήταν το μπροστά κάθισμα, εκεί που κάθεται ο οδηγός. Γυναίκες έραβαν τα καλύμματα κι εμείς τα μοντάραμε στο σκελετό του αυτοκινήτου. Ήταν λιγάκι σκληρή η δουλειά, αλλά σκέφτηκαν τσαγκάρης είμαι, θα ξέρω από τανάλια, μοντάρισμα και τέτοια. Έκανα κι άλλες δουλειές, όπως για παράδειγμα να βάζω τα λάστιχα γύρω από τις πόρτες των αυτοκινήτων.

Στο εργοστάσιο αυτό μπαίνει λαμαρίνα σκέτη και βγαίνει από την άλλη μεριά έτοιμο αυτοκίνητο με τη βενζίνη και πληθαίνει μπό ντεπό για να σταλεί στο εξωτερικό για πώληση. Παραγωγή ομαδική. Πρέπει σε ορισμένα λεπτά να εκτελέσεις τη δουλειά που σου αναθέτουνε, το λεγόμενο σύστημα Τέιλορ. Υπάρχουν οι χρονομέτρες, οι τάμ-ρίπερς που λένε, που παρακολουθούν. Μόλις που προλαβαίνεις να κάνεις τη δουλειά σου. Γίνεται έλεγχος παραστάτω, οπότε έχεις συνέπειες μετά, αν δεν προσθέσεις ό,τι πρέπει στο τμήμα το δικό σου.

Μέσα στο εργοστάσιο δουλεύανε πολλοί εργάτες. Γιουγκοσλάβοι, Μάλτεζοι, Ιταλοί, Ινδονήσιοι. Κυρίως Ιταλοί. Μπορεί να δουλεύανε και δεκαπέντε και είκοσι διαφορετικές εθνότητες εκεί μέσα. Γινόταν και καβγάς καμιά φορά. Οι

εθνικιστές Έλληνες τα βάζανε πού και πού με τους Ιταλούς, αλλά εμείς που ήμασταν αριστεροί λέγαμε ότι είμαστε όλοι σύντροφοι αδελφομένοι και να τ' αφήσουμε αυτά τα σοβινιστικά τετρίπια.

Γίνονταν μικροφασαρίες, αλλά ήτανε παραστικές, δεν πιωνόντουσαν στο ξύλο. Ένα επεισόδιο μονάχα θυμάμαι, όπου ένας Ιταλός στη γραμμή που δουλεύαμε είχε τη γυναίκα του άρρωστη στο νοσοκομείο, κλείδωνε τα παιδιά του στο σπίτι κι ο ίδιος ερχόταν στη δουλειά. Εκεί στην παρέα που ήμασταν συνεννοηθήκαμε για να μπορέσει να πάρει άδεια. Έτσι μια μέρα έπεσε πάνω στις ράγες της γραμμής κι εμείς τον αρπάξαμε και τον πήγαμε στο νοσοκομείο του εργοστασίου, κάναμε ότι δήθεν έπαθε ατύχημα και σταματήσαμε την αλυσίδα όλου του εργοστασίου. Βέβαια δεν είχε πάθει τίποτα. Τό 'κανε επίτηδες για να κοιτάξει τα παιδιά του στο σπίτι που τα είχε κλειδωμένα μόνα τους. Το κόλπο πέτυχε, πήρε δύο βδομάδες άδεια. Κι όταν ήρθε, μας έλεγε: "Θενα μου, Τζιοβάνι, σας ευχαριστώ πολύ, γράτσια!" και μας αγκάλιαζε, γιατί του κάναμε πλάτες.

Συνήθως όμως δεν μιλούσαμε, αφού έπρεπε να είσαι στο ποστό σου και δεν επιτρέπόταν να ανταλλάξεις κουβέντα με το διπλανό σου. Η διοίκηση δεν επέτρεπε ούτε να κάνεις συζητητάρες μέσα στο χώρο του εργοστασίου.

Εκεί ήμουν κατά των σωματείων, γιατί τα σωματεία ήταν όργανα της επιχείρησης και δεν έβρισκες δίκιο. Εγώ μάλλον δεν πλήρωνα στο σωματείο, ήταν σαν να πληρώνεις τις εκκλησίες! Μια φορά πήγαν και ανοίξανε το φάκελό μου. Είχε το δικαίωμα το σωματείο να ανοίξει το φάκελό μου της πληρωμής και να κρατήσει τα χρήματα του σωματείου. Τα σωματεία ήταν φτιαγμένα από το ίδιο το εργοστάσιο, για να καταστραβώνουν τους εργάτες, για να μην κάνουν στάσεις, να μην κάνουν κινη-

σεις εναντίον του εργοστασίου. Όργανα των εργοδοτών ήταν και τα σοματιά –τυπικά επεργεματικά σοματιά.

Εκτός δουλειάς πάλι δεν είχαμε κοινωνική ζωή. Διασκέδαση δεν υπήρχε. Ο καθένας σκορπούσε μετά τη βάρδια στο σπίτι του. Ορισμένοι Μαλτέζοι και Ιταλοί είχαν αγοράσει κάποια παλιά αυτοζινητα και βάζανε πέντε-δέκα και τους πήγαιναν στα σπίτια τους. Δουλεύαμε βάρδιες, αργά τη νύχτα καμιά φορά, και δεν υπήρχε τρόπος να κάνεις καμιά φιλική συγκέντρωση, όπως συμβαίνει σε άλλες χώρες. Αυτά όλα ήταν πολύ περιορισμένα.

Με την ελληνική κοινότητα δεν είχαμε σχέσεις. Είχαν μεγάλες διαφορές μεταξύ τους οι Έλληνες για το ποιος θα πάρει την κυριαρχία. Μπαίνανε μέσα κι οι δεσποτάδες, οι πολιτικές διαφορές, τα συμφέροντα. Επικρατούσε μάλιστα κάποιος αρχιεπίσκοπος δεσπότης, ο Στυλιανός. Όταν ήθελες να κάνεις μια βόλτη ή μια κηδεία, έπρεπε να πληρώσεις ιδιαίτερος το δεσπότη. Άστα να πάνε, ήτανε κέντρα εκμετάλλευσης οι εσαλποιές.

Στο Σίδνεϊ έμενα σε διάφορες συνοικίες, στο Κίνγκσφορ για ένα διάστημα, μετά στο Μπόνταϊ Τζάκσον, εκεί είχα νοικιάσει. Νοίκιαζες, δεν είχες μόνιμη κατοικία. Κάποια στιγμή με τις οικονομίες μου αγόρασα ένα παλιό σπίτι και στο τέλος που ήθελα πια να φύγω οριστικά από την Αυστραλία, το πουλήσαμε και κάναμε τα έξοδα, γυρίσαμε πίσω και αγοράσαμε αυτό το σπίτι που μένω μέχρι σήμερα.

Στην Αυστραλία έμενα με τη γυναίκα μου. Ο Έλληνας στην Αυστραλία, ο μετανάστης, αγοράζει το παλιό σπίτι του Αυστραλού και το ξεχρεώνει κάθε εβδομάδα. Δίνει κάποια χρήματα έναντι, ο Αυστραλός παίρνει τα χρήματα αυτά και αγοράζει καινούριο σπίτι. Οι εκτάσεις είναι αρκετές στην Αυστραλία. Ο μετανάστης ξίνει διαρκώς το σπίτι το παλιό, που είναι ογδόντα κι εκατό χρονών για να λύσει το πρόβλημα της

Στην
Αυστραλία.

Με το Δημήτρη Δέβρο και το Βασίλη "Παρουάνο", συντρόφων και φίλων στην Αυστραλία το 1957.

στέγης και κοιτάζει γύρω στις βιομηχανικές πόλεις να πιάσει σπίτι πιο κοντά στη δουλειά του. Αυτή είναι η ζωή του.

Με το ιργατικό κίνημα και με συνδικαλιστές δεν ήρθα σε μεγάλη επαφή, πέρα από τις συζητήσεις που κάναμε μέσα στο εργοστάσιο. Γενικά εκεί το κίνημα δεν ήταν σε άνθηση, ιδίως στο Σίδνεϊ –στη Μελβούρνη υπήρχε μεγαλύτερη κίνηση. Στο Σίδνεϊ υπήρχαν μερικοί τροτσκιστές, με τους οποίους ήρθα σε επαφή, αλλά είχαν διαφορετική οργανωτική διάταξη. Αυτοί βρίσκονταν μεταξύ τους σε αρακά διαστήματα και ήταν κάτι σαν λέσχη συζητήσεων, χωρίς να συνοδεύονται οι συζητήσεις τους και από πρακτική δράση. Είχαν αποκτήσει μία σχετική επιρροή στο σωματείο των φορτοεφορτωτών, όπου οι ιταλιανοί είχαν μεγάλη δύναμη. Κι όταν συνέβαινε κάτι στην Ελλάδα, κάποια αναταραχή, κάνανε απεργία στην Αυστραλία. Δεν ξεφόρτωναν για παράδειγμα το ελληνικό πλοίο, εις ένδειξη αλληλεγγύης στις απεργίες που κάνανε οι εδώ ναυτεργάτες. Οι αναρχικοί ήταν ελάχιστοι, έρχονταν από διάφορα μέρη της Αγγλίας, καμιά φορά κινηγημένοι από τις μητροπόλεις τους.

Πολιτική ζωή δεν υπήρχε, μ' άλλα λόγια, στο διάστημα αυτό. Όλοι προσπαθούσαν να επιβιώσουν και συχνά δούλευαν για υπερωρίες. Και εγώ ακόμα δεν μπορούσα να κάνω τίποτε άλλο, κυρίως εξαιτίας του ζητήματος της γλώσσας. Δεν ξέραμε τη γλώσσα, αρχίζαμε να μαθαίνουμε λίγα αγγλικά από τα καθημερινά, τα πρακτικά ζητήματα. Έπρεπε να πάμε στο σχολείο, να εκπαιδευθούμε.

Έγραφα στους γονείς μου, τους έστελνα λίγο χαρτζιλίκι κάθε τόσο. Με το Στίνα διατηρούσαμε απλά μια επαφή.

Αυτό που μου άρεσε βέβαια στην Αυστραλία, είναι ότι είχαν πάντα χρήματα στην τσέπη σου αν δούλευες οβερτάιμ, υπερωρίες δηλαδή. Αν ήταν Κυριακή, πληρωνόσουν τη μία ώρα για δύο, αν ήταν Σάββατο τη μία ώρα για μιάμιση. Κι

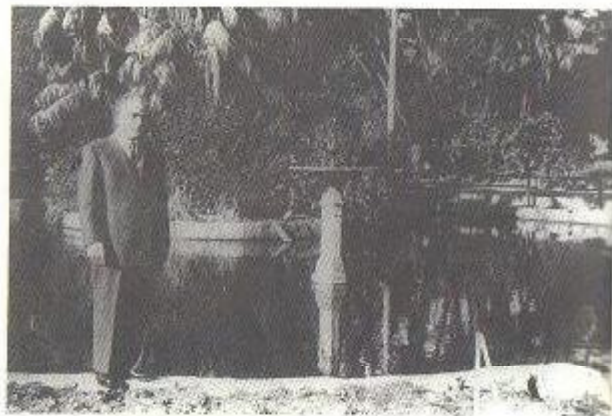
έτσι οικονομούσα κι εγώ χρήματα, έτσι έφερα και τη γυναίκα μου στην Αυστραλία. Τα εισιτήρια τα κάναμε μόνοι μας. Οι μετανάστες είχανε μια επιτροπή, τη ΔΕΜΕ τη λεγόμενη, που τους μετέφερε δωρεάν. Εμείς όμως δεν είχαμε πάει ως μετανάστες, πήγαμε ως προσκεκλημένοι.

Στην Αυστραλία κάναμε και μπάνια. Η Αυστραλία έχει μεγάλες παραλίες, το Μπόνταϊ Τζάκσον, το Μένλι, κ.α. Και καρχαρίες έχει πολλούς. Είναι μια εποχή μάλιστα που οι καρχαρίες ορμάνε στους ανθρώπους. Μια φορά συνέβη το εξής πρωτοφανές περιστατικό: ψάρευαν δύο με μία βάρκα κι ο καρχαρίας τους έφερε βόλτα για να τους επιτεθεί. Αυτοί κάποια στιγμή τα χάσανε, γιατί ο καρχαρίας πήδησε για να ορμήσει πάνω τους και έτσι όπως σήκωσε τα νερά αναποδογύρισε η βάρκα και πέσανε κι αυτοί μέσα στη θάλασσα. Αλλά άσπου να κατέβει από το ύψος ο καρχαρίας, γύρισε η βάρκα και έπεσε ζωντανός μέσα στη βάρκα. Απίστευτο! Το είχε δημοσιεύσει και η *Sunday Morning Herald* με ολόκληρη τη φωτογραφία. Οι ψαράδες δεν ήξεραν ότι ο καρχαρίας ήταν μέσα στη βάρκα και έτσι τους τραβήξανε καταφοβισμένους στην παραλία. Αλλά ο καρχαρίας έμεινε ζωντανός μέσα στη βάρκα και τον βγάλανε έξω. Διάφοροι σύλλογοι κολυμβητικοί έχουν ένα καρούλι κι όταν πιάσουν κανέναν καρχαρία τον κρεμάνε και πηγαίνει ο κόσμος και τον βλέπει. Άσε που υπάρχει κι ένας επόπτης και παρακολουθεί. Όταν δει κινήσεις καρχαρία στο πέλαγος, σφυρίζει και βγαίνει όλος ο κόσμος έξω. Αλλά όταν πιάσουν κανέναν ζωντανό, γιατί καμιά φορά τους κινηγάνε και με τη βενζινάκατο, το έχουν καύχημα να λένε ότι στο τότε μέρος πιάσανε έναν καρχαρία τρία μέτρα! ~

Οι Έλληνες οι έξυπνοι πιάνουν καρχαρίες μικρούς, τους φιλετάρουν, τους ψήνουν και τους σεβίζουν για τσιπούρες, επειδή ο καρχαρίας έχει νόστιμο κρέας.

Αυστραλία, 1962, στο ακρογάλι Μποντά Μπιτς.

Στο Βοτανικό Κήπο του Σίδνεϊ.

Οι Αυστραλοί θέλουν ψάρι χωρίς κόκαλο. Έτσι όπως είναι φιλεταρισμένο, το βάζουν μέσα στο τρόφι, βράζει το καζάνι με λίπος, προσθέτουν και κάρυ και το τρώνε. Στις παραλίες όλοι οι Έλληνες και οι Ιταλοί έχουν ψαράδικα και fish'n'chips, μαγαζιά που τηγανίζουν ψάρια και πατάτες. Ο κόσμος πάει και φωνίζει από και.

Έχει επίσης κάτι πάγκα με καγκουρό, με κοιναμπάρας και διάφορα άλλα πουλιά. Έχει και πολλούς ευκαλύπτους, πολλοί Έλληνες και Αυστραλοί κάνουν ευκαλυπτόλαδο από αυτούς.

Το καγκουρό είναι ένα ήμερο ζώο, δεν σε πειράζει, αν δεν το πειράξεις. Υπάρχει κι ένα ζώο, μια ράτσα καγκουρό, το γουαλαμπί, το οποίο μάλιστα τρώγεται κι είναι νόστιμο. Οι Ινδονήσιοι ερχόντουσαν για το κινήρι. Έχει και διάφορα μονασεία που δείχνουν πώς έβθαναν οι πρώτοι Αυστραλοί από τα διάφορα νησιά. Για το καγκουρό ερχόντουσαν. Έχει και τίγρεις, σκύλους άγριους που πνίγουν τα αρνιά. Δεν έχει όμως ελέφαντες, ούτε τίγρεις και λιοντάρια, όπως έχει στην Αφρική. Ούτε ζούργια έχει σαν την Αφρική, αλλά έχει μεγάλη έρημο, την έρημο Γούμερα, όπου κάνουν και πυρηνικές δοκιμές.

Τους ιθαγενείς εκεί τους έχουν αποθήσει και ζούνε κυρίως στα ενδότερα. Πολλοί έχουν αναγνωριστεί από την κυβέρνηση, αλλά πάντως ζούνε χωριστά. Αλλά δεν τους κάνουν διάκριση. Αυτοί που έχουν εκπολιτιστεί και είναι μέσα στις πόλεις, παίρνουν τον ίδιο μισθό που παίρνει και ο λευκός εργάτης, αφού ισχύουν οι συλλογικές συμφάσεις εργασίας. Ένας σήτορας φοιτητής, από αυτούς που πάνε και κάνουν ειδορμές στα ενδότερα για να εξερευνηθούν τους ιθαγενείς, έλεγε πως την παλιά εποχή τους δίνανε δηλητηριασμένα κέικ για να τους εξοντώσουν, το κρίσμας κέικ που λένε, και πολλούς πράγματι τους εξόντωσαν έτσι. Υπάρχει ρατσισμός, ξέρεις. Όταν σε

βλέπουν λίγο μελαχρινό σου λένε, "εσύ δεν είσαι από τη δική μας τη φυλή". Αυτά εμείς δεν τα είχαμε στην Ελλάδα.

Η Αυστραλία δεν έχει υποχρεωτική στρατιωτική θητεία. Εκεί σε παίρνει ο στρατός κατά διαστήματα με τη σειρά να σε εκπαιδεύσει ένα τρίμηνο, αλλά στο διάστημα αυτό που σε εκπαιδεύει, σε πληρώνει το βδομαδιατικό σου, όπως θα ήσουν στο εργοστάσιο. Γιατί, σου λείπει, μπορεί να είσαι παντρεμένος και να έχεις οικογένεια. Όταν σε πάρουν στρατιώτη, πώς θα ζήσει η οικογένειά σου;

Για όσα γίνονταν στην Ελλάδα μαθαίναμε από τις ελληνικές εφημερίδες της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης. Έτσι παρακολουθούσαμε την επικαιρότητα.

Εκεί στην Αυστραλία έμαθα και για τον Μπελογιάννη. Αυτός είχε διαφωνήσει τότε με την επίσημη ηγεσία, με το Ζαχαριάδη, και τον στέλνανε σε επικίνδυνες αποστολές στην

Με το φέσι πάνω στην καμήλα.

Ελλάδα, καμιά φορά και καρφωτό. Γιατί αυτό το αισχρό κάνανε οι σταλινικοί: για να εξοντώσουν τους αντιπολιτευόμενους, τους στέλνανε σε επικίνδυνες δουλειές και καμιά φορά τους κάρφωναν κιόλας από πίσω για να συλληφθούν και να τελειώνουν μ' αυτούς.

Την πρώτη φορά που ήρθα ταξίδι στην Ελλάδα, γύρω στο 1958, περάσαμε και από την Αίγυπτο, το Σουέζ. Περάσαμε από το Πορτ Σάιντ, πήγαμε και στο μουσείο και στις πυραμίδες του Χέοπος. Μας βάλανε και καφτάνια οι Αιγύπτιοι. Όπως έχουμε εμείς τα τσαρούχια και το φέσι του τσολιά, έτσι έχουν κι αυτοί τα φέσια κι όταν τους πεις "γιαχαμπίμπι", αγάπη μου, σε βλέπουν με καλό μάτι και σου βάζουν κι ένα καφτάνι.

Εκεί στις πυραμίδες που έχουν καμήλες και βάζουν τους τουρίστες επάνω, τους πάνε στις πυραμίδες και τραβάνε φωτογραφίες πήγα κι εγώ κοντά στη Σφίγγα.

Σε κάποια στιγμή αποφάσισα να επιστρέψω οριστικά. Ήταν ότι άρχισα να μεγαλώνω πολύ και μεγάλωνε και το πρόβλημα της γλώσσας. Για να μάθεις καλά τη γλώσσα έπρεπε να πας στο σχολείο, να εκπαιδευτείς. Εγώ κάτι αγγλικά σπασμένα έμαθα. Κι έλεγα πλέον τα ψωμιά μου τά 'φαγα, οντε να γυρίσω στην Ελλάδα, στους δικούς μου. Άρχιζες και μιλούσες και σου έλεγαν "γιου στικ βέρι γκουιντ ίνγκλις!", δηλαδή μιλάς πολύ καλά αγγλικά. Ναι, αλλά δεν μπορούσα να μιλήσω θεωρητικά, πολιτικά, για να συνεννοηθώ κι αυτό με στεναχωρούσε. Θα πάω πίσω στην Ελλάδα, δε βαριέσαι, σκεφτόμουν.

Ξαναγύρισα στη Θεσσαλονίκη το '66 με καράβι. Η πολιτική μας δράση είχε ατονήσει. Κατά καιρούς πήγαινα στην Αθήνα κι έβλεπα το Στίνα. Μετά τη χούντα, πολλοί σύντροφοι, πολλοί νέοι, ακόμη και του ΚΚΕ, έρχονταν σε επαφή με τον ηλικιωμένο Άγι Στίνα, έκαναν διάφορες συζητήσεις με τον κύκλο των αναρχικών, με το μακαρίτη το Χρήστο Κωνσταντινίδη, τη Σύλβια των εκδόσεων της Διεθνούς Βιβλιοθήκης, κλπ. Μετά ήρθα να μείνω μόνιμα στη Θεσσαλονίκη, αγόρασα κι αυτό το σπίτι το 1989.

Ο Στίνας, κατά τη γνώμη μου, σαφραινόταν τις πολιτικές καταστάσεις. Στην περίοδο προ της χούντας, έλαβα την εντολή από την ομάδα μας να πάω να βρω την τάση του Λουκά Καρλιάφτη και να τους πω ότι η κατάσταση βαδίζει προς ανωμαλία, δεν επρόκειτο να γίνουν οι εκλογές με τον Παναγιώτη Κανελλόπουλο. Ο Λουκάς, παρότι ήταν παλιός, ήταν μισοπιστός στις εκτιμήσεις του και μου λέει: "Εγώ νόμιζα ότι ήρθες να μου πεις να κάνουμε κοινή εμφάνιση στις εκλογές, να κατέβουμε με κοινούς υποψηφίους". Εγώ του λέω ότι εκτίμηση της ομάδας μας είναι ότι δεν πρόκειται να γίνουν εκλογές, θα γίνει πραξικόπημα, να βγάλουμε μια προκήρυξη και να το κατ'αγγείλουμε.

Ο Στίνας είχε κάνει σωστή εκτίμηση. Και πράγματι σε μια βδομάδα κηρύχθηκε η δικτατορία του Παπαδόπουλου, οπότε βλέπω το Λουκά και τον λέω ειρωνικά: "Είδες; Έγινε η δικτατορία του προλεταριάτου που έλεγες!"

Στα Μετέωρα, στη δεκαετία του '70.

Γύρω στο 1985 πάνω στο λόφο του Φιλοπάππου.

Με το Στίνα, έξι μήνες προτού πεθάνει, στο άλσος του Παγκρατίου στην Αθήνα.

Πολιτικό μνημόσυνο για τον Άγι Στίνα (Σπύρο Πρίφτη) στη Νομική Σχολή της Αθήνας. Με τον Καστοριάδη κοιτάζουμε την προσωπογραφία του Στίνα που ζωγράφησε η Μαίρη Νίνου (Ελευθεροτυπία, 18 Φεβρουαρίου 1989).

Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΗΜΕΡΑ

Αν συγκρίνουμε την κατάσταση στη Θεσσαλονίκη σήμερα⁵⁹ και τον κόσμο με τη δεκαετία του '30, η κατάσταση είναι πολύ χειρότερη. Στη Θεσσαλονίκη υπήρχε παλιότερα μια ζεστασιά μεταξύ των εργατών, το κίνημα ήταν αγνό, απόφιο,

59. Ο μπαρμπα-Γιάννης από το '80 μέχρι και σήμερα, στα 94 του, έχει μια διαρκή παρουσία στο αντιεξουσιαστικό κίνημα. Τη δεκαετία του '80 μεταφέρει τις εμπειρίες του με κείμενά του σε έντυπα του αναρχικού χώρου. Ενδεικτικά μπορούσαμε να εντοπίσουμε:

- Αναρχικό ενημερωτικό δελτίο, τεύχος 1, Μάης 1984, Θεσσαλονίκη
- Αναρχικό ενημερωτικό δελτίο, τεύχος 2, Δεκέμβριος 1984, Θεσσαλονίκη
- Δοσιμεία, τεύχος 8, 14 Νοέμβριος 1986, Αθήνα
- Εκτός νόμου, τεύχος 5, 24 Μάρτιος 1989, Θεσσαλονίκη

Στη Θεσσαλονίκη, όπου και ζει μέχρι σήμερα, συμμετέχει ενεργά στην πολιτική ζωή: εκπομπές στο *Ράδιο Κιβωτός*, αλληλεγγύη στη *Βίλα Βαρβάρα* και στα καστρόπληκτα... Είναι ομιλητής στην πρώτη εκδήλωση του αυτοδιαχειριζόμενου κοινωνικού κέντρου *Ναιτίλας*, ενώ στο τρίμηρο των *Ράδιο Οντοπία*, *Ράδιο Κιβωτός* και της εφημερίδας *Άλφα* το 1996 συναντιέται με τον Άμπελ Παζ. Έξω από τη Θεσσαλονίκη ο μπαρμπα-Γιάννης έχει μιλήσει στην Αθήνα (Πολιτικό μνημόσυνο Άγι Στίνα στη Νομική Αθηνών), στον Πειραιά (σε εκδήλωση που οργάνωσαν το ελευθεριακό στέκι Μπαρραχίου *Παροδάφνη* και Προτοβουλία από τη λέσχη Αράδου στον Πειραιά), στο Αιγίνο (μνημόσυνο Κορηλίου Καστοριάδη), στα Χανιά (στο αντιεξουσιαστικό στέκι). Τόσο στις ομιλίες του όσο και στις συζητήσεις, δεν σταματά να υπενθυμίζει τα εγκλήματα του ΚΚΕ, τον κατασταλτικό του ρόλο τις στιγμές που το λαϊκό μαζικό κίνημα ήταν πολύ κοντά στο να μετατρέψει μια εξέγερση σε επανάσταση... Η καθάρωση της Σοβιετικής Ένωσης και του ανατολικού μπλοκ αποτέλεσε γι' αυτόν επιβεβαίωση της ορθότητας των απόψεων του...

Με τον Κορνήλιο Καστοριάδη στο σπίτι του στην Τήνο.

είχε αλληλεγγύη. Όταν κάναμε απεργίες, βοηθούσαν και οι εργάτες από τα άλλα επαγγέλματα, κατέβαιναν στην απεργία σε συμπαράσταση του άλλου κλάδου, κάνανε εράνους και βοηθούσαν. Όταν δημιουργήθηκαν τα λεγόμενα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα, χάθηκε αυτή η ζεστασιά. Άρχισαν όλοι να λένε ότι πρέπει να φύγει ο κατακτητής για να ζήσουν καλύτερα, οπότε διώξαν τους γερμανούς κατακτητές και φέρνανε τους Έλληνες κατακτητές, αντί να κάνουν κοινωνική επανάσταση και κοινωνική αλλαγή. Έτσι χειροτέρευσαν τα πράγματα: άρχισαν οι επιτροπές ασφαλείας, τα πιστοποιητικά κοινωνικών φρονημάτων, ήλθε η Δεξιά.

Όταν ακούω σήμερα να λένε Νέα Δημοκρατία, παθαίνω εντεροδιάλυση. Διότι η λεγόμενη Νέα Δημοκρατία είναι ένα μπουνιάκι άδειο με μια ετικέτα απ' έξω. Είναι η ίδια η φρισκο-

Εκδήλωση αναρχικών στο πανεπιστήμιο. Ομιλητής στην έδρα ο Γ. Τομπάκος.

Με τον Αμπέλ Παζ σε εκδήλωση των ραδιοφώνων Ράδιο Ουτοπία και Ράδιο Κιβωτός και της εφημερίδας Άλφα τον Ιούνιο του 1997 στη Θεσσαλονίκη.

Αμέσως μετά το Πάσχα του 1998 πραγματοποιείται εις-βολή της αστυνομίας και εκκένωση της αυτοδιαχειριζόμενης κατάληψης Villa Βαρβάρα, στην Άνω Πόλη της Θεσσαλονίκης. Στη φωτογραφία (από βίντεο) ο Γ. Τσιμτάκος είναι ομιλητής σε εκδήλωση αλληλεγγύης που

πραγματοποιείται μπροστά από το κτίριο της κατάληψης. Λεπτομέρεια της φωτογραφίας: πίσω από τον Μπαρμπά-Γιάννη διακρίνονται τα ερείπια των τοίχων, καθώς ο Δήμος και η αστυνομία γκρέμισαν το ισόγειο του κτιρίου για να εμποδίσουν απόπειρα επανακατάληψης!

Με το Γεώργιο Βουλίγγα, ένα καλό σύντροφο και αγωνιστή, στο Επταπύργιο, στην Άνω Πόλη Θεσσαλονίκης.

λαοκρασμένη δεξιά του Τσαλδάρη, του Παπάγου, του Αβέρωφ, αυτών που μας στέλνανε εξορία επειδή ενοχλούσαμε τη χώνεψη των αφεντικών, γιατί παρακινούσαμε τον κόσμο σε απεργία για να γεμίσει το στομάχι του.

Εμείς πιστεύουμε ότι αυτό το κοινωνικό σύστημα θέλει δυναμική και πέταμα. Εγώ δεν είμαι θεωρητικός, είμαι τοαγκάκης. Όπως λέω συχνά, ένα παπούτσι που ανέβηκε ανηφόρα και κατηφόρα και του σπάσανε τα βάρδουλα και βγήκαν τα δάκτυλα απέξω, δεν επιδέχεται επιδιόρθωση. Έτσι και το σύστημα, δεν επιδέχεται μεταρρύθμιση, θέλει πέταγμα!

Τότε κατέβαιναν εκατοντάδες χιλιάδες στο δρόμο για να διεκδικήσουν τα αιτήματά τους. Σήμερα τέτοιες καταστάσεις τις βλέπουμε μόνο στο κλωτοσόφαιρο. Ο καπιταλισμός έχει βρει το φάρμακο παγκοσμίως να αποβλακώνει τον κόσμο με το ποδόσφαιρο. Εδώ στην Τούμπα, όταν πρόκειται να παίξουν ποδόσφαιρο, κατεβαίνουν με τους γκαζοτενεκέδες, σαν να πρόκειται να τους κάνουν ατζέμ πιλάφι.

Πρέπει να έχετε υπόψη σας ότι παλιότερα οι σταλινικοί λέγανε ότι το ποδόσφαιρο, όπως και η Ολυμπιάδα που διοργανώνει η αστική τάξη, είναι για να γυμνάσει τον κόσμο, να τους εκπαιδεύει στους ιμπεριαλιστικούς πολέμους και να τους σκοτώνει. Γι' αυτό ήταν κατά της Ολυμπιάδας και κάνανε τη Σπαρτακιάδα το 1936 στη Βαρκελώνη. Μετά όμως ο Στάλιν ήθελε να προβληθεί η Ρωσία και άρχισε να δίνει δώρα και αυτοκίνητα στους αθλητές και αφομοιώθηκαν και αυτοί, ηφομοιώθηκε και η ίδια η πολιτική του Στάλιν με το φασισμό και τη Δεξιά.

Κι εγώ λέω με την ζουτή μου ιδέα, αν αυτές οι δυνάμεις που κλωτσάνε το τόπι, ασχολοΐνταν με το να φυτεύουν ελιές, να γίνει ελαιοπαραγωγική χώρα η Ελλάδα, να δώσει έλαιο και να πάρει πετρέλαιο, να δώσει λαδάκι να λαδώσει το άντερο

των πεινασμένων λαών!... Αλλά να μην βάζουν Αλβανούς να μαζεύουν ελιές, να τις μαζεύουν αυτοί οι χιλιάδες αγρόχο-λοι κηφήνες που κάθονται και βλέπουν τους άλλους να κλωτσάνε το τόπι. Πληρώνουνε εκατομμύρια στους ποδοσφαιριστές και πληρώνει και ο ηλίθιος ο κόσμος να πάει να δει το κλωτσόσφαιρο. Όπως έλεγε και ο Φωτόπουλος ο ηθοποιός, "το καημένο, γιατί το κλωτσάνε, επειδή δεν έχει φωνή;"...

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΧΑΡΙΣΜΕΝΟ ΣΤΟ ΓΙΑΝΝΗ (1979)

Περπάτησα σιωπηλή
στο χωματένιο δρόμο.
Οι ζεστές μυρωδιές, με γέμισαν ευφροσύνη,
απ' τις χίτρες των φτωχών
του χωματένιου δρόμου...

Έρχεται η νύχτα.
Ίσως ήρθα στη γη μόνο για να καταλάβω.
Ν' αφαιρέσω τους κοντινούς και μακρινούς πόνους
των ανθρώπων.

Να νιώσω το αφιλοσόφη ανακάλυμμα των μαζών
που τρέχει στις "μαύρες πολιτείες"
σαν αστραποβόλος άνεμος!

Ν' ακούσω τις ιαχές των μαχών
στα ρείθρα της προδοσίας
τον αλαλαγμό της παντίρας σου προλετάρια
στις κόκκινες τομινιέρες!

Θα νικήσεις άραγε την προδομένη σου μοίρα;
Θ' ανοίξεις τις σκοτεινές σπηλιές
να ηχολογήσει η δόξα του ανθρώπου;
Τότες το τρεμούλιασμα των άστρων
θα γλυκοκοιμείται στις γλυκές σου απαντοχές!

Χειρόγραφο σημείωση του μπαρμπα-Γιάννη: Το ποίημα αυτό χαρισμένο με ένα βιβλίο από τη συντρόφισσα Μίρα Γ. Τσανάκη, μία υπέροχη αγωνίστρια της κοινωνικής αλλαγής, ας είναι αιώνια η μνήμη της.

Θεσσαλονίκη, Μάης 1997

Η ΜΠΑΛΑΝΤΑ ΤΩΝ "GAUCHISTES"

*Σκατά και κόλλοι από σιατά
οι άνθρωποι
κουράδια καλογαλισμένα τους βγάζει
η καταταλιστική μηχανή*

*Ελάτε
Ελάτε
στην πύλη της αμβροσίας
όσοι έχετε τα κότσια
να φύγετε απ' τους τάφους*

*Είναι η αναπνοή των κρίνων
στη συνουσία των βατράχων
που κοάζουν,
η αυγή του αλαφροϊσκιωτου
τυλιγμένη σε απαραγμένες καρδιές
στα μυαλά που στράγγισαν
ώσπου να βγάζουν αίμα
και ένας αιμοβόρος μύλος
που καταβροχθούσε πια
όλη τη γλώσσα και το στόμα...*

*Γκωκίστες
Η κούραση του χρόνου
η κολασμένη λογική
τα τετράγωνα της πειθώς
επιχειρήματα, θεωρίες τέλειες
ακούραστοι χτίστες
της μιας οργάνωσης πάνω στην άλλη,
αθλιότερες αθλιότητων
όλα να πέφτουν στο εφτάλοστο μηδέν
της ιστορίας*

*Γκωκίστες
Τους βλέπω να περνάνε, νά 'ρχονται
Λεγεώνες αιρετικοί
με την πείνα της αλήθειας
κονκισταδόροι της ουτοπίας
κινηγημένοι και στα όνειρα...
Το βαθούλωμα των θρήνων
οργίζεται στην αδικία του μίσους*

*Αχ σύντροφοι πώς σας ξεσάισαν
στις φεγγαροφορεσιές σας επάνω*

*Γιώργη Δόξα, αθύε ουτοπική
που όλο έβλεπες Σόβιετ
σα φουρτουνιασμένα κήματα
μυροστά σου
Η απελπισμένη πίστη
στο τρεμούλιασμα των χειρών σου
η φωνή σου
να θέλει να σπάσει τη φαντασία...
Μέσα στο υπόγειο*

σου απάσαν το κεφάλι
μέσα στο υπόγειο
τα παιδιά της ΟΠΛΑ

Στέργιε, Στέργιε
γλυκίωχε αισθητικέ
ήθελες να μιλήσεις στους προλετάριους
τους ανιποψίαστους
τους παρδειμένους στη φάρσα της Λαοκρατίας
όπως εκείνα τα χρόνια έλεγες
τα φλογισμένα χρόνια
που οι τσιγαράδες
κοκκίνιζαν τους δρόμους της Σαλονίκης
και ο Αρβανιτάκης στο βήμα
μα θιέλλα!
Ένα δειλινό έξω απ' το σπίτι σου
σου τρύπησαν την καρδιά
ένα δειλινό
τα παιδιά της ΟΠΛΑ

Ξενοφός πως να σε ξεχάσω;
παθιαγνόσουν από τότες
για τη ζωή στ' άλλα τ' αστέρια
σ' είχε μαγέψει ο Τσεαλκόφσκι
πιότερο απ' όλα φαίνεται
όταν ήσουν στο Κούτφι
Ένας προλετάριος ονειροπόλος
δεν είχες ούτε ένα κόκκινο κουρέλι
πάνω στο σώμα σου
τη μέρα που σε σκότωσαν οι Άρχειοι
ούτε ένα κόκκινο κουρέλι
σα χάδι

Ελάτε
Ελάτε
στην πύλη της αμβροσίας
ματωμένοι κονκισταντόροι
των δρόμων της οντοπίας
εραστής ως το θάνατο
της Επανάστασης
όταν οι άλλοι την πέταξαν
όπως το φίδι το ποικιμάσο του...

Έλα Μαστρογιάννη πρότος
με τα 85 σου χρόνια
ας με είπες: Εγώ δεν είμαι με κανένα...
Ταμτάκο, Γιώργη, Λονίζα, Λονιά, Λάμπη
και συ αδάμαστε Σπύρο
στην πύλη της αμβροσίας
μας περιμένει
η Φάτα Μοργιάνα...

[Μίρκα Σταθοπούλου (Τσαρνάκη), Τα τίμπανα πάντα θα χτυπούν, εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη]

*Εμπρός παιδιά ας ενοθούμε
με θάρρος και υπομονή,
στον ιερό μας τον αγώνα
κι η νίκη γρήγορα θά 'ρθει.*

*Με μια λατρεία στην ιδέα
με πόθο για τη Λευτεριά
για μια καινούρια κοινωνία
ν' αγωνιστούμε όλοι παιδιά.*

*Έως ποτέ δυστυχισμένοι
η αδικία κι η κλεψιά
θα μας ρουφούν ιδρώτα κι αίμα
θα μας ξεσχίζουν την καρδιά.*

*Εμπρός στον ιερόν αγώνα
με μια καρδιά και μια ορμή
νέα γα' γράφουμε ιστορία
γείατη δόξα και τιμή.*

*Δεν θέλουμε στρατούς και στόλους
μά ούτε σύνορα στη γη,
γιατί ο εχθρός μας είναι εκείνος
που από μας θέλει να ζει.*

*Κάτω τα σκιάχτρα και το ψέμα
πλάνες ελπίδες φτάνουν πια
τη λευτεριά μας πια μονάχοι
θα την κερδίσουμε παιδιά.*

Σημείωση του
Μπαρμπα-Γιάννη:
Αυτοί οι στίχοι
φλόγισαν την ψυχή μου
στα νιάτα μου.

*Σημείωση: Το παρακάτω ντοκουμέντο δεν είναι άγνωστο.
Δημοσιεύτηκε μάλιστα ένα μήνα μετά τις εκλογές του
1981. Αυτό όμως δεν εμπόδισε το δηλωσία μαθητή του Δη-
μοσθένη Βουρσούκη να πρωταγωνιστήσει στις μαζικές φα-
ντασιώσεις για "κοινωνική αλλαγή" καθόλη τη διάρκεια
της δεκαετίας του '80.*

Η από 7.7.1939 ενυπόγραφη δήλωση μετάνοιας του
Ανδρέα Παπανδρέου ενώπιον του καθεστώτος της 4ης Αυ-
γούστου (δημοσιευμένη στην εφημερίδα *Νέοι Άνθρωποι*,
φύλλο 294, 3 Οκτωβρίου 1981).

"Ο υπογεγραμμένος Ανδρέας Παπανδρέου του Γεωργίου,
γεννηθείς εις Χίον και κατοικών εις Αθήνας, φοιτητής Νομι-
κής, ετών 20, δηλώ ότι:

Το έτος 1933, ότε ήμην μαθητής του Κολλεγίου εις την
τρίτην τάξιν του Γυμνασίου, μου εδόθη η ευκαιρία κατόπιν
μιας διαλέξεως γενομένης υφ' ενός συμμαθητού μου υπέρ
του φασισμού, να ομιλήσω διά τον αντίποδά του, τον κομ-
μουνισμόν. Τούτο έκαμα εμφορούμενος από δημοκρατικές
αντιλήψεις, επεχείρησα δε να κάμω μίαν αντικειμενικήν ανά-
πτυξιν του σποτήματος τούτου. Εκ της γενομένης μελέτης
ήρχισα να κατακτόμαι υπό των αντιλήψεων τούτων, περί το
τέλος δε του έτους 1933 και τας αρχάς του 1934 εδέδωκα υπό
τον τίτλον το "Ξεκίνημα" κομμουνιστικόν περιοδικόν, εις το
οποίον ανέπτυσσα το Κομμουνιστικόν Μανιφέστον. Εξέδω-

κα δύο φύλλα του περιοδικού τούτου των τε πολιτείας και των σχολείων επιβάντων. Το Κολλέγιον κατέσχεν τα εναπομείναντα φύλλα και το κράτος με απήλλαξεν λόγω επιπολαιότητας. Μετ' ολίγον χρονικόν διάστημα κατά το έτος 1935 εξέδωκα πολυγραφημένη προκήρυξιν υπέρ της Δημοκρατίας, δεν ηδυνήθη όμως να την διανείμω, διότι το Κολλέγιον την κατέσχεν, απειλήσαν με την ποινήν της αποβολής. Από τότε μέχρι το τέλος του 1936 δεν εσημείωσα δράσιν κομμουνιστικήν, μοι εδόθη όμως η ευχέρεια κατά το διάστημα τούτο να μελετήσω ενδελεχώς τα του κομμουνισμού και να καταλήξω εις την αντίληψιν ότι η Τρίτη Διεθνής δεν εξυπηρετεί την ιδέαν, αλλ' ότι η Τετάρτη Διεθνής αντιθέτως επιτελεί πράγματι τούτο.

Περί τας αρχάς του 1937 εγνωρίσθην εις την Φοιτητικήν Λέσχην με τινα Γρηγορίου φοιτητήν, όστις ανήκεν εις την Νέαν Οργάνωσιν Κομμουνιστών Διεθνιστών Ελλάδος, ανέλαβε δε να με κατατοπίση πληρέστερον εις τα της 4ης Διεθνούς. Κατά την εποχήν αυτήν ανεγίγνωσκα τον *Προλετάριον* και συνεισέφερα εις την ταξικήν Αλληλεγγύην. Ο Γρηγορίου μέλλον να αποχωρήση εις το εξωτερικόν περί το τέλος του 1937, με συνέστησεν εις τινα Αριστογείτονα, όστις ως εκ των υστέρων εκ της συλλήψεώς του έμαθα, ήτο ο Δημοσθένης Βουρζούκης. Συν τοις άλλοις, ο Βουρζούκης ανέλαβε να με μορφώση πληρέστερα. Εγνωρίσθην επίσης με τινα διδάσκαλον ονόματι Επαμεινώνδα Γιαννακόν. Ο Γιαννακός με εισήγαγεν και αυτός εις τα της τεταρτοδιεθνιστικής πολιτικής. Εσυνεχίσασμεν κατ' αυτόν τον τρόπον μέχρι του Σεπτεμβρίου του 1937, όποτε υπέπεσεν εις την αντίληψιν του πατρός μου το γεγονός ότι είχα εις την κατοχήν μου τον *Προλετάριον* και κατόπιν των υπ' αυτού γενομένων παρατηρήσεων ηναγκάσθην να αποσυρθώ. Ουχ ήττον όμως η αποχώρησις δεν ήτον

οριστική και εις τας αρχάς του 1938 εισήχθην εις την κλινικήν του Ασπυμακόπουλου, όπου μου εγένετο εγχείρησις σκοληροειδίτιδος.

Μετά το πέρας της εγχειρήσεως και εν ω έτει ευρισκόμενη εις την Κλινικήν ανέγνωσα εις το *Ελεύθερον Βήμα* την σύλληψιν των ανθρώπων, τους οποίους είχα γνωρίσει, απεφάσισα δε να αναμιχθώ και πάλιν εις την κομμουνιστικήν κίνησιν. Ηρχισα τότε χωρίς να έχω οιανδήποτε σύνδεσιν με την οργάνωσιν, την προσπάθειαν του να κατακτήσω και άλλους εις τας αντιλήψεις μου. Την τοιαύτην προσπάθειαν επεχείρησα το πρώτον εις τον κύκλον των αμέσων φίλων μου. Εκμεταλλεύόμενος τον εξαιρετικόν σύνδεσμόν τους με εμένα, επεχείρουν να επηρεάσω αυτούς. Πρέπει όμως να τονισθή ότι συνήντησα τας συστηματικάς αντιδράσεις τους, πολλάκις δε ευρέθην αντιμετώπος προσπαθειών των όπως με απομακρύνουν εν συνεργασία με την οικογένειάν μου από τας ιδέας αυτάς. Εις τον κύκλον των αμέσων φίλων μου ανήκον οι κ.κ. Κύρκος Κύρκος, Καστοριάδης Κορνήλιος, Κοντογιάννης Ιωάννης, Καράμπελας Χρήστος, Βάλκας Χρ. Ενώ ευρισκόμενη άνευ οιασδήποτε επαφής, έλαβον περί τον Δεκέμβριον του 1938 τηλεφώνημα, διά του οποίου με εκάλει εις συνάντησιν συνωμοτικόν πρόσωπον, το οποίον μοι επέτρεψε να γνωρίσω ότι είχε σχέσιν με την κίνησιν αυτήν. Μετέβην πράγματι εις το καθορισθέν μέρος, όπου και συνήντησα το εν λόγω πρόσωπον. Ούτος μοι ανεκοίνωσε ότι ελέγετο Χρήστος Σούλας και ότι είχε αποδράσει από τας φυλακάς της Ακροναυπλίας. Μετά την σύλληψίν του αρχίζει η περίοδος της συνεργασίας μου με τον Μεγαριώτην, προς τον οποίον με είχε φέρει εις επαφήν ο Χρ. Σούλας αρκετόν χρόνον προ της συλλήψεώς του.

Ως συνάγεται εκ της μετ' αυτού ιδιικής μου συνεργασίας, ο Μεγαριώτης ήτο το καινούν την όλην υπόθεσιν πρόσωπον. Εις

την ιδιική μας οργάνωση τα πόστα δεν ανεκκοινούντο τυπικά τω τρόπω, ούτε είχαν τόσο οργανικό χαρακτήρα, δυνάμεθα εν τούτοις να συμπεράνωμεν ότι ο Μεγαριώτης επέιχεν θέσιν Γεν. Γραμματέως της Κεντρικής Επιτροπής της οργάνωσης. Συν τω χρόνω κατέστην το αμεσότερον με τον Μεγαριώτην συνδεδόμενον πρόσωπον. Συνηντώμεθα και συνεζητούμεν επί της πολιτικής καταστάσεως, κατευθύνσεων, κ.ο.κ. Ανέλαβον επίσης την σύνταξιν, δακτυλογράφειαν, πολυγράφειαν, κ.λ.π. του φύλλου, όλα συνολικώς τα του φύλλου αφορώντα, καθώς και την κίνησιν των νέων. Εξ της όλης μου σχέσεως προς τον Μεγαριώτην δύναται να συναχθή ότι είχα θέσιν μέλους Κεντρικής Επιτροπής με καθήκοντα το φύλλον και την κίνησιν των νέων. Συνάμα απετέλουν διά την εκ του εξωτερικού όλην τον συνδικακόν κρίκον. Έσχον όθεν εν τω πλαισίω του κομμουνισμύ πολυσχιδή δράσιν.

Αισθάνομαι εν τούτοις νυν μετάνοιαν διά την εν λόγω δράσιν μου. Αντιλαμβάνομαι πλέον σαφώς ότι η κομμουνιστική δράσις είναι καταστρεπτική δι' όλας τας ηθικάς απολύτους αξίας, δεν δύναται δε ή να δημιουργήση ερείπια.

Πεισθείς πλέον οριστικώς και ανεκλήτως εις τούτο, αποκηρύσσω και καταδικάζω τας κομμουνιστικάς ιδέας, δηλώ δε ότι τού λοιπού θα διάγω βίον, όστις θα πλαισιωύται εντός των απολύτως ηθικών αξιών και της ελληνικής παραδόσεως.

Εν Αθήναις
τη 7η Ιουλίου 1939

Ο δηλών
ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ ΑΝΔΡΕΑΣ

Το 1937, έχοντας ιδρύσει ένα χρόνο πριν την Επιτροπή Λονδίνου της CNT-FAI, η Έμα Γκόλντμαν αποκάλεισε τον δεκαεφτάχρονο τότε, Άλμπερτ Μέλτσερ "χούλιγκαν, που δεν ξέρει γρι από συνδικαλισμό". Ο Βρετανός συνδικαλιστής, μποξέρ, καθηγητής, εκδότης, καλλιτέχνης, ανάλογα ποιον θα ρωτήσεις, υπήρξε για όλους, από τους δεσμοφύλακες στις στρατιωτικές φυλακές του Stakehill και τις βρετανικές μυστικές υπηρεσίες μέχρι τους συντρόφους του, ο διεθνής "πρόεδρος του αναρχισμού". Ενεργός στους ταξικούς αγώνες από τα 15 του χρόνια, πήρε μέρος στην έμπροακτη προπαγάνδα κατά του Φρανκικού καθεστώτος, πρωτοστάτησε σε απεργίες τυπογράφων και ανθρακωρύχων, στην αντίσταση κατά του ναζισμού, στην αναξωογόννηση της αναρχικής αντίστασης στην Ισπανία τη δεκαετία του '60, κατόπιν στην κριτική της Νέας Αριστεράς. Υπήρξε από τους ιδρυτές του (νέου) Αναρχικού Μαύρου Σταυρού τη δεκαετία του '60 και δεν σταμάτησε τη δραστηριότητά του τις επόμενες δεκαετίες, εκδίδοντας την *Black Flag* και γράφοντας βιβλία και άρθρα σχετικά με τον αναρχισμό και την ιστορία του ταξικού κινήματος στη Βρετανία, την Κίνα, την Ισπανία, μέχρι το θάνατό του, στα τέλη της δεκαετίας του '90.

Το κείμενο που ακολουθεί είναι απόσπασμα από την αυτοβιογραφία του Μέλτσερ,⁶⁰ αφιερωμένο στην επίσκεψή του

60. *I couldn't paint golden angels*, AK Press, Εδιμβούργο, Σον Φρανσιόσιο και Βιβλιοθήκη Kate Sharpley, Λονδίνο, 1996, σελ. 368-369.

στη Θεσσαλονίκη (μετά από πρόσκληση της Πρωτοβουλίας Αναρχικών Θεσσαλονίκης) και στη γνωριμία του με το Γιάννη Ταμτάκο.

ΣΑΒΒΑΤΟΚΥΡΙΑΚΟ ΣΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

Όταν γύρισα από τη Σουηδία, αποφάσισα ότι, παρά τη φιλοξενία [των Σουηδών], η χώρα ήταν τόσο ακριβή να την επισκεφτείς, που θα μπορούσα να πάω οπουδήποτε αλλού μου επέτρεπε το σύστημα των πιστωτικών καρτών. Από 'κει και πέρα απάλλαξα τον εαυτό μου από κάθε περιορισμό σε διακοπές και συναντήσεις, εφόσον βέβαια μπορούσαν να καλυφθούν τα ελάχιστα μηνιαία έξοδα. Έτσι έγινε και πέρασα τελικά ένα Σαββατοκύριακο στη Θεσσαλονίκη, αλλά ήταν τέτοια η φιλοξενία, που στο τέλος δεν ξόδεψα τίποτα.

Εμείνα μ' έναν παλιό σύντροφο, το Γιάννη Ταμτάκο, έναν αξιοσημείωτο άνθρωπο ογδονταπέντε ετών, σιτεμένο αγωνιστή, που είχε εξοριστεί από την Ανατολία κατά την τουρκική κατοχή και πέρασε την παιδική του ηλικία στην αντιστασιακή δράση εμπάντια στη βίβλαση στρατιωτική κατοχή των Τούρκων.⁶¹ Γενιές και γενιές Ελλήνων και Βαλκάνιων είχαν πολεμήσει για την εθνική ανεξαρτησία, μα, όπως πάντα, δεν τους ωφέλησε και τόσο, πράγμα που ανέκαθεν γνώριζαν αυτοί που είχαν αγωνιστεί περισσότερο απ' όλους.

Μεγαλωμένος σε καιρό πολέμου στη Θεσσαλονίκη, που κατεχόταν διαδοχικά από διάφορες δυνάμεις και μοχθώντας για τον-επιούσιο από πολύ νωρίς, για τον εαυτό του και την οικογένειά του, ο Ταμτάκος είχε πάρει μέρος σ' όλους τους

61. Ανακρίβεια του συγγραφέα.

εργατικούς αγώνες από το 1914. Μέχρι τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο οι ισπανόφωνοι Εβραίοι αποτελούσαν περισσότερο απ' οπουδήποτε αλλού στον κόσμο, ένα μεγάλο μέρος του εργατικού κινήματος και οίγουρα τον κύριο όγκο των λιμενεργατών. Με το τέλος της τουρκικής κυριαρχίας, η αναλογία και ο αριθμός τους μειώθηκαν, μέχρι που εξαφανίστηκαν εντελώς με τη γερμανική κατοχή το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Αυτοί μπορεί να επέζησαν μόνο στη μνήμη του λαού, οι παραδόσεις τους, όμως, της αλληλεγγύης έμειναν ζωντανές για πολύ καιρό. Ντόπιοι αγωνιστές της γενιάς του Γιάννη τους θυμούνταν ακόμη.

Η επαναστατική δράση εξαπλωνόταν γρήγορα στις δεκαετίες του '20 και του '30. Κι αυτή, βέβαια, δεν ήταν πια παρά μνήμη λαϊκή κι ο Γιάννης ένας από τους ελάχιστους επιζήσαντες. Ένωσα κολακευμένος που οι ντόπιοι αναρχικοί τον ανέφεραν στην ίδια πρόταση με μένα, που μας συνδύαζαν στο μυαλό τους. Μιλούσε και αγγλικά, αφού είχε περάσει πάνω από μια δεκαετία στην Αυστραλία με τη γυναίκα του. Έτσι είχαν καταφέρει ν' αγοράσουν διαμέρισμα όταν επαναπατρίστηκαν. Όπως κι άλλοι εργάτες στη Θεσσαλονίκη, ο Γιάννης είχε εκδιωχθεί από το Κομμουνιστικό Κόμμα,⁶² του οποίου η δραστηριότητα στα Βαλκάνια αντικατόπτριζε πιστά την εξωτερική πολιτική της Ρωσίας.

Όπως πολλοί Έλληνες εργάτες, ασπάστηκε την τροτσκιστική τάση. Όταν ο Τρότσκι εξορίστηκε, άφησε τη Ρωσία και σάλλαρε με ύφος προγκιτικό. Πέρασε από ένα ελληνικό λιμάνι χωρίς να τον αφήσουν να προσαράξει. Ο εκπεσόν δικτάτορας στεκόταν στο κατώστρωμα και δεχόταν τις ζητωκραυγές των λιμενεργατών, την τελευταία φορά που έμελλε να συνα-

62, βλ. προηγούμενη υποσημείωση.

ντήσει τέτοια μαζική εργατική υποδοχή. Η ανάμνηση επέζησε για χρόνια κι εκατοντάδες οπαδοί του ιδρυτή του Κόκκινου Στρατού, του Τρότσκι, συνελήφθησαν τη δεκαετία του '30 από την ελληνική κυβέρνηση και εξορίστηκαν –ο Γιάννης ανάμεσά τους– στα νησιά-σφραγιστήρια.

Όσοι από τους εξοριστούς επέζησαν των επιθέσεων από τους εθνικιστές συνελήφθησαν από την Γκεστάπο κατά τη γερμανική κατοχή και φυλούσαν τις πάπιες στα ερημονήσια. Πολλοί επέζησαν και συνέχισαν τον αγώνα για να σφραγιστούν αργότερα από τους ντόπιους σταλινικούς κατά τον Εμφύλιο που ακολούθησε την αποπομπή των Γερμανών. Είναι γενικά παράξενη η λογική των τροτσκιστικών επιχειρημάτων, ιδιαίτερα εύλογη είναι όμως η οργή των επιζώντων της πολιτικής των σταλινικών, όταν άκουσαν πρώτον, ότι η Τέταρτη Διεθνής επέμενε να μείνουν οι Έλληνες τροτσκιστές πιστοί στη Σοβιετική Ένωση, που παρέμενε δήθεν εργατικό κράτος παρά το Στάλιν και δεύτερον, όσον αφορά την Ελλάδα, ότι "στήριζε κριτικά" το Κομμουνιστικό Κόμμα. Είναι εύλογο γιατί κάποιον σαν το Γιάννη Ταμπάκο στράφηκαν προς τον αναρχισμό, όχι δηλαδή μόνον επειδή ο αναρχισμός είναι πιο ιδεαλιστικός, μα και γιατί είναι πιο πρακτικός και επί πλέον, στην Ελλάδα, έχει επαναστατική παρουσία.

Όταν έφευγα από τη Θεσσαλονίκη, με φώναζαν σε μια ιδιωτική αίθουσα στο αεροδρόμιο για να με ψάξουν οι αστυνομικοί. Είχα μείνει μόλις τέσσερις μέρες στην Ελλάδα και είχα μαζί μου μόνο μια τσάντα με τ' απαραίτητα, συν καμιά σαρανταριά νόμιμες εφημερίδες στα ελληνικά. Τους πήρε μια ολόκληρη ώρα να με ψάξουν και να με ανακρίνουν, κάτι που μου είχε συμβεί ως τότε μόνο στη Σοβιετική Ένωση και τη Βρετανία, μα και τότε μπαίνοντας στη χώρα, όχι φεύγοντας. Εδώ ήθελαν μάλιστα να μάθουν το πατρικό όνομα της μητέ-

ρας μου. Η μητέρα μου, νεκρή ήδη ένα τέταρτο του αιώνα, δεν είχε ταξιδέψει ποτέ έξω από το Λονδίνο μακρύτερα από το Μπλάκπουλ, αν εξαιρέσουμε ένα Σαββατοκύριακο στη Γαλλία. Σε τι θα μπορούσε να τους χρησιμεύσει το όνομά της δεν μπορούσα να φανταστώ, μα αφού το πατρικό της ήταν Σέλι, θεώρησα πως πλησίαζε αρκετά το όνομα του ποιητή και τους είπα πως τη λέγανε Μπαίρον. Φαίνεται πως πλησίαζε αρκετά και το δικό τους στόχο, γιατί έδειξαν να εντυπωσιάζονται. Αναμφίβολα τους ικανοποίησε η σκέψη ότι, αν η οικογένειά είχε παλαιόθεν την τάση να παρεμβαίνει στις υποθέσεις της Ελλάδας, οποιοδήποτε το έκανε με σκοπούς που δεν θα μπορούσαν να μην εγκρίνουν επισήμως.

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΦΙΛΟΥΣ ΤΟΥ "ΣΥΝΑΠΙΣΜΟΥ"
(σαν το συνάπι που τρίβεται για το κρυοπάγημα)

Καλά εσείς "ανανεωτές" του ΚΚΕ, που γεννηθήκατε όψιμα. Αν γεννιόσασταν πρώιμα, ο "πατερούλης" Στάλιν με τα εξαρτημένα κοπέλια του –τους Ζαχαριάδη, Σιάντο, Ιωαννίδη, Μπαριζώτα, Κύρκο, Φλωράκη, κλπ.– θα ήσατε σήμερα χωρίς κεφάλια.

Ο υπαρκτός-ανύπαρκτος σοσιαλισμός μαρξολενινισμός δίδει αυτήν την περίοδο με τους "ανανεωτές" εξετάσεις παγκόσμια και ιδιαίτερα στη χώρα μας.

Όλοι αυτοί αλληλοκατηγορούνται ως διασπαστές, πράκτορες της άρχουσας τάξης, προδότες, χαφιέδες –ποιος άλλωστε από τους εκάστοτε αρχηγούς του Κ.Κ. δεν κατηγορήθηκε ως τέτοιος; Κάποτε ο μακαρίτης ο Στίνας, όταν οι σταλινικοί κατηγορούσαν τους αντιπολιτευόμενους του Κ.Κ. ως χαφιέδες, έγραφε σε μια προκήρυξη πως το ΚΚΕ έβγαλε τόσους πολλούς χαφιέδες, όσους δεν έβγαλε η σχολή χωροφυλακής και η αστυνομία πόλεως μαζί!

Αλλά αυτή η μέθοδος της χαφιεδολογίας ερχόταν από τη Μένκα (Μόσχα). Πόσοι και πόσοι δεν κατηγορήθηκαν και σφαγιάστηκαν ως τέτοιοι, καλοί και κακοί επαναστάτες. Ούτε οι ίδιοι οι κατηγοροί δεν γλίτωσαν απ' το σταλινικό λεπίδι. Πάρε για παράδειγμα το Λένιν και τον Τρότσκι που κατηγορήσαν τους Κρονοτανδιανούς ως πράκτορες της Αντάντ, των Αγγλογάλλων δηλαδή, και σκότωσαν 16.000 ναύτες, που

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ V

ο ίδιος ο Τρότσκι έλεγε πως ήταν ο ανθός της ρωσικής επανάστασης. Οι Κρονοτανδιανοί ύστερα διαφώνησαν με τον ολοκληρωτισμό των μπολσεβίκων και ο ανθός έγινε αγράθι. Το ίδιο και με τους αναρχικούς του Ν. Μάχνο. Τη σταλινική περίοδο πάνω από 20 εκατομμύρια θύματα και τα 2/3 της πρώτης Κ.Ε. της Ρωσίας αφανίστηκαν. Τα θύματα παγκοσμίως είναι αναρίθμητα και γνωστά. Στην Ελλάδα πάνω από 2.000 αντιπολιτευόμενοι τροτσκιστές, αρχαιομαρξιστές και αναρχικοί σφαγιάστηκαν στην περίοδο της εαμοκρατίας, από τους δικούς του οπαδούς δε το Κ.Κ. έφαγε διπλάσιους. Και για όλα αυτά δεν έφταγε μόνον ο Στάλιν ως πρόσωπο, όσο κι αν όλοι τους ρίχνουν σ' αυτόν το έγκλημα. Φταίει το μαρξολενινιστικό μοντέλο κυριαρχίας ως καπιταλιστικός εξουσιασμός.

Στο Μαξέ υπάρχουν και λειτουργούν δύο στοιχεία: το επαναστατικό-απελευθερωτικό και το εξουσιαστικό ως καπιταλιστική ιδεολογία. Αυτό το εξουσιαστικό κάμει σήμερα να ευθυγραμμίζονται τα Κ.Κ. με τα καπιταλιστικά οργανωτικά μοντέλα, να καλλιεργούν ρεφορμιστικές αυταπάτες, να εμπλέκονται στον καπιταλιστικό μηχανισμό, να συντηρούν το κατεστημένο της άρχουσας τάξης, να επιδιώκουν κινεβουλεντικές καρτέλες με μεταρρυθμιστικό τρόπο και δίδεν για την "αλλαγή", όπως κάνει η σοσιαλδημοκρατία. Έτσι γίνεται πυροσβέστες της κοινωνικής επαναστατικής αλλαγής. Γι' αυτό η Ρωσία, που περίμενε ο κόσμος να γίνει η παγκόσμια πρωτοπόρα ελευθεριακή επαναστατική δύναμη, σήμερα δεν κάμει εξαγωγή επανάστασης, αλλά εισαγωγή καπιταλισμού.

Αλλά ως μην χαριεντίζεται η αστική τάξη μ' αυτά που συμβαίνουν στις ανατολικές χώρες, γιατί σε τελευταία ανάλυση το δικό της μοντέλο δεν είναι το ιδανικότερο, όπως νομίζει, είναι και εκεί σύστημα βάρβαρης εκμετάλλευσης, ανεργίας

και πείνας. Τώρα τα 2/3 του πλανήτη που πεινούν κάμουν έφοδο στον καπιταλιστικό "παράδεισο", γι' αυτό όλες οι καπιταλιστικές χώρες υψώνουν τοίχους γι' αυτούς τους πεινασμένους και ταλαίπωρους της γης που στο τέλος δεν θα καθίσουν με σταυρωμένα χέρια (γι' αυτό και δεν διαλύεται το ΝΑΤΟ –οομίζεται θύελλα).

Εκείνο που έχουμε να πούμε στους φίλους μας του "Συναπισμού" είναι να μην ματαιολογούν. Ο σταλινισμός δεν ανανεώνεται. Αυτή η γενιά του άκαρτου σοβινισμού που καλλιεργήθηκε εις βάρος του διεθνισμού πρέπει να παραμεριστεί. Η θεωρία της πανούκλας της εθνικής αντίστασης που στήριξε κατά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο την αστική τάξη για να επικρατήσει αυτή στο σβέροκο μας, πρέπει να καταδικαστεί κυριολεκτικά. Η θέση της λεγόμενης "αριστεράς" για "εθνική ομοψυχία" που συγκινησε με τη συναίνεσή της την κυβερνήση Τζαννέτακη (διάβαζε Ιερή Συμμαχία) για να κάψουν τους φακέλους μας που πάνω από μισό αιώνα μάζευε η αστική τάξη για τις ιδέες μας (γιατί οι δικοί τους ήταν λερωμένοι). Τους φακέλους τους θέλαμε γιατί αποτελούσαν τίτλους τιμής για μας που κρατήσαμε ψηλά τις ιδέες του επαναστατικού σοσιαλισμού που εσείς λερώσατε.

Μπαρμπά-Γιάννης, 1989-1990

ΟΤΑΝ ΜΙΛΟΥΝ ΟΙ ΑΝΗΘΙΚΟΙ ΠΕΡΙ ΗΘΙΚΗΣ

Τώρα που πλησιάζουν οι εκλογές, όλες οι φατρίες της σημερινής θεοσημομένης κοινωνίας για να ψαρέψουν ψηφοφόρους βγάζουν τα άπλιτά τους η μια κατά της άλλης, ανασκαλεύουν τους λεκέδες των πράξεών τους με αντικειμενικό σκοπό να διατηρηθούν στην εξουσία τους οι μεν, να τους την πάρουν οι δε. Συντηρώντας το συνηθισμένο κλίμα της αστικής δημοκρατίας, με το θεοσημομένο σύστημα της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας που στην ουσία του είναι, κατά το χαρακτηρισμό του Κ. Καστοριάδη "τζόγος, παιχνίδι με σημαδεμένη τράπουλα".

Αυτοί που πρόκειται να εκλεγούν, έχουν εκλεγεί από το κατεστημένο των μεγάλων αφεντικών πριν από μας για μας.

Οι ψηφοφόροι απλώς καλούνται εκ των υστέρων να επικυρώσουν την εκλογή των αφεντικών που θα τους καταδυναστεύσουν τα επόμενα 4 χρόνια, όπως ορίζουν οι νόμοι τους, για να επαναληφθεί το παιχνίδι ξανά και ξανά.

Για την εξουσία λοιπόν είναι ο κανγιάς, γι' αυτό βγάζουν το κινηματογραφικό φιλμ "Ο άνθρωπος με το γαρύφαλλο" με τον Μπέλογιάννη, το φιλμ με τον Παναγιώτη, κλπ. Γι' αυτό κι οι άλλοι κάνουν την κηδεία της Φρειδερίκης, για τόνωση του μοναρχισμού. Στα πλαίσια αυτού του κανγιά, το συγκρότημα του Λαμπράκη με *Το Βήμα* ύστερα από τόσα χρόνια δημοσιεύει το Β. Μαθιόπουλο που λέει τι γράφανε κατά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο οι πράκτορες των γερμανών

που έμειναν στην Ελλάδα μετά την αποχώρηση των στρατευμάτων τους.

Είχε προηγηθεί μυστική αγγλογερμανική συμφωνία στη Λισσαβόνα, να υποχωρήσουν οι Γερμανοί κανονικά, χωρίς να ενοχληθούν από τους Άγγλους (βλέπετε, οι ιμπεριαλιστές μπορούν να συνεννοούνται μεταξύ τους) κι αυτοί οι Γερμανοί θα παρέδιδαν στους Άγγλους κανονικά για να μην προλάβει ο λαός να κυριαρχήσει. Ακόμη, ο μεγάλος αρχιχασάτης Τσόρτσιλ είχε συμφωνήσει με τον επίσης μεγάλο αρχιχασάτη Στάλιν (το είχαν γράψει σ' ένα στρατοδόχαρτο) πως η Ελλάδα θα είναι αποκλειστικό βοσκοτόπι των Άγγλων, στη Γιάλτα όπου όλοι οι αρχιχασάτηδες συμφωνούσαν πώς να ληστέψουν τις διάφορες περιοχές του πλανήτη. Αυτή η σπείρα θεωρούσε πως είχε το δικαίωμα να σπέρνει τα κόκαλα των εργαζομένων όλου του κόσμου για τα συμφέροντά της. Έτσι φτάσαμε στα Δεκεμβριανά του 1944 που στο *Βήμα* της 6.1.81 γράφει στην επιστολή του ο Βασίλης Μπαρτζώτας (ή Φάνης), αυτό το χασαπόσκυλο, απαντώντας στον Έβερτ υιό ότι *“τα Δεκεμβριανά τα προκάλεσαν οι Άγγλοι με το στρατηγό Σκόμπι”*, το χασάτη της Αθήνας όπως τον αποκαλούσε, χωρίς να βάλει μέγα και τον εαυτό του ο γραμματέας της Κ.Ο.Α.

Τον ρωτάμε εμείς με τη σειρά μας που ζήσαμε τα όργια όλων τους την εποχή εκείνη: όταν κατέβαινες στις οργανώσεις βάσης, συγκεκριμένα στην Καλλιθέα, τι έλεγες στα μέλη σας, Μπαρτζώτα, για τους αντισταλινικούς τροτσικιστές, αρχαιομαρξιστές, ακόμη και για τους δικούς σας διαφωνούντες με τη γραμμή σας; Έλεγες ή όχι *“Σκοτώστε τους όπου μπορείτε! Εξαφάνιστε τους να καθαρίσει η κατάσταση!”*; (είχατε τίμιους συμπαθούντες στις γραμμές σας και μας τα έλεγαν). Έτσι τα φρουραρχεία του ΕΛΑΣ στην Καλλιθέα συνέλαβαν το Γιώργο Μουρουνάκη και το Γαζέτα κι αφού τους μαύρι-

σαν στο ξύλο, τους υποχρέωσαν να υποδείξουν το φίλο τους Γιώργο Δόξα, τους προειδοποίησαν να μην βγουν από τα σπίτια τους προτού εξαφανιστούν οι κακίους από τα πρόσωπά τους και τα μαυρισμένα κορμιά τους, το δε Γιώργο Δόξα, έναν αγνό αγωνιστή, τον σκοτώσαν με το καρεκλόξυλο μέσα στο Φρουραρχείο Καλλιθέας και τον εξαφάνισαν οι αλήτες του ΚΚΕ.

Έτσι είναι, Φάνη Μπαρτζώτα, που με την εντολή σου υπήρξες ηθικός αυτουργός για τη δολοφονία στο Σχιστό του Πειραιά, στα Καμίνια, του υπέροχου αγωνιστή Δημοσθένη Βουρσούκη, δικηγόρου φυλακισμένου για χρόνια στην Ακροναυπλία. Κατ' εντολή σου, σκοτώσατε ακόμη το Θήμιο Αδραμνιτιδή μπροστά σου στον Ευαγγελισμό, τον Κοσμά Χαριτωνίδη από τον Πειραιά, το Νίκο Αραβαντινό, ένα σεμνό αγωνιστή, το Στέλιο Κατσαμπρόκο, τσαγκάκη, τον Παναγιώτη Τουγέλη, το Σταύρο Βερούχη, αόμιματο ανάτηρο πολέμου, το Μανώλη Καβαλιέρο, αρτεργάτη, τον αρχαιομαρξιστή Μπελιά που τον κατακρεουργήσατε μετά το φόνο του, το Σπύρο Σασιουνά από το Βόλο, αυτό το άκακο παιδί τον ξυλουργό, τον Κώστα Δαμαλά, τσαγκάκη στη Λάρισα, το Στεργίου, καπνεργάτη στη Θεσσαλονίκη, τον Τάκη Τάση στη Νάουσα, τον Κ. Μάρκο, τον Τηλέμαχο Τσελίδη, τον Κοκκινογιάννη, καπνεργάτη στις Σέρρες. Αν θέλετε κι άλλα ονόματα, υπάρχουν, ρίξτε μόνο μια ματιά στο βιβλίο του Α. Στίνα *Αναμνήσεις*.

Όσον αφορά τους δικούς σας που διαφώνησαν μαζί σας πάνω στη γραμμή, είναι χιλιάδες, κοιτάξτε τι λέει ο Γ. Κατσούλης, ανανεωτής σταλινικός σήμερα, στο βιβλίο του *Ιστορία του ΚΚΕ*, τόμος 7ος, ακόμη ο Δρέτσος στο βιβλίο του *Τι με σκοτώνεις, σύντροφε*; λέγει πολλά –εξ ιδίων τα βέλη. Για όλους αυτούς ποιος ευθύνεται Μπαρτζώτα; Δεν αμφισβητού-

με τα όργανα της Δεξιάς, αλλά εσείς ως "προοδευτικοί αριστεροί" έχετε δικαίωμα να μιλάτε για εγκλήματα που τα δικιά σας ξεπερνούν κι αυτά της αστικής τάξης; Θα θέλαμε να κατονομάσετε έστω κι έναν σταλινικό που πειράχτηκε από μας γιατί στο κάτω-κάτω για αντίποινα θα μπορούσαν να αποκατασταθούν και μερικοί από σας. Δεν υπάρχει κανείς, ούτε ένα όνομα, ούτε ένα άτομο.

Ακόμη κι οι συζητήσεις που έγιναν με πρόταση του ΚΚΕ με τους τροτσκιστές-αρχαιομαρξιστές το 1946-47 είχαν άλλο σκοπό, να γνωρίσουν τα μέλη σας τους εναπομείναντες για να τους ξεκαθαρίσετε κι αυτούς (μας και στις 16 Φλεβάρη 1946 η καθοδήγηση του Κόμματος πήρε στη 2η Ολομέλεια της Κ.Ε. απόφαση για προανατολισμό προς την ανάπτυξη του ένοπλου αγώνα, βλ. Γ. Κατσούλης, *Ιστορία του ΚΚΕ*, 7ος τόμος, σελ. 214). Αλλωστε απ' έξω - απ' έξω μας το είπε ο σταλινικός στρατηγός Καραγιώργης στο κινηματοθέατρο Τριδα που έγινε η συζήτηση, εκεί που είπε και το "*κάνωφ εν κέρατι βοός*", αλλά τον έραγε κι αυτόν η σταλινική μαρμάγκα.

Κι όλα αυτά γίνονταν την εποχή που στο ΚΚΕ ήταν οι Σιάντος-Ιωαννίδης και χαρακτηρίζατε όλους εμάς για πράκτορες της Ασφάλειας, αλλά δεν μιλούσατε για τους χαφιέδες που είχε φυτεμένους μέσα σας η ασφάλεια. Μιλάτε για τον Έβερτ, για τη διαγωγή της αστυνομίας, ενώ αυτοί τότε δούλευαν οι μισοί για τους Γερμανούς κι οι άλλοι μισοί για δύο αφεντικά, για την Ιντέλιτζενς Σέρβις και για τους Γερμανούς μαζί (το σκυλί εκεί που τρώει, γαβγίζει). Είναι γνωστό πως ο δικτάτορας Μεταξάς με το Μανιαδάκη παρέδωσαν στην Γκεστάπο τους φακέλους όλων των αριστερών τότε, όταν έμπαινες στην Ειδική Ασφάλεια στη γωνία Δερνγύ και 3ης Σεπτεμβρίου επί 4ης Αυγούστου, έβλεπες στους τοίχους τις εικόνες του Χίτλερ και τους αγαλωτούς σταυρούς, γεύσασουνα όλες τις μεθόδους

των Μουσολίνι-Χίτλερ, το ρεισινόλαδο, τον πάγο, τις πιπεριές στα γεννητικά όργανα ανδρών και γυναικών από τα πρωτοπαλίκαρα-βασανιστές Γιαννακό ή Γιαννακόπουλο, τον Παπανδρέοπουλο, Νικολόπουλο και λοιπά τέρατα.

Ένα άλλο μέρος αστυνομικών δούλευε από τότε αποκλειστικά για τα αγγλέζικα αφεντικά, επειδή η Ελλάδα ήταν αγγλική επαρχία κι ο μασόνας βασιλιάς Γεώργιος, τσιράκι του αγγλικού θρόνου. Τώρα, αν καμιά φορά ορισμένοι αστυνομικοί δίνουν μερικές ταυτότητες απ' αυτές που έλεγε ο Έβερτ υός, ήταν επειδή οι ίδιοι δούλευαν αποκλειστικά για τους Άγγλους, όπως ο πολύς Κουφίτσας, μοίραρχος στη Θεσσαλονίκη και πιστό σκυλί τους.

Πώς μπορούμε ακόμη να ξεχάσουμε για παράδειγμα ότι όταν η κυβέρνηση Τσουδερού ήρθε με το βασιλιά στην Κρήτη μετά την πτώση της υπόλοιπης Ελλάδας, αντί να απολύσουν τους εξόριστους της νήσου Γαύδου, κοντά στην Κρήτη, δυνάμωσαν τη φρουρά των χωροφυλάκων στους Γερμανούς;

Το πιο απαίσιο έγκλημα της αστυνομίας ήταν που σαν πιστοί σκύλοι, φύλακες της ατομικής ιδιοκτησίας κατά την κατοχή, δεν άφηναν τον κόσμο να ανοίξει τις αποθήκες και τα μαγαζιά τροφίμων, λίγο προτού μπουν οι Γερμανοί, για να φάει ο κόσμος που πέθαινε της πείνας, αλλά τα παρέδωσαν στους Γερμανούς, για να τρέφονται τα στρατεύματα κατοχής κι άλλα να τα στέλνουν στη Γερμανία, ενώ αλλιώς πολύς κόσμος θα είχε επιζήσει.

Το ίδιο έκαμε και το ΕΑΜ, κατά την υποχώρηση των Γερμανών αργότερα, φρουρούσε τα μαγαζιά δήθεν για την "εργατική τάξη", πολλοί επιτήδειοι εαμίτες φόρτωναν ολόκληρα αυτοκίνητα και πήγαιναν στη μαύρη αγορά, πολλά τέτοια κρούσματα συνέβησαν. Μια ομάδα όμως αντιστασιακών αγωνιστών δικών μας έσπαζε αρκετά τέτοια μαγαζιά, έβαζε σε ουρά

τον κόσμο και μαραζε το λάδι, το τυρί, κλπ. τρόφιμα, αλλά αυτό δεν μπόρεσε να γίνει σε μεγάλη κλίμακα, μόνο στην Αθήνα και ίσως σε κάποιες άλλες μεγάλες πόλεις.

Ναι, είναι αλήθεια ότι στο συλλαλητήριο της αιματηρής Κυριακής το 1944 οι πυροβολισμοί ρίχτηκαν από το κτήριο της αστυνομίας: οι από την κάτω μεριά ήταν του Γιαννάκη κι οι από την πάνω μεριά πάνω από τ' ανάκτορα, αν όχι από τους Άγγλους, σίγουρα από τους αγγλόδουλους. Βρεθήκαμε αυτόπτες μάρτυρες. Το πιο τραγικό όμως ήταν πως οι εαμίτες μετά τους σκοτωμούς ζητούσαν προστασία από το Μαζβή, τον αμερικάνο πρεσβευτή, κρατώντας μια τεράστια αμερικανική σημαία και φωνάζοντας ρυθμικά να τους σώσει ο άλλος δήμιος. Τώρα από "γουέλκαμ" για τους Άγγλους που ήταν το σύνθημα μέχρι τότε, ζητούσαν να φάγουν οι Άγγλοι και να 'ρθουν οι Αμερικάνοι, οι μεγάλοι μας σύμμαχοι κατά τη γραμμή του ΕΑΜ.

Είναι να γελάς μ' αυτά που γράφει ο Μπαρτζώτας στην επιστολή του, ότι "τους πυροβολούσε το πυροβολικό των Άγγλων από την Ακρόπολη και αυτοί δεν απαντούσαν από τα υψώματα της Καισαριανής, για να μην χαλάσουν τα μάρμαρα του Παρθενώνα..." σαν Έλληνες που ήταν, όμως μπορούσαν να πυροβολούν λίγο παρά κάτω που ήταν του Μακρυγιάννη, εκεί στη σφηκοφωλιά που είχαν μαζευτεί για να σωθούν όλοι οι τύραννοι, Κομποχόληδες, Χαράλαμπίδης, Λαμπρινόπουλος, Γιαννακός, Παπανδρεόπουλος, Νικολόπουλος, αυτούς που σήμερα τους μνημονεύει η Δεξιά με επικεφαλής τον Αβέρωφ, κάθε χρόνο σαν σωτήρες του έθνους (σαν άλλο χάνι της Γραβιάς).

Δεν το κάματε, γιατί τότε δεν είχατε σκοπό να πάρετε την εξουσία μόνοι σας, θέλατε "αστικοδημοκρατική επανάσταση" με τη μακαρίτισσα "λαϊκή δημοκρατία" με τους αστούς μαζί

(Σοφούληδες, Τσαλδάρηδες, Σοφιανόπουλους), αλλά να κυριαρχείτε εσείς, δυστυχώς όμως το μεγάλο σας αφεντικό ο Στάλιν σας είχε πουλήσει στους Άγγλους, γι' αυτό δεν σας βοήθησε ούτε με μια σφαίρα. Όπως λέει και ο Ιωαννίδης στο βιβλίο του, αν κι ο στρατάρχης Τουλμπούκιν μπήκε στη Βουλγαρία και μάλιστα ένας λόχος Ρώσων μπήκε στα ελληνικά εδάφη, διατάχθηκε να γυρίσει πίσω. Το Δεκέμβρη, ο Τσόρτσιλ έκαμε τη δουλειά του, αφού είχε το ελεύθερο από το μεγάλο σας αρχηγό, τον "πατερούλη" Στάλιν. Τουλάχιστον να είχατε το θάρρος να το πείτε στα θύματά σας που τα κλείσανε μέσα για ποινικά αδικήματα με τη συμφωνία της Βάρκιζας, να μην κάνουν φόνους αθώων. Όσο για σας τους ηγέτες, Παρτσαλίδη, Σιάντο, Μπαρτζώτα, για να εξασφαλίσετε το τομάρι σας από τυχόν επιθέσεις δεξιών, σας έδωσαν άδειες οπλοφορίας, αφού πρώτα τα κάνατε θάλασσα σαν σχολιαρόπαιδα στη Β' τάξη Δημοτικού. Τα άλλα θύματά σας βρίσκονται ακόμα στις ανατολικές "λαϊκές δημοκρατίες" χωρίς να έχουν δικαίωμα επιστροφής, εσύ όμως Μπαρτζώτα επέστρεψες, τις οίδε ποιες μπότρες έγλειψες για να το πετύχεις, δίδην ως άφροστος... ας το γράφει αργότερα η ιστορία. Και ποτέ δεν θα ξεχάσουμε πως εμάς τότε μας κινήγούσατε όλοι σας, καπιταλιστές, Γερμανοί, σταλινικοί και μας σκοτώνατε.

Για εκλογική λουπόν ψηφοθηρία εργάζονται σήμερα όλα τα κόμματα, για το ψητό της εξουσίας. Πάρτε τη λεγόμενη "Νέα Δημοκρατία", η οποία ούτε νέα είναι, ούτε δημοκρατία, είναι η βρυκολακασμένη Δεξιά, κοντσή, στραβή και μονοβύζα, φροντίζει μόνο για την παρασιτική τάξη των διευθυνόντων, γι' αυτούς που ξεκοκαλίζουν δημοκρατικά τον ιδρώτα των εργαζομένων και του λαού.

Το ΠΑΣΟΚ του Παπανδρέου υπόσχεται την "αλλαγή" μέσα στα ίδια καλούπια τα θεσμοσμένα από τον καπιταλισμό,

αυτός υπόσχεται “σοσιαλισμό”, μα ο σοσιαλισμός σήμερα κατάντησε ετικέτα που μπαίνει σε κάθε εμπόρευμα, επίσης ο σοσιαλισμός είναι πολλών χρωμάτων και αρωμάτων, ποιος ξέρει τι είδους σοσιαλισμό θα κάνει αυτό το παιδί της αστικής τάξης που το είχε κατακτήσει τότε στα παιδικά του χρόνια ο κομμουνισμός, οι τροτσκοιστές, κλπ. (μάάλιστα ο δεξιός τότε δημοσιογράφος Κρανωτάκης είχε γράψει πως η θεωρία του κομμουνισμού βρικόκει απήγηση και στα παιδιά των αστών). Κάνοντας όμως ο Ανδρέας δήλωση μετάνοιας στο Μεταξά, τον έστειλαν υπερορία στην Αμερική, ενώ η αναξιοπρεπής του στάση στην αστυνομία του Μανιαδάκη τον χαρακτήρισε για όλη του τη ζωή, υπάρχουν πάρα πολλά ράμματα για τη γούνα του που θα τα βγάλει η ιστορία στο μέλλον (κρίμα που δεν έχουμε το νόμο της Αμερικής να δημοσιεύονται με την παρέλευση 20 χρόνων οι τότες ομολογίες του σε βάρος συνεργατών του).

Πάρε το ΚΚΕ τώρα, που από επαναστατικό κόμμα παλιά, κατάντησε να ξεπεράσει εκατό τοις εκατό τη σοσιαλδημοκρατία και να βάλει σαν σύνθημα το 17% για να τύχει της β' κατανομής και να παίξει το παιχνίδι του Καραμανλή.

Τα δε βενιζελικά κατάλοιπα του ιδιωνύμιου (Μαύρος, Ζιγδής, κλπ.) είναι γνωστοί, τους γνωρίσαμε στο πετοί μας. Τα χέρια δεν υπάρχουν μόνο για να ρίχνουν το ψηφοδέλτιο στην κάλπη, αλλά και για να φακελώνουν με τα δέκα, μιας και γίναμε το δέκατο μέλος της ΕΟΚ.

Ο Ρήγκαν στην Αμερική βγήκε με 42% αποχή, ο κόσμος άφρισε να σιχάνεται το καρναβάλι των εκλογών, να αναζητά ένα διαφορετικό τρόπο από το θεσμισμένο της σημερινής κοινωνίας, για να αντιμετωπίσει τα προβλήματά του, για να ξεφύγει από τις διάφορες βδέλλες της σημερινής “ηγείας”, της γουφειοκρατίας που κάθε φορά στο σβέγκο του. Αυτός ο

τρόπος, αν οδηγηθεί στη λογική του κατάληξη, είναι η επαναστατική αλλαγή για μια αυτόνομη κοινωνία που με τα ενιαίο-μετωπικά συμβούλια στα εργοστάσια, τις επιτροπές με αιρετούς και ανακλητούς εκπροσώπους, με την άμεση δημοκρατία και την αυτοδιεύθυνση όλης της κοινωνίας, τόσο στην παραγωγική διαδικασία, όσο και στην κοινωνική λειτουργία της.

(Γράφτηκε προς δημοσίευση στο περιοδικό *Αυτοδιεύθυνση* στην παραμονή των εκλογών του 1981, αλλά δεν δημοσιεύτηκε)

“ΑΠΟ 8 ΧΡΟΝΩΝ ΑΠΕΧΘΑΝΟΜΑΙ ΤΗΝ ΑΣΤΥΝΟΜΙΑ...”

“Μπάτσι γουρουνία δολοφόνοι, το κράτος σας πληρώνει, ν’ αλλάξετε επάγγελμα, γιατί αυτό λερώνει!”

“Ο Μηττάκης και ο Φλωράκης σας λένε να συνδικαλιστείτε, εμείς σας λέμε να πάτε να πνιγείτε!”

Πηγαίνετε να κάνετε ένα πιο αξιοπρεπές επάγγελμα, αυτό το επάγγελμα του χωροφύλακα είναι μισητό και απαίσιο. Πρέπει να 'σαι παλιάνθρωπος για να το ασκείς. Για να είσαι αρεστός στα αφεντικά, στην άρχουσα τάξη, πρέπει να λες ψέματα, να σκοτώνεις, να εγκληματείς, να κυνηγάς τους συνανθρώπους σου για τιποτένιες παραβάσεις. Με λίγα λόγια να κυνηγάς τους ψύλλους και να αφήνεις τις καμήλες, γιατί οι μεγαλόσχημοι μπορεί να σε τυλίξουν σε μια κόλλα χαρτί και να σε στείλουν σε κάποιο κουτσοχώρι.

Εγώ που γράφω αυτές τις γραμμές απεχθάνομαι την αστυνομία από ηλικία 8 χρόνων, χωρίς ακόμα να έχω πολιτική συνείδηση, σαν παιδί που ήμουν.

Ήμασταν 3-4 λουστράκια το 1918, προσφυγάκια από τη Μικρά Ασία. Οι γονείς μας αντί για σχολείο, μας πήραν από ένα κασελάκι λούστρου, να βοηθήσουμε την οικογένεια που ήταν πολυμελής και άπορη. Καθόμασταν στην πλατεία Συντριβανίου, το 3ο Αστυνομικό Τμήμα ήταν τότε στην Εθνικής Αμύνης, τα ασποχητήρια του από τα σκατά των χωροφύλακων ήταν γεμάτα μέχρι τους διαδρόμους.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ VII

Έρχονταν οι χωροφύλακες και μας παίρναν, δήθεν ότι καθόμασταν παράνομα, και μας έβαζαν να καθαρίσουμε τα ασποχητήρια και αφού τα καθαρίζαμε ξυπόλητοι και τρέμοντας, μας έδιναν και δυο καρπαζιές και μας άφηναν, αφού μας κρατούσαν καναδυό ώρες. Και έλεγα στον εαυτό μου “καλά τι σχέση έχουμε εμείς με τα σκατά των χωροφύλακων;”. Διοικητής τότε του 3ου τμήματος ήταν ο Βαρδουλάκης και στην καταδίωξη κάποιος Νικηφοράκης (με γυαλάκια).

Να τι λέει κι ο γερο-Ενγκελς στο βιβλίο του *Η καταγωγή της οικογένειας, της ατομικής ιδιοκτησίας και του κράτους* για την αστυνομία στην αρχαία Αθήνα:

“Είδαμε ότι το ονσιαστικό χαρακτηριστικό γνώρισμα του κράτους είναι η ξεχωριστή από τη μάζα του λαού δημόσια εξουσία. Η Αθήνα είχε μονάχα λαϊκό στρατό και ένα στόλο που τον επάνδρωνε και τον αρμάτωνε άμεσα ο λαός. Ο στρατός και ο στόλος την υπεράσπιζαν από τους εξωτερικούς εχθρούς και κρατούσαν στο χαλινόρι τους δούλους, που τότε κιάλας αποτελούσαν τη μεγάλη πλειοψηφία του πληθυσμού. Απέναντι στους πολίτες, τη δημόσια εξουσία αρχικά την αποτελούσε μονάχα η αστυνομία που είναι τόσο παλιά, όσο και το κράτος, γι’ αυτό και οι αφελείς Γάλλοι του 18ου αιώνα δεν μιλούσαν για πολιτισμένους λαούς μα για λαούς αστυνομομενμένους (pations policiées). Οι Αθηναίοι ίδρυσαν λοιπόν μαζί με το κράτος τους και αστυνομία, μια σωστή χωροφυλακή από πεζούς και έφιππους τοξότες, “κυνηγούς της υπαίθρου” (Landjäger) όπως τους λένε στη Νότια Γερμανία και την Ελβετία. Η χωροφυλακή όμως αυτή σχηματίστηκε από δούλους. Τόσο εξευτελιστική φαινόταν στον ελεύθερο αθηναίο αυτή η υπηρεσία του χωροφύλακα που προτιμούσε να τον πιάνει ο οπλι-

σμένος δούλος, παρά να ασχολείται ο ίδιος με τέτοιου είδους ατιμωτικές πράξεις. Εδώ εκφράζεται ακόμα η παλιά νοοτροπία των γενών. Το κράτος δεν μπορούσε να υπάρχει χωρίς την αστυνομία, μα ήταν ακόμα νέο και δεν είχε αρκετό ηθικό κύρος για να κάνει σεβαστό ένα επάγγελμα που αναγκαστικά φαινόταν ατιμωτικό στα πρόσωπα των γένους”.

(Συνομιλημένο άρθρο του μπαρμπά-Γιάννη στην αναρχική εφημερίδα *Εκτός νόμου*, τεύχος 5, 24 Μαρτίου 1989, Θεσσαλονίκη)

Ο ΤΡΟΤΣΚΙΣΜΟΣ ΠΡΟΘΑΛΑΜΟΣ ΤΟΥ ΣΤΑΛΙΝΙΣΜΟΥ

Το τροτσκιστικό ιδεολογικό μοντέλο οργάνωσης είναι απαράλλαχτα όμοιο μ' αυτό που υπερασπίστηκαν οι Μπολσεβίκοι και εν συνεχεία ο σταλινικός ολοκληρωτισμός. Η θεωρία του εκφυλισμένου ή παραμορφωμένου “εργατικού κράτους” τους οδήγησε κατευθείαν στο σοσιαλπατριωτισμό με το πρόσχημα της υπεράσπισης της ΕΣΣΔ. Η εμπειρία της Β', Γ' και Δ' μισογεννημένης Διεθνούς το απέδιδε αυτό στον “αντιφασιστικό του χαρακτήρα” [...]

Έτσι οι σοσιαλπατριώτες τροτσκιστές στη Γαλλία ο Μαντέλ, ο Φρανκ, ο Βισώρης κι ο Ράπτης (Πάμπλο), στην Αμερική ο Κάνον με το Σ.Ε.Κ, στην Αγγλία ο σοσιαλπατριώτης Χίλι υποστήριξαν τα κινήματα Εθνικής Αντίστασης. Στην Ελλάδα επίσημα κι οργανωμένα δεν πήραν μέρος στο σοσιαλπατριωτικό κίνημα αντίστασης, λιποτάκτησαν, ίσως και η επίδραση των δικών μας ντεφαιτιστικών ιδεών κι οι σωστές εκτιμήσεις μας για το χαρακτήρα του 2ου ιμπεριαλιστικού πολέμου να τους οδήγησαν σε αποχή, διαφορετικά θα έπαιρναν και στην Ελλάδα μέρος, όπως αλλού, πέφτοντας στην παγίδα και στο βούρκο του σοσιαλπατριωτισμού. Και η Δ' Διεθνής, με την απόφαση της Δ.Γ. της 20/1/1946 με επικεφαλής το Ράπτη, τον Μαντέλ, κλπ., χαρακτήρισε ως σχεταστική (!) τη μη συμμετοχή των τροτσκιστών της Ελλάδας στο κίνημα της Εθνικής Αντίστασης κατά τη διάρκεια της γερμανι-

κής κατοχής που είχε αντικεφαλαιοκρατικό και αντιμπερριαλιστικό χαρακτήρα και που μας έφερε την νίκη και την δημοκρατία των μεγάλων μας συμμάχων, (λέμε εμείς οι ντεφαιτιστές, Α. Στίνας, Δ. Βουρσούκης, Γ. Κρόκος, Γ. Μαζής, Κ. Καστοριάδης, οι μόνοι ίσως και σε όλον τον πλανήτη που πήραν θέση ενάντια στον ιμπεριαλιστικό πόλεμο Ανατολής και Δύσης).

Εμείς καταγγείλαμε το χαρακτήρα του πολέμου και καλέσαμε τους αλληλοσφαζόμενους στρατευμένους και τους λαούς τους να συναδελφωθούν ενάντια στα καπιταλιστικά τέρατα Δύσης και Ανατολής που σκορπούσαν το θάνατο και τη βαρβαρότητα πάνω στον πλανήτη και που θα σκορπούν και στο μέλλον, οι εργαζόμενοι λαοί να αλλάξουν με την επανόστασή τους τους κοινωνικούς θεσμούς που μέσα τους κρύβουν τον όλεθρο και την καταστροφή, για μια αυτόνομη και αυτοδιευθυνόμενη κοινωνία των εργαζομένων του χειριού και του μυαλού. Χωρίς κηδεμόνες, κόμματα και χαρισματούς, μεγαλοφυείς και φωτισμένους αρχηγούς. Όσο λοιπόν οι τροτσκιστές κι αν γυαλίζουν σκουρισμένα ξυραφάκια με το μαρξολενινοτροτσκιστικό μοντέλο, δεν κάμουν τίποτε άλλο παρά να στέλνουν τον κόσμο που ζητά τον πραγματικό σοσιαλισμό στο μεγάλο θάλαμο του υπαρκτού σοσιαλισμού, δηλαδή στο θάλαμο του γραφειοκρατικού σοσιαλισμού που σε τελευταία ανάλυση αποτελεί την πιο προχωρημένη ιδεολογία της αστικής τάξης με τους ίδιους θεσμούς, τις ίδιες δομές της τάξης που πεθαίνει.

Κι όπως λέει ο Φρανς Πρέμπεργτ στο *Die Aktion* που κυκλοφόρησε στο Βερολίνο το 1931:

“Κατά ειρωνικό τρόπο, το μεγαλύτερο εμπόδιο για την πλήρωση αυτής της προσπάθειας είναι το ίδιο το επανι-

στατικό πιστεύω. Ο λενινισμός και τα διάφορα παραλάδια του έχουν μετατοπίσει την προσοχή του επαναστάτη απ’ τους κοινωνικούς στόχους στα πολιτικά μέσα, απ’ την ουτοπία στην στρατηγική και στις τακτικές. Μη διαθέτοντας ξεκάθαρο προσδιορισμό των ανθρώπινων στόχων του, το επαναστατικό κίνημα τουλάχιστον στις σύγχρονες οργανωμένες του μορφές έχει αφομοιώσει τους ιεραρχικούς θεσμούς, τον πουριτανισμό, την ηθική της εργασίας και τη γενική χαρακτηρισολογία της ίδιας αστικής κοινωνίας, ενάντια στην οποία ισχυρίζεται ότι αγωνίζεται. Οι στόχοι του μαρξισμού περιέχονται σε μεγάλο βαθμό στο αίτημα της κατάληψης της εξουσίας και όχι της κατάλυσης της εξουσίας, πράγμα που προϋποθέτει την ύπαρξη της ιεραρχίας και της εξουσίας μιας ελίτ πάνω στην κοινωνία”.

(Αδημοσίετο κείμενο από το αρχείο του μπάρμπα-Γιάννη)

ΕΝΑ ΓΡΑΜΜΑ ΠΡΟΣ ΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΡΗΞΗ

Αγαπητοί φίλοι του περιοδικού,

Με έκπληξη διάβασα στο τεύχος 10 του Μάρτη στο άρθρο σας "Οι αμερικανικές βάσεις και οι ρωσικές θωπέιες" στη σελίδα 18, παράγραφο 38, όπου λέτε: "το ΕΚΚΕ και σήμερα ο Καστοριάδης και οι οπαδοί του ξεκινάνε απ' την "πραγματιστική" άποψη...", κλπ. Κι επειδή είμαι κι εγώ "οπαδός", που λέτε κι εσείς, των αντιλήψεων του Καστοριάδη θα ήθελα μια γραπτή απάντησή σας μέσω του περιοδικού: πώς θέτετε εσείς πρακτικά το ζήτημα των βάσεων; Γιατί, όπως οσμίζομαι, είτε το θέλετε είτε όχι, απ' τα γραφόμενά σας επηρεάζεσθε απ' την πίεση που εξασκεί επάνω σας η μαρξολενινιστοσταλινική νοοτροπία. Εμείς στην παλιά εποχή, προτού ο σταλινισμός με το ΚΚΕ πέσει για τα καλά στο σοσιαλπατριωτικό βούρκο για την υπεράσπιση της πατρίδας, αγωνιζόμασταν μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο την 1η Αυγούστου που είχε καθιερωθεί σαν μέρα αντιπολεμικής πάλης, κτυπώντας τα ειρηνόφιλα κινήματα, αφού προετοιμάζον τον πόλεμο (αντί να τον απομακρύνουν). Κι αν έχουμε κότσια ως κατέβουμε και σήμερα στους δρόμους ενάντια στον πόλεμο και τις βάσεις και σ' αυτούς που τον υποκινούν, ενάντια στις πασιφιστικές πορείες που συντηρούν τα κατεστημένα σ' Ανατολή και Δύση.

Όταν, μαζί με τον Καστοριάδη, που τον γνώρισα στην Κατοχή, παλεύαμε ενάντια στον πόλεμο, στον καπιταλισμό, στο

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΧ

σταλινισμό και στο φασισμό, τότες που η ζωή μας κρεμόταν από μια κλωστή, γιατί όλοι οι παραπάνω μας κυνηγούσαν, εσείς είτε τρώγατε φαρίν λακτέ, είτε βλέπατε από την κλειδαρότρυπα... Κι έρχεστε σήμερα να λαοπλογήσετε βάζοντας στο ίδιο τσουβάλι τον Καστοριάδη, το ΕΚΚΕ, το Μ-Λ, τους "νέους φιλοσόφους" (που με τους περισσότερους καμία σχέση δεν έχουμε) και μόνο τον εαυτό σας αφήνετε απ' έξω.

Οι Κινέζοι λένε μια παροιμία: "Όταν σ' ένα λευκό τοίχο πετάς λάσπη, ακόμα κι αν αυτή δεν κολλήσει, κάποιο λεκέ θα αφήσει". Την παροιμία ακολουθείτε φαίνεται. Απ' όλα τα βιβλία που έχει γράψει ο Καστοριάδης, από πουθενά δεν προκύπτουν αυτά που λέτε. Γράφετε στη σελίδα 49: "Ο Καστοριάδης, όπως και οι νέοι φιλόσοφοι στη Γαλλία, προσθέτει έναν πραγματισμό, αφού έχουμε να διαλέξουμε ανάμεσα στα Γκούλαγκ και τους Αμερικάνους...". Ε, αυτό είναι θράσος χιλίων ερυθροκόλων πιθήκων! Ας γράφει ο Καστοριάδης, στο πρόσφατο βιβλίο του *Μπροστά στον πόλεμο*, "they are the same gang" (που θα πει "όλοι τους ίδια στείρα είναι"), ενώ στο εισαγωγικό σημείωμα του ίδιου βιβλίου γράφει: "Ελπίζω ο αναγνώστης να απαλλαγεί απ' την πλατιά διαδεδομένη στάση που συγχέει τα γεγονότα με τις αξίες, τις ενχές με την πραγματικότητα. Αν πει κανείς ότι η συμμορία του Ντίλινγκερ σε μια δεδομένη στιγμή είναι ισχυρότερη από τη συμμορία του Αλ Καπόνε, δεν σημαίνει ότι θαυμάζει την πρόκληση, ούτε ότι λυσιάται τη δεύτερη. Ελπίζω επίσης να γίνει αντιληπτό ότι όταν μιλάω για Ρωσία και ΗΠΑ, μιλάω για τα καθεστώτα και τα κυρίαρχα στρώματα κι όχι για το ρώσικο και αμερικάνικο λαό". Άλλωστε ό,τι γράφει ο Καστοριάδης, το γράφει επώνυμα και δέχεται την ειλικρινή κριτική που του γίνεται, γιατί κανείς δεν είναι αλάθητος, όπως λέει και ο ίδιος.

Τι να πούμε όμως για το Δ.Ι. που κάνει τη βιβλιοκριτική στο βιβλίο του Καστοριάδη *Η φαντασιακή θέσμιση της κοινωνίας*, παίζοντας το κρυφτούλι πίσω από το Δ.Ι. Παρόλο που το περιοδικό γράφει ότι ο Δ.Ι. εκφράζει προσωπικές απόψεις, πιστεύω πως ο ίδιος Δ.Ι. θα είναι ο συγγραφέας και του άρθρου για τις βίαιες, μία που δεν φέρει υπογραφή, άρα απηχεί τις απόψεις όλου του περιοδικού.

Όσο για τη βιβλιοκριτική του, ίσως θα του απαντήσουν άλλοι που πέρασαν από τις κολώνες του πανεπιστημίου, όπως ο Δ.Ι., γιατί εμείς δεν έχουμε γνώσεις, ούτε διδαχθήκαμε ψυχανάλυση, είμαστε εργάτες και καλά-καλά δεν τελειώσαμε ούτε το δημοτικό, παλεύουμε στους δρόμους, από εσάς τους διανοούμενους περιμένουμε να μας βάλετε μυαλό, να μας κάνετε, δηλαδή, κάποια ένεση συνειδήσεως (όπως έλεγε ο "μεγάλος" Λένιν). ...και όχι μικροαστικής βλακείας, για να μην χαρακτηρίσω ύποπτες κι ανόητες κι εγώ με τη σειρά μου τις απόψεις που αναφέρει ο Δ.Ι. στο τέλος της βιβλιοκριτικής του (το "ύποπτες" είναι όρος του Δ.Ι. που πρέπει να σοβαρευτεί λιγάκι...).

Με φιλικούς χαιρετισμούς,
Γ. Ταμτάκος, Θεσσαλονίκη, 15 Ιουνίου '83

Υ.Γ. Περιμένω να δημοσιευθεί το γράμμα μου με την απάντησή σας στο επόμενο τεύχος, αν θέλετε βέβαια, αλλιώς θα το δώσω αλλού.

Ο ίδιος

Η Ρήξη δεν το δημοσίευσε.

ΤΑ ΣΥΝΔΙΚΑΤΑ ΣΤΗΝ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ

[Β' μέρος από κείμενο με τον τίτλο *Το συνδικαλιστικό κίνημα ιστορικά*]

Όπως είδαμε στο πρώτο μέρος της αφήγησής μας, τα συνδικάτα στην πρώτη περίοδο της πάλης των τάξεων έπαιζαν έναν ρόλο προοδευτικό, έστω στις άμεσες οικονομικές διεκδικήσεις, κατά της εκμετάλλευσης της μισθωτής δουλειάς. Βλέποντας όμως η άρχουσα τάξη την συγκεντρωτική τους δύναμη και το ρόλο που έπαιζαν αυτές οι οργανώσεις, η άρχουσα τάξη προσπάθησε και κατάφερε να τις εντάξει στο μηχανισμό της, στο κράτος, έτσι ώστε να αποτελέσει συστατικό μέρος της κοινωνίας της.

Με την κήρυξη της δικτατορίας του Μεταξά όλα τα συνδικάτα διαλύθηκαν, τα δε συνδικαλιστικά στοιχεία στη Θεσσαλονίκη συνελήφθησαν και εξορίστηκαν από τις Επιτροπές Ασφαλείας. Το εργατικό μέτωπο των εργαζομένων κατέρρευσε, η δικτατορία παρουσιάστηκε ως "φιλεργατική" και "φιλοαγροτική" με "πρώτο εργάτη και πρώτο αγρότη" τον πρώην άνθρωπο ...Ιωάννη Μεταξά. Η δικτατορία δημιούργησε δικό της συνδικαλιστικό επιτελείο όπως κάθε εξουσία δυτικού ή ανατολικού τύπου, με υπουργό εργασίας το Δημητράτο, παλιό ρεφορμιστή εργατοπατέρα. Έκαναν νέες συλλογικές συμβάσεις με μεροκάματα πείνας με αποτέλεσμα τα αφεντικά της εργοδοσίας να απολύουν τους εργάτες που είχαν κερδίσει

υψηλότερα ημερομίσθια με τους αγώνες τους και να τους επαναπρολαμβάνουν με τα χαμηλά της συλλογικής σύμβασης. Ο δε υπουργός Μανιαδάκης, πρώην εργολάβος δημοσίων έργων (κατασκευή δρόμων) στην Μακεδονία, χρησιμοποιώντας δικούς του ως μεσάζοντες, πλήρωνε ημερομίσθια χαμηλότερα από την συλλογική σύμβαση σε κάποιους χωρικούς που προσελάμβανε ως εργάτες, εξασφαλίζοντας όμως την υπογραφή τους κάτω από την συλλογική σύμβαση. Για να μην "αδικήσουμε" όμως τη δικτατορία, έβαλε σε λειτουργία το ΙΚΑ που είχαν διεκδικήσει πολύ πριν από την δικτατορία οι εργατικοί αγώνες στην Ελλάδα. Οι εργαζόμενοι στην Ευρώπη το είχαν πετύχει προ πολλού. Στην Ελλάδα λειτουργήσε με τους πιο εξευτελιστικούς όρους, όπως εξηγήσαμε στο Α' μέρος.

Η εμπειρία απέδειξε στη σύγχρονη εποχή ότι τα σημερινά συνδικάτα μετασηματίστηκαν στις καπιταλιστικές χώρες σε μισθόδιο για την απελευθέρωση των εργαζομένων [...]. Οι εργαζόμενοι κατάλαβαν ότι ο καλύτερος τρόπος οργάνωσης των εργατών είναι το σύστημα των εργατικών συμβουλίων στους μαζικούς τόπους παραγωγής με εκλεγμένους και κάθε στιγμή αγκλητούς αντιπροσώπους απ' όλες τις τάξεις των εργαζομένων.

Έτσι [...] ανοίγει ο δρόμος για την απελευθέρωση της ανθρωπότητας από την μισθωτή εργασία, για μια κοινωνία χωρίς βδέλλες και παράσιτα. [...] Ο τύπος των εργατικών συμβουλίων βρίσκεται σε αντίθεση με το μαρξολενινιστικό τρόπο οργάνωσης, που είναι αντανάκλαση των αστικών μορφών οργάνωσης και συντηρεί το κατεστημένο της σημερινής αστικής κοινωνίας. Οι εργάτες, με τους μερικούς τους αγώνες και τους αγώνες για την προσωρινή λύση των άμεσων προβλημάτων τους πρέπει να συνειδητοποιούν κάθε τόσο πως μόνον η

αυτόνομη οργάνωση των ίδιων των παραγωγών σε σοσιαλιστική βάση πρέπει να είναι ο τελικός τους στόχος.

Η εργοδοσία, για να καλύψει τον παρασιτικό της ρόλο στην παραγωγή, για να δείξει πως οι εργάτες είναι ανίκανοι να διευθύνουν την παραγωγική διαδικασία, εφαρμόζουν τις λεγόμενες suggestions, τις επ' αμοιβή υποδείξεις των εργατών, όπως στην General Motors. Στην ανικανότητα των εργατών να διευθύνουν την παραγωγή πίστευαν και οι λενινιστοσοσιατίστες στην Ρωσία μετά την επανάσταση: διαβάστε, π.χ. την προσούρα του Τρότσκι *Νέα Πορεία*, όπου λέει πως μόνον οι ειδικοί της βιομηχανίας είναι ικανοί να διευθύνουν την παραγωγή "[...] κι όχι οι ανειθνητες εργατικές επιτροπές όπου οι εργάτες θα ρίχνουν τα σφάλματα ο ένας στον άλλον". Μιλούν δηλαδή μόνον για "εργατικό έλεγχο".

Ο Anton Pannekoek λέει: "*Τα εργατικά συμβούλια θα είναι η φυσική οργανωτική μορφή της ανθρωπότητας στη φάση μετάβασης από τον καπιταλισμό σε μια ελεύθερη κοινωνία. Δεν θα είναι βέβαια αιώνια. Όταν η συλλογική ζωή και η εργασία θα έχουν ξεναγίνει φυσικές και η ανθρωπότητα θα ελέγχει την ανάπτυξή της, η περίοδος της ανάγκης θα μετασηματιστεί σε περίοδο ελευθερίας και οι ανστηροί κανόνες, που είναι απαραίτητοι για την οργάνωση της εργασίας, θα εξαλειφθούν*". [...]

Οι ρίζες των εργατικών συμβουλίων ανέγονται στα 1871, και αναπτύσσονται στα γεγονότα του 1905. Η παράδοση αυτή πρέπει να συνεχιστεί. Η τελική απόφαση του Συνεδρίου των Ηνωμένων Συνδικάτων στην Πάριμα, το Δεκέμβριο του 1919, έλεγε:

"Το συνέδριο χαιρετίζει κάθε βήμα του προλεταριάτου προς τα εμπρός και κάθε βήμα των πολιτικών δυνάμεων προς την αληθινή ιδέα του σοσιαλισμού που αρνείται κάθε

ικανότητα κατεδάφισης και ανοικοδόμησης στον ιστορικό θεσμό –τυπικό της αστικής δημοκρατίας– του κοινοβουλίου, καρδιά του Κράτους. Θεωρεί την ιδέα των συμβουλίων (“σοβιέτ”) αντιτιθέμενη στο Κράτος και δηλώνει ότι κάθε επίθεση που στρέφεται εναντίον της αυτονομίας και της ελεύθερης λειτουργίας των συμβουλίων της παραγωγικής τάξης (...) θεωρείται από το προλεταριάτο επιβουλή και στρέφεται εναντίον της επαναστατικής ανάπτυξης και της πραγματοποίησης της ισότητας στην ελευθερία. (...) Καλεί [το συνέδριο] την πλειοψηφία του προλεταριάτου να εξετάσει την ανάγκη της προετοιμασίας των δυνάμεων της επαναστατικής επίθεσης, δίχως τις οποίες δεν θα μπορέσει ποτέ να αναλάβει την κοινωνική διαχείριση”.

Στη συνέχεια το Συνέδριο αναφέρει τους κινδύνους παρεκκλίσεων που τα εργοστασιακά συμβούλια από πείρα γνωρίζουν:

“Τα εργοστασιακά συμβούλια θα μπορούσαν να εκφυλιστούν σε απλές εσωτερικές επιτροπές για την ομαλή λειτουργία της επιχείρησης, για την αύξηση της παραγωγής σύμφωνα με τον αστικό τρόπο, για τη ρύθμιση εσωτερικών διαφορών, κ.ο.κ. Θα ήταν δυνατό επίσης να αντιστραφεί η λογική της επαναστατικής εξέλιξης και να πιστεύαμε ότι εκ των προτέρων η μορφή της μελλοντικής κοινωνικής διαχείρισης αρκεί για να ανατρέψει το μισητό καθεστώς. Θα μπορούσε να ληρμονηθεί το γεγονός ότι η επιχείρηση είναι ιδιοκτησία του αφέντη, πως υπάρχει το Κράτος που την προστατεύει. Δεν χρειάζεται όμως να πέσουμε στο βέβαιο σφάλμα ότι το ζήτημα της μορφής θα διαλύσει το πρόβλημα της ουσίας των ιδεαλιστικών αξιών σ’ ένα καθορισμένο κίνημα”.

Μια συζήτηση ακόμη πιο ουσιαστική έγινε τον καιρό της προπαρασκευής του συνεδρίου της Ιταλικής Αναρχικής Ένωσης, που συγκλήθηκε στη Μπολόνια από την 1η ως την 4η Ιουλίου του 1920. Παραθέτουμε από την απόφασή του:

“Το συνέδριο εκτιμά ότι τα εργοστασιακά συμβούλια έχουν τη σπουδαιότητά τους στην έκταση που προβλέπεται μια επανάσταση στο προσεχές μέλλον. Στην περίπτωση αυτή θα μπορούσαν τα συμβούλια να είναι τα τεχνικά όργανα για την απαλλοτρίωση, για την άμεση αναγκαιότητα συνέχισης της παραγωγής. Η συνέχιση της ύπαρξής τους ως εργοστασιακών συμβουλίων σημαίνει ότι θα υφίστανται την επιρροή της κοινωνίας και τελικά θα ενσωματωθούν σε αυτήν.

Θεωρεί ότι τα εργοστασιακά συμβούλια είναι όργανα κατάλληλα να πλαισιώσουν όλους τους παραγωγούς-χειρωνακτες και διανοούμενους στον ίδιο τύπο εργασίας (...) και δυνατοί πυρήνες μελλοντικής διαχείρισης της βιομηχανικής και γεωργικής παραγωγής (...). Είναι κατάλληλα για να [ενθαρρύνουν να] αναπτυχθεί στο μισθωτό εργάτη η συνείδηση του παραγωγού και χρήσιμα για τους σκοπούς της επανάστασης, με το να εννοούν το μετασχηματισμό της δυσάρεσκιας της εργατικής και αγροτικής τάξης σε μια καθαρή απαλλοτριωτική θέληση. Γι’ αυτό καλεί τους συντρόφους να υποστηρίξουν το σχηματισμό των εργοστασιακών συμβουλίων και να λάβουν ενεργό μέρος στην ανάπτυξή τους (...) αγωνιζόμενοι ενάντια σε κάθε τάση συνεργασίας με τον εχθρό, φροντίζοντας να συμμετέχουν όλοι οι εργάτες κάθε εργοστασίου, οργανωμένοι ή όχι”.

Στις 27 Μαρτίου 1920, η εφημερίδα *Ordine Nuovo* δημοσίευσε κάλεσμα αναρχικών προς τους εργάτες και τους αγρότες

για ένα εθνικό συνέδριο συμβουλίων. Το κάλεσμα υπογράφεται από τη σύναξη της εφημερίδας, από την επιτροπή του σοσιαλιστικού τμήματος του Τορίνο, από την επιτροπή μελέτης εργοστασιακών συμβουλίων του Τορίνο και την αναρχική ομάδα της ίδιας πόλης. Το συνέδριο δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ.

Λέει ο Otto Rühle:

“Το να πάρουν οι εργάτες στα χέρια τους την αληθινή απελευθέρωσή τους –το κεντρικό πρόβλημα του σοσιαλισμού: αυτό ήταν το κύριο αντικείμενο όλης της πολεμικής μεταξύ των αριστεριστών συμβουλευτικών και των μπολσεβίκων. Η διαφωνία πάνω στο κόμμα έφρισκε το ανάλογο του στη διαφωνία πάνω στα συνδικάτα. Οι αριστεριστές πίστευαν πως στο εξής δεν υπάρχει θέση για τους επαναστάτες στους κόλπους των συνδικάτων κι ότι, αντίθετα, ήταν αναγκαίο οι ίδιοι να χτίσουν τα κατάλληλα οργανωτικά πλαίσια στο εσωτερικό των εργοστασίων (...) Χάρην όμως στην εξουσία που είχαν σφετεριστεί οι μπολσεβίκοι πέτυχαν από τις πρώτες εβδομάδες της γερμανικής επανάστασης να πείσουν τους εργάτες να επιστρέψουν στα αντιδραστικά καπιταλιστικά συνδικάτα. Για να επιτευχθεί στους αριστεριστές συμβουλευτικούς και να τους καταγγείλει ως αντεπαναστάτες, ο Λένιν χρησιμοποίησε άλλη μια φορά, στο λίβελλό του, τις μηχανιστικές εμπειρίες των μπολσεβίκων στη Ρωσία. (...) Τα συνδικάτα στη Ρωσία ήταν πολύ νεαρά και δικαίωναν τον ενθουσιασμό του Λένιν. Στις άλλες χώρες η κατάσταση διέφερε. Από χημεία και προοδεντικά είχαν μετασχηματιστεί σε εμπόδια για την απελευθέρωση των εργατών. Η γερμανική αριστερά είχε βγάλει τα συμπεράσματά της από την εξέλιξη αυτή. Ο ίδιος ο Λένιν

υποχρεώθηκε να διαπιστώσει ότι, με τον καιρό, δημιουργήθηκε “ένα στρώμα εργατικής αριστοκρατίας, κορπορατιβιστικής, αλαζονικής, συνεργός του ιμπεριαλισμού, ένα στρώμα μικροαστικό, διεφθαρμένο και εκφυλισμένο”. Αυτή η διεφθαρμένη και γκαγκιστερική διεύθυνση είναι σήμερα επικεφαλής του συνδικαλιστικού κινήματος στον κόσμο και ζει πάνω στις πλάτες των εργαζομένων. (...)

Ο Λένιν πρόβαλε όμως δημιουργικά το παράδειγμα του νέου ρωσικού συνδικαλιστικού κινήματος. (...) Σύμφωνα με τα επιχειρήματά του, ο επαναστάτης πρέπει να είναι εκεί που βρίσκονται οι μάζες. Αλλά πού βρίσκονται οι μάζες πραγματικά; Στα γραφεία των συνδικάτων; Στις συνελεύσεις των οπαδών; Στις μυστικές συναντήσεις των συνδικαλιστών διευθυντών με τους αντιπροσώπους του Κεφαλαίου; Όχι. Οι μάζες είναι στα εργοστάσια και στους τόπους δουλειάς. Στις συμβουλευτικές οργανώσεις των εργοστασίων δεν υπάρχει θέση για τους επαγγελματίες, δεν υπάρχει ο διαχωρισμός αρχηγών και υποτακτικών, διανομημένων και αγωνιστών. Είναι πλαίσιο που αποθαρρύνει τις εκδηλώσεις του εγωισμού, το πνεύμα ανταγωνιστικότητας, τη διαφθορά και το φιλισταϊσμό. Εκεί οι εργάτες πρέπει να πάρουν στα χέρια τους τις υποθέσεις τους. (...) Ακολουθώντας τις συμβουλές του Λένιν, οι κομμουνιστές κατέβαλαν όλες τις δυνατές προσπάθειες να μεταρρυθμίσουν τα συνδικάτα. Αποτέλεσμα μηδέν. (...)”

Ας σημειώσουμε ότι εδώ στην Ελλάδα οι κομμουνιστές έκαμαν πενταμελές γραφείο και εν συνεχεία τη λεγόμενη “ενωτική” Γενική Συνομοσπονδία, μια που με την κρατική επέμβαση είχαν πάρει τη Συνομοσπονδία οι χίτρινοι ρεφορμιστές.

“Ο συνδικαλιστικός ανταγωνισμός σοσιαλδημοκρατών και μπολσεβίκων λάμβανε χώρα μέσα στη διαφθορά. (...) [Έτσι], αντί οι εργάτες να συγκεντρώνουν τις δυνάμεις τους να παλέψουν ενάντια στο φασισμό, οι εργάτες απατάλιούνται σε μια παράλογη και μάταιη μάχη για το κέρδος αντιμαχόμενων γραφειοκρατειών. Οι μάζες έχασαν πια την εμπιστοσύνη τους στις οργανώσεις “τους”. (...) Καθαρές μέθοδοι του φασισμού [είναι] η υπαγόρευση στους εργάτες κάθε κίνησης, τα εμπόδια στην αφύπνιση της πρωτοβουλίας, το σαμποτάρισμα κάθε στοιχείου ταξικής συνείδησης, το σπάσιμο του ηθικού με επαναλαμβανόμενες ήττες. Όλες αυτές οι μέθοδοι δοκιμάστηκαν στη διάρκεια των είκοσι χρόνων μέσα στα συνδικάτα με τις μπολσεβίκικες αρχές. Η νίκη του φασισμού ήταν αρκετά εύκολη, αφού οι διευθυντές των εργασιών μέσα στα συνδικάτα και τα κόμματα τού ‘χαν ετοιμάσει το μοντέλο του ανθρώπινου υλικού που ήταν ικανό να κινήσει το μύλο του”.

Κι ο Κορνήλιος Καστοριάδης στο Β' τόμο του βιβλίου του *Η πείρα του εργατικού κινήματος*, (σελ. 287), αναφέρεται σε αποσπάσματα από κείμενα της Αλεξάνδρας Κολοντά. Περιληπτικά: η ηγεσία του κόμματος με επικεφαλής το Λένιν διαβεβαίωνε ότι η διεύθυνση της παραγωγής έπρεπε να εναποτεθεί σε διοικητικούς (“ειδικούς”, αστούς ή εργάτες, επιλεγμένους για τις ιδιαίτερες “ικανότητές” τους) υπό τον έλεγχο του κόμματος, ότι τα συνδικάτα έπρεπε να αναλάβουν το έργο εκπαίδευσης και άμυνας των εργατών απέναντι στους διευθυντές της παραγωγής και του κράτους. Ο Τρότσκι ζητούσε τέλεια υποταγή των συνδικάτων στο κράτος, [ξεκινώντας] από τον ίδιο συλλογισμό: εφόσον είμαστε ένα εργατικό κράτος

και οι εργάτες είναι όλοι ένα πράγμα, οι εργάτες δεν έχουν ανάγκη από ξεχωριστό όργανο που θα τους υπερασπίζεται απέναντι στο κράτος “τους”.

Η εργατική Αντιπολίτευση [συνεχίζει, εν περιλήψει, ο Καστοριάδης] ζητούσε να ανατεθεί βαθμιαία η διεύθυνση της παραγωγής και της οικονομίας γενικά στις εργατικές κολλεκτίβες (...), να αντικατασταθεί η “διεύθυνση του ενός” από τη συλλογική διεύθυνση και να μειωθεί ο ρόλος των ειδικών και των τεχνικών.

Ο Καστοριάδης υπογράμμισε ότι η ανάπτυξη της παραγωγής στις μετα-επαναστατικές συνθήκες ήταν ένα πρόβλημα ουσιαστικά κοινωνικό και πολιτικό, που η λύση του εξαρτάται από την ανάπτυξη της πρωτοβουλίας και της δημιουργικότητας των εργαζομένων μαζών. Δεν ήταν, δηλαδή, διοικητικό και τεχνικό πρόβλημα. Κατάγγειλε την αυξουσα γραφειοκρατικοποίηση του κράτους και του κόμματος –ήδη από την εποχή αυτή όλες οι υπεύθυνες θέσεις καταλαμβάνονταν με την εκ των άνω ανάθεση και όχι με εκλογή.

Ο Καστοριάδης καταλήγει για το ποιος είναι υπεύθυνος για την ανάπτυξη της γραφειοκρατίας μέσα στα κόμματα και τα συνδικάτα, απαντώντας στους μπολσεβίκους που εκθείαζαν σε πολλά σημεία την καπιταλιστική ανάπτυξη της παραγωγής (το σύστημα Τέιλορ [τον τείλορισμό], κλπ):

“Αν φαίνεται προφανές στους μπολσεβίκους ηγέτες ότι τα μόνα αποδοτικά μέσα είναι τα καπιταλιστικά μέσα, αυτό σημαίνει ότι είναι διαποτισμένοι από την πεποίθηση ότι ο καπιταλισμός είναι το μόνο αποδοτικό και ορθολογικό σύστημα παραγωγής. Μένουν πιστοί στο Μαρξ ως προς το ότι θέλουν να καταργήσουν την ατομική ιδιοκτησία, την αναρχία της αγοράς –και όχι την οργάνωση της παραγω-

γής που πραγματοποίησε ο καπιταλισμός. **Θέλουν να τροποποιήσουν την οικονομία, όχι τις σχέσεις εργασίας και την ίδια την εργασία.**

Βαθύτερα ακόμη, η φιλοσοφία τους είναι η φιλοσοφία της ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων. Και σ' αυτό ακόμη είναι πιστοί κληρονόμοι του Μαρξ – μιας τουλάχιστον πλευράς του που είναι η κυρίαρχη στα έργα του της ωριμότητας. Η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων είναι αν όχι ο απώτατος σκοπός, οπωσδήποτε το απόλυτο μέσο με την έννοια ότι τα υπόλοιπα οφείλουν να προέρχονται αναγκαστικά απ' αυτό και ότι στην ανάπτυξη πρέπει να υποτάσσονται τα πάντα. Και οι άνθρωποι; Μα και αυτοί φυσικά.

Συμφώνα με το γενικό κανόνα, ο άνθρωπος θα προσπαθήσει να αποφύγει την εργασία. Ο άνθρωπος είναι ένα φυγόπονο ζώο" (Καστοριάδης, Η πείρα, σελ. 202).

"Για να καταπολεμηθεί η τεμπελιά πρέπει να τεθούν σε λειτουργία όλα τα μέσα που έχουν αποδείξει την αποτελεσματικότητά τους: η υποχρεωτική εργασία, που ο χαρακτήρας της αλλάζει άρδην από τη στιγμή που επιβάλλεται η "σοσιαλιστική δικτατορία" (στο ίδιο, σελ. 223).

"Στο καπιταλιστικό καθεστώς, η εργασία κατ' αποκοπήν, η ισχύς του συστήματος Τέιλορ, κλπ., είχαν σκοπό να ενισχύσουν την εκμετάλλευση των εργατών και να τους υποκλέψουν περισσότερη υπεραξία. Σαν συνέπεια της κοινωνικοποίησης της παραγωγής, η εργασία κατ' αποκοπήν έχουν σκοπό την αύξηση της σοσιαλιστικής παραγωγής, άρα και την αύξηση της κοινής ευημερίας. (...) Οι εργαζόμενοι που συμβάλλουν περισσότερο από τους άλλους στην κοινή ευημερία αποκτούν το δικαίωμα απολαβής μεγαλύτε-

τερου τμήματος του κοινωνικού προϊόντος από τους σκνηρούς, τους ναυαγικούς και τους αποδιοργανωτές". Δεν είναι ο Στάλιν του 1939, αλλά ο Τρότσκι του 1919 αυτός που μιλάει" (στο ίδιο, σελ. 225).

Ας προσθέσω εδώ ότι στο ελληνικό εργατικό κίνημα κι εμείς καταπολεμούσαμε το σταχανοβισμό.

Γιάννης Ταμτάκος, 1984

ΤΑ ΕΙΡΗΝΟΦΙΛΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ

Τα καπιταλιστικά οικοδομήματα κλονίζονται απ' όλες τις μεριές. Η νομισματική κρίση, ο πληθωρισμός, η ανεργία φέρνουν σε απόγνωση τις άρχουσες τάξεις όλου του κόσμου, γιατί αποκαλύπτουν το αδιέξοδο της καπιταλιστικής οικονομίας, την αύξηση των εμπορικών ανταγωνισμών. Η μόνη διέξοδος του σημερινού συστήματος είναι η παραγωγή για κέρδος κι όχι για τις ανάγκες των ανθρώπων που σε τελευταία ανάλυση φέρνει τον πόλεμο με πυρηνικά ή συμβατικά όπλα.

Ο πόλεμος λοιπόν είναι αναπόσπαστο συστατικό των σημερινών παραγωγικών συστημάτων Δύσης και Ανατολής. Δεν έχει σημασία μόνο ποιοι υποκινούν πρώτοι τον πόλεμο, σημασία έχει ποιοι υπερασπίζονται τα κοινωνικά καθεστάτα της εκμετάλλευσης ανθρώπου από άνθρωπο που δημιουργούν τις κοινωνικές αντιθέσεις των τάξεων των διαφορετικών συμφερόντων και κατ' επέκταση τους πολέμους των εθνών. Ο πόλεμος είναι αναπόσπαστο συστατικό στοιχείο του καπιταλιστικού συστήματος και προϋπόθεση της επιβίωσής του. Επομένως όχι μόνο οι "ειρηνιστικές και δημοκρατικές" καμπάνιες δεν μπορούν να ασκήσουν καμιά επίδραση πάνω στην πορεία των γεγονότων, αλλά ο μοναδικός λόγος ύπαρξής τους είναι να σπέρνουν αναταράξεις, να εμποδίζουν την επαγρύπνηση και να αποκοιμίζουν την μαχητικότητα της εκμεταλλευόμενης τάξης και να οδηγούν την πραγματική δυσσέσκακη σε αδιέξοδο. Το μοναδικό σημαντικό εμπόδιο για

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΧΙ

την έκρηξη μιας ενδοϊμπεριαλιστικής σύγκρουσης είναι η όξυνση της πάλης των τάξεων σε κάθε χώρα –μόνον έτσι η απειλή του πολέμου θα εκλείψει οριστικά, μόνο με την καταστροφή της καπιταλιστικής κοινωνίας.

(Αδημοσίευτο και χωρίς βέβαια χρονολογία κείμενο του Μπάριμπα-Γιάννη για τον πόλεμο)

το 1941. Στη συνέχεια μεταφέρεται στο Τμήμα Μεταφορών του Πειραιά, όπου συνδέεται ξανά με το Στίνα, το Βουρσοβή και τους υπόλοιπους της ομάδας των ντεφαιτιστών, οι οποίοι κατά τη διάρκεια της Κατοχής ακολουθούν διεθνιστική, επαναστατική στάση κάνοντας προπαγάνδα ενάντια στον πόλεμο και αρνούμενοι να ενταχθούν στο ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, το οποίο θεωρούν εθνικιστικό και αντεπαναστατικό. Για τη στάση τους αυτή θα κατηγορηθούν τόσο από τους Γερμανούς και τους χίτες, όσο και από τους σταλινικούς φρονιάδες της ΟΠΛΑ.

Από το 1942 θα συνδεθεί με τον Κορνήλιο Καστοριάδη, τις θέσεις του οποίου θα υιοθετήσει σχετικά με τη γραφειοκρατικοποίηση των Κ.Κ., θέσεις που το 1947 θα τον οδηγήσουν στην οριστική απομάκρυνση του από τον τροτσισμό και την προσέγγιση αντιξωνιστικών λογικών.

Το 1951 φεύγει με πρόσκληση να εργαστεί στην Αυστραλία, από όπου επιστρέφει οριστικά το 1966. Από τις αρχές της δεκαετίας του '80 συνδέεται με τον αναρχικό χώρο της Θεσσαλονίκης, συμμετέχοντας ενεργά στις εκδηλώσεις του και κλονίζοντας τις με την εμπειρία του.